శ్రీరస్తు.

శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలా

తురీయకుసుమమ్

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః

ఉ. వే. శ్రీమదిలత్తూరు. సుందరరాజ భట్టాచార్యవిరచితః.

—o—

ఉ. వే. శ్రీమద్భిః

ఉ. చ. శ్రీనివాసభట్టాచార్యైః

బొమ్మకంటి. వీరరాఘవాచార్యైః

ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యైశ్చ

పరిష్కృతః.

గ్రంథమాలా సంపాదకః

యమ్. బి. డి. శేషాచార్యః.

All Right Reserved.

ల్యమ్ MADRAS. రు. 1-2-0

1916.

PRINTED BY:
VEDAM & CO. 13, OIL MONGER STREET,
MADRAS.

శ్రీరామచంద్రాయనమః.

శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల

ప్రధాన పోషకులు.

శ్రీమాన్-ఆయుర్వేదమార్తాండ భిషజ్మణి వైద్యరత్న, పండిత, డి - గోపాలాచార్యులు, ఏ. వి. యస్. గారు, చెన్నపురి.

శ్రీమాన్ - వేదాంతం, ఆనందాచార్యులుగారు, తెన్నేరు.

,, అర్చకం, వెంకటరాఘవాచార్యులుగారు, ఆనగొంది సంస్థానము.

,, మాల్యవంతం యోగానంద నరసింహభట్టాచార్యులుగారు, మంగళగిరి.

,, నేటివ్ డాక్టర్, డి-హనుమాచార్యులుగారు, ఈగావారిపాలెము

——(o)——

ఉద్ధారకులు

శ్రీమాన్-ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు, శనివారప్పేట.

శ్రీమాన్-రొంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, శ్రీవైఖానస విద్యానిలయము. ఆకులమన్నాడు.

శ్రీమాన్-దేవయజనం, వెంకటరామాచార్యులుగారు, ఈపూరు.

శ్రీమాన్-నల్లూరి, వెంకటప్పశాచార్యులుగారు, ముక్తిపల్లి అగ్రహారము.

——(o)——

పో ష కు లు.

శ్రీమాన్-తిరుమలదేవస్థాన అర్చకం, శేషాద్రిదీక్షితులుగారు,	తిరుపతి.
,, అర్చకం, పరాంకుశం, శేషాచార్యులుగారు,	గాజులమండేము.
,, కొంపిచర్ల, భట్టర్, నరసింహాచార్యులుగారు,	నందివాడ.
,, ముత్తేవి, చలమాచార్యులుగారు,	కురుమద్దాలి.
,, దీవి, వెంకటాచార్యులుగారు,	వణుకూరు.
,, వినుకొండ, నరసింహాచార్యులుగారు,	నేటివ్ డాక్టర్, వేటపాలెము.
,, నారాయణం-వెంకటాచార్యులుగారు,	నేటివ్ డాక్టరు ఇంకొల్లు.
,, అర్చకం, రామాచార్యులుగారు,	ముదిగిరి.
,, కరికృష్ణ భట్టాచార్యులుగారు,	పొన్నూరి.
,, నారాయణం, శేషాచార్యులుగారు,	ఉల్లిపాలెం.
,, గ్రంథిపురి, కృష్ణమాచార్యులుగారు,	రోషానగరము.
,, వినుకొండ, నరసింహాచార్యులుగారు,	మాన్యల్లూరు.
,, డి-హనుమాచార్యులుగారు,	చీరాల.
,, గ్రంథిపురి, శేషాచార్యులుగారు,	గొనసపూడి
,, దీవి, శేషభట్టాచార్యులుగారు,	ఎడ్లపల్లి.
,, వేదాంతం, కృష్ణమాచార్యులుగారు,	పొరంకి.
,, వాకాని, సీతారామాచార్యులుగారు,	మన్నారు పోలూరు.
,, గ్రంథిపురి, పురుషోత్తమాచార్యులుగారు,	గుమ్మడిపూడి.

స హా య కు లు.

శ్రీమాన్-కొంపిచర్ల, వెంకటకృష్ణమాచార్యులుగారు,	యార్లగడ్డ.
,, వేదాంతం, వెంకటరామాచార్యులుగారు,	కపిలేశ్వరపురము.
,, దీవి, శ్రీరామాచార్యులుగారు,	ఉయ్యూరు.

పీ ఠి క.

శ్రియః పతియును, నవాప్తసమస్తకాముఁడును, సకలకల్యాణగుణగణాలంకారుఁడును, నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలుఁడును, సమస్తనిగమవేద్యుఁడును నగు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి సకలచేతనోజ్జీవనమునకై శ్రీవేంకటాచలప్రభృతిదివ్యక్షేత్రములయం దర్చారూపమున నవతరించి రక్షించుచుఁ గొంతకాలమునకు కలిప్రభావముచే అర్చామహిమ తిరోహితమగుటం దెలిసి తానే స్వచరణకమలయుగళ సపర్యాసక్తహృదయులగు శ్రీమద్గోవిందాచార్యులవారివలన రుక్మిణియను సతీలలామంబున పుత్రరూపముగా నవతరించి శ్రీనివాసదీక్షితసమాహ్వయమునంది సకలకలాకలాపుఁడై యనేకసద్గ్రంథముల రచించి దుర్మతముల ఖండించి యుత్తమబ్రహ్మవిద్యయను గ్రంథరూపమున నర్చావతారవైభవమును వెల్లడిపఱచిరి. అయ్యది బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనములగు విద్యలలో నెల్లనుత్తమ యగుటచే తనపేరును సార్థకపరచుకొనుచున్నది. దీనియందు గలయర్థము సకలజనులకుఁ దెలియకుండుటం జూచి శ్రీరామభద్రస్తుత్యాద్యనేకగ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీసుందరరాజభట్టాచార్యులవారు పరమానుగ్రహముచే నుత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారమను నీగ్రంథమును కృపచేసిరి.

ఇయ్యది యధికారపంచకముచే విరాజిల్లుచున్నది. అందు ప్రథమాధికారమున "బ్రహ్మదేవానాం" అను నుపనిషద్వాక్యార్థవివరణమున దేవతలలో మొదటివాఁడును ప్రపంచకర్తయును, లోకరక్షకుఁడును, నగు బ్రహ్మ అనఁగా విఖనోమహామునియుండెను. ఆయన సమస్తవిద్యలకు మూలభూతమైన బ్రహ్మవిద్యను అనఁగా శ్రీవైఖానసాగమమును, జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు నథర్వునికి అనఁగా భృగు మహామునికినుపదేశించెను." అను నియ్యర్థమును శ్రుతిస్మృతిపురాణములచే, స్థిరపరచి యీభగవదారాధనమును, ధర్మార్థకామమోక్షములకు నిరపేక్షమైనయుపాయమునుగా నిర్ణయించిరి.

ద్వితీయాధికారమున ఆరాధనమునకు ముఖ్యావశ్యకమైన విగ్రహనిర్మాణమును గురించియు, విగ్రహమునందు భగవన్మాహాత్మ్యమును గురించియు, శ్రీశాస్త్రోక్త కర్షణాది ప్రతిమాంత పూర్వక్రియల ముఖ్యావశ్యకతను గురించియు, ననేక ప్రమాణములను, యుక్తులను కనుపరచుచు, స్వల్పమతిగలవారికే ప్రతిమార్చనమావశ్యకమను దుర్వాదమును ఖండించిరి.

తృతీయాధికారమున ప్రతిమార్చనక్రియాతత్పరులకే బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్తమత్వమును, శ్రీమన్నారాయణునికే ముక్తిప్రదానాధికారమును, దేవతాంతరోపాసకులకును, తత్తద్దేవతాంతర్యామియై కామితముల భగవంతుఁడే యిచ్చునను విష

యోగమును, తురీయాశ్రములకుం గూడ నర్చారాధనము ముఖ్యమనుటయును, శ్రీమద్గాయత్రీమంత్రమునకు శ్రీవైఖానసశాస్త్రోక్త పంచమూర్త్యనుసరణముగా నర్థనిర్ణయమును, ఉద్ధారమంత్రములు లేకుండుటచే నీశాస్త్రమునకు వైదికత్వస్థాపనమును, భగవదారాధనమునం దప్రపన్నుల కధికారము లేదనియును, దేవతాంతర ప్రసాద భక్షణనిషేధంబును, స్థిరపరచిరి.

చతుర్థాధికారమున బ్రహ్మచతుర్ముఖత్వాదిరహితమునివేషధారియై శుద్ధ సత్త్వము నవలంబించి, భగవంతుని విశేషముగ ధ్యానించినకారణమున విఖనో మహామునియనునామమునొంది భగవంతునివలన తదారాధనము నధిగమించుటయు, పిదప భృగ్వాదిమునుల సృజించి వారలకు నుపదేశించుటయు, శ్రీవైఖానసాగమ మన్యూనానతిరేకముగా నుపనిషదర్థమును బోధించుటచే నుపనిషత్తుల యొక్క మారు రూపమనియును, ఇట్టిశాస్త్రమును ప్రప్రథమమున ప్రవర్తింపఁ జేయుటచే శ్రీవిఖనోమహామునికి వేదాంతాచార్యులలో నగ్రగణ్యత్వము సంభవించుటయు ఏతదాగమవేత్తలకు నుభయవేదాంతిత్వసిద్ధియు, శ్రీసూత్రమునకు నారాయణైకపరత్వమును నిరూపించుటయు, బోధాయనాపస్తంబయను యాజ్ఞవల్క్య శౌనక హారీతాది మహర్షి బృందము శ్రీవిఖనసూత్రోక్తధర్మములను ప్రామాణతమములుగా నంగీకరించుటయు, శ్రీపారమాత్మికోపనిషదర్థములతో నితరోపనిషదర్థములను పొందు పరచుటయు, మున్నగు ననేకవిషయములు విస్తరింపఁబడెను.

పంచమాధికారమున పంచమవేదమను ప్రసిద్ధిం జెందిన శ్రీమహాభారతాంతర్గతానుశాసనికపర్వమునందలి, భీష్మునిచే ధర్మజునకు బోధింపఁబడినపుండరీకనారద సంవాద రూపమగుభగవదారాధన ప్రకరణమున కర్థవివరణవ్యాజముచే పూర్వోక్తాధికారచతుష్టయమునందలి విషయములు సంగ్రహింపఁబడెను.

ఈ గ్రంథమునందలివిషయసూచిక దిఙ్మాత్రమేగాని, సర్వాధికారముల యందును, సర్వవిషయములు తత్తత్ప్రకరణానుకూలముగా ననేకావాంతర విషయములతో పొందు పరుపబడియున్నవి.

గ్రంథద్రష్టలకు విశదములు కాగలవనియును, గ్రంథవిస్తర భీతిచేతను నింతటితో విరమించితిమి.

ఇట్లు విన్నవించు విద్వజ్జనవిధేయులు
ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు.
బొమ్మకంటి. వీరరాఘవాచార్యులు.

శుద్ధిపత్రమ్.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
1	22	భార్యాయాం భార్యాయాం	భార్యాయాం
4	8	కర్మకారం	కర్మాకారం
,,	25	భగవదారాధనస్య	భగవదారాధనస్య
5	12	సంస్కారాశ్శారీరకర్మాణి	సంస్కారాశ్శారీరాః ఇతిశారీరకర్మాణి
,,	14	కర్మయోగోభక్తియోగశ్చేతి	కర్మయోగోజ్ఞానయోగోభక్తియోగశ్చేతి
,,	20	నిహీనం	విహీనం
6	19	మేవేతి	మేతీతి
,,	24	నమద్వ్యాజీ	మద్వ్యాజీ
,,	25	ప్రధావతయా	ప్రధానసాధనతయా
7	19	కేషుభవన	కేషుతదుపకారేషు భవననందన
8	26	అచ్యుత	అచ్యుతం
	27	అచ్యుతాస్సాయదిచ్ఛసి	అచ్యుతస్యయదీచ్ఛసి
9	4	స్వాతన్త్ర్యం	స్వాతన్త్ర్యం
	7	స్టార	స్త్రాక్షర
	14	పస్థా	పస్త్రా
	18	విహిత	విహితః
	21	ద్విజాతిభి	ద్విజాతిభిః
	25	శ్రైష్ఠ్యం	శ్రేష్ఠ్యం
16	26	శ్చనై	శ్చిదే
17	27	ఏతద్వి	ఏనం వి
	16	రక్షాంభంస్వప్న	రక్షాభంస్వప్నధీ
18	28	వరః [ధి	ధీరః
22	9	వ్యవపితోపాయః	వ్యవహితోపాయః
23	17	మిత్రాది	మిత్ర్యాది
24	16	బ్రలీషి	బ్రవీషి
24	27	అధ	అథ
25	15	వృత్త్యై	వృత్త్యై
29	2	నన	సన
29	7	యుజ్యతే	వ్యజ్యతే
29	9	పురుష	పరమపురుష
31	28	క్లేశమహత్వ	క్లేశావహత్వ
33	8	సర్వత్రపరిపత్య	సర్వత్రపరిపత్య
36	18	తథా	తదా
36	24	వోవ	వోప
37	19	లిలక	తిలక
38	8	జ్ఞాస	జ్ఞాన
38	18	తదా	తథా
38	21	జనం	జనః
39	13	త్యక్తః	త్యక్తం
39	21	క్రీడాయా	క్రీడాయాః
39	26	నస్సావి	నస్యా
40	13	ద్బద్ధ్వా	ద్బుద్ధ్వా
42	16	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
43	10	ధిగమ్యం	ధీగమ్యం
43	13	ధిగమ్యం	ధీగమ్యం
43	23	వాచ్ఛశ్చ	వాచ్యశ్చ
44	26	యతా	యత్రా
46	22	లక్ష్మ్యై	లక్ష్మ్రై
48	23	తద్విష్ణో	తద్విష్ణో
50	2	వృష్టి	వ్యష్టి
50	13	పురుషాద	పురుషాదయో
50	27	నాఽథ	వాఽథ
50	28	ష్ఠోః	ష్ణోః
52	20	ఉవాదానం	ఉపాదానం
52	25	ష్యంత్రిషు	ష్యంసామీప్యంత్రిషు
53	4	ప్రసన్న	ప్రపన్న
53	5	మారాధనే	మేవారాధనే
54	5	శరీరశుద్ధి	శరీరమనశ్శుద్ధి
54	21	జలధో	జలధా
55	2	శీలో	శాలో

పుట	పంక్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.	పుట	పంక్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్.
59	4	జగత్ప్రి	జగత్స్రి	79	13	గతంమి	సూక్ష్మమి
59	15	స్వార్చ	స్యార్చ	79	29	"యస్యవా"	ఇత్యస్మాత్పూర్వం
59	22	సమూర్తార్చనం	సమూర్త్యారాధనం			"యన్మూన్స్త్మా నిత్యాదినా. స	
61	26	ప్రత్యక్షమూలం	ప్రత్యక్షశ్రుతి మూలం			ఏతం దేవయానం పన్థానం ఇత్యా	
						ద్యుక్తోఽర్థః" ఇతియోజ్యమ్.	
63	11	అదౌ	ఆదౌ	80	11	ఛేదనం	ఖేదనం
64	4	చోర్యత్వం	చార్యత్వం	80	21	పశ్యతి	పశ్యతే
64	6	శ్రీ	శ్రీ	81	6	ప్రమోయో	ప్రమేయో
64	11	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ	82	3	గమ్యః	గమ్యమ్
64	18	ష	మ్యః	82	18	ధస	ధన
64	29	అగ్రహి	అగ్రహీ	82	23	మతి	మితి
65	6	సందేయం	సంధేయం	86	27	తను	తదను
65	12	కం	పూర్వకం	87	23	తర్కార్తకం	తర్కార్త్వకం
65	20	యుక్తః	యుక్తం	87	27	భవతి	నభవతి
65	22	నాది	నాధి	88	23	ధ్యానవిద్యా	న్యాసవిద్యానిష్ఠా
65	24	పూర్వచార్యైః	పూర్వాచార్యైః				నాంఅర్చిరాదినా
66	4	ర్మంత్రి	ర్మంత్రి				పరమపద ప్రాప్తిః
66	29	సితి	సీతి				సాంఖ్యానాంయోగ
66	29	యాషు	యణాసు	88	28	గుప్తయోరితి	గుప్తయోగుప్తిరితి
68	11	పరాం	వరాం	91	7	యథా	తథా
71	6	మేతి	మితి	94	15	కృత్వాం	కృతాం
71	11	తా	తాం	94	23	దీనాం	దీనాంజననం
71	21	త్సదూరే	త్సుదూరే	95	21	నోపాయత్వే	నోపాయోపే
73	5	పోప	ప్రాప				యత్వే
73	14	రూప	రూపం	100	28	వ్యవ	వ్యప
74	25	మునినా	మునీనాం	103	3	భోగ	యోగ
79	12	సర్వ	సర్వగతం	106	16	శాండిల్యో	శాండిల్యో హవా

పోషకులు,

శ్రీమాన్-బిక్కవోలు. రాఘవాచార్యులు. — బిక్కవోలు

,, పెద్దింటి. జోగయాచార్యులు — వెలిచేరు

,, అగ్నిహోత్రంకృష్ణమాచార్యులు. — శ్రీకాకుళం

విజ్ఞాపన

మహాశయులారా !

భగవదనుగ్రహమువలనను మతాభిమానుల ప్రోత్సాహమువలనను నీగ్రంథమాలా తురీయకుసుమ మగునీయుత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారమును వెలువడఁ జేయఁగలిగితిని. ఈగ్రంథము అనంత శయన సంస్థానవిద్వాంసు లగు శ్రీమదిలత్తూరి. సుందరరాజ భట్టాచార్యులచే రచింపఁబడినది. ఈయన చరిత్రాదికము శ్రీరామభద్రస్తుతిశతకము నందలి యుపోద్ఘాతముం గనుఁగొనినఁ దేటపడును. ప్రకృతకాలమునఁ గాగితములుమున్నగునవి లభింపక నలుదెసల గ్రంథమాలలే జరుగుట దుస్తరమైయున్నందుననొకటికి నాల్గింతలు వెల హెచ్చించి ముద్రణకార్యములు జరిగించుటచేతను మతాభిమానుల యభిమానలోపముచేతను నీగ్రంథమాలస్యముగ వెలువడినందులకును ప్రకటనపత్రికలోఁ బ్రచురించినట్లు తక్కువవెల కందఁజేయలేనందునకును చందాదారులు మన్నింపఁ బ్రార్థితులు. ప్రకృతము జరుగుచున్ననీయుద్ధసంరంభములు తగ్గి కాగితములధరలు మామూలుగ నేర్పడినతోడనే ప్రకటన ధరల కంపఁబడును. ఈవిషయ మాబాలవృద్ధ మెఱింగినదియే కాన మిక్కిలి వ్రాయ ననవసరము. ఈగ్రంథమును బరిష్కరించి శుద్ధప్రతిని లిఖించి గ్రంథమాలకుఁ బ్రీతిపూర్వకముగ నొసంగిన శ్రీమాన్-ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులవారికిని, శ్రీమాన్ బొమ్మకంటి. వీరరాఘవాచార్యుల వారికిని, మిక్కిలి వినయముతో ప్రణతిశతము లర్పించుచున్నాఁడను.

ఈగ్రంథమాలాభివృద్ధికిం గారకులును, శ్రీవైఖానసవిద్యానిలయాధికారులును నగు శ్రీమాన్-రొంపిచర్ల. భట్టర్, శ్రీనివాసాచార్యులవారికిని, నిరంతరమును గ్రంథమాలోద్యమమునకుఁ బాటుపడుచుండు శ్రీమాన్-దేవయజనం. వేంకటరామాచార్యులవారికిని, గ్రంథసంశోధకులగు ఉ. వే. శ్రీమాన్-విద్వాన్, ఉత్పల వేంకటనరసింహాచార్యులవారికిని కృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ బ్రణామసహస్రము లర్పించుచున్నాఁడ.

ఇట్లు,

సుధీవిధేయుఁడు.

సంపాదకుఁడు

యన్. బి. డి. శేషాచార్యులు.

శ్రీ ర స్తు.

ఉ త్త మ బ్ర హ్మ వి ద్యా సా ర

వి ష యా ను క్ర మ ణి కా.

ప్రథమాధికారే—

ఆదౌ ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా నామ ముండోపనిషత్ప్రతిపాదితా పరవిద్యా, సా చ విఖనసాపరనామ్నా బ్రహ్మణా అథర్వశబ్దవాచ్యభృగుమహామునయే ఉపదిష్టేతి సప్రమాణం న్యరూపి. తత్ర తత స్సా విద్యా జపహోమార్చనధ్యానరూపా పరమాత్మనో నారాయణ స్యోపాస నేతి ప్రత్యపాది. అథ తత్రార్చన మేవ ప్రధానం, జపాదీని తదంగానీతి భగవదారాధన మేవ మోక్షోపాయ ఇతి చ సప్రమాణం సమదర్శి.

ద్వి తీ యా ధి కా రే—

భగవతో ఽర్చారూపే ణావిర్భావే శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణం, యుక్తివిరోధాభావః, అర్చావతారమహిమా చ, విస్తరే ణాదర్శిషత.

తృ తీ యా ధి కా రే—

భగవతః పారమ్యం, యతిభి రపి ముముక్షుభి ర్భగవత ఆరాధనీయత్వం, వైఖానసపాంచరాత్రయో రుక్తానాం భగవన్మూర్తీనా మభేదః, వైఖానసస్య వైదికత్వం, గాయత్ర్యా భగవత్ప్రతిపాదకత్వం, యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తగాయత్ర్యర్థనిరూపణే వైఖానసోక్తమూర్తిగ్రహణమ్, వైఖానససూత్రస్య భగవత్పరత్వం, తేన సంస్కృతానాం వైఖానసానాం జన్మసిద్ధపరమైకాంతిత్వం, వైఖానసమహిమా చ, సప్రమాణం ప్రపంచితాని.

చ తు ర్థా ధి కా రే—

చతుర్ముఖస్య శ్రీశాస్త్రాధిగమాయ మునివేషేణ భగవన్త ముద్దిశ్య తపసి స్థితస్య ధ్యానార్థకఖననకారిణో ఽన్వర్థత్వేన విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం, తతో భగవన్ముఖాద్వైఖానసశాస్త్రాధిగమః, తేన భృగ్వాదిభ్య స్తదుపదేశః, భృగో ర్హారీతశౌనకాదిభి స్తదవాప్తిశ్చ, శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య వేదాంతవిహితనారాయణపరబ్రహ్మోపాసనప్రకారప్రతిపాదకతయా తదుపాసనే వేదవేదాంతమన్త్రవినియోగాభిధాయితయా చ వేదాంతశబ్దత్వం, శ్రీశాస్త్రరూపవేదాంతే సర్వసాధారణవేదాంతే చాధికారిణాం శ్రీవైఖానసానా ముభయవేదాన్తిత్వసిద్ధిః, తేషాం గర్భచక్రధారణం, తప్తముద్రానిషేధః, వైష్ణవాగ్ర్యత్వాదికం చ సప్రమాణం న్యరూపిషత.

పం చ మా ధి కా రే—

శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా కారణ మితి, ముముక్షుభి స్తదర్చన మేవ కర్తవ్య మితి చ ప్రత్యపాది.

శ్రీరస్తు

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసార

విషయసూచికా.

ప్రథమాధికారే

విషయః.	పత్రమ్.
మంగళాచరణమ్	1
ఉపోద్ఘాతః	1
బ్రహ్మణోవిఖనోవైఖానసశబ్దవాచ్యత్వమ్	2
భృగోరథర్వశబ్దాభిధేయత్వమ్	3
బ్రహ్మవిద్యాయాఃభగవదారాధనరూపత్వమ్	3
భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వమ్	4
అర్చనస్యకర్మాంగత్వంమోక్షోపాయత్వంచ	5
బ్రహ్మజ్ఞానమాత్రస్యఅముక్త్యుపాయత్వమ్	7
అర్చనద్వైవిధ్యమ్	8
అర్చనేనైవైహికాముష్మికసిద్ధిః	9
సమూర్తార్చనస్యశ్రైష్ఠ్యం	10
నవవిధభక్త్యావర్చనస్యప్రాధాన్యమ్	11
మానసికార్చనస్యకృతయుగవిషయత్వమ్	11
అర్చనరూపక్రియావతామేవవరిష్ఠత్వమ్	12

ద్వితీయాధికారే

బింబక్లృప్తిప్రకారః	15
శ్రీవేంకటేశవైభవవర్ణనమ్	15
శిలాయామర్చావతారః	17
'ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనా'మిత్యస్యాపపాఠత్వమ్	19
ప్రతిమార్చనేశ్రుత్యాదిప్రమాణమ్	21

ఆర్చాయాఅవతారత్వమ్ 25
శ్రీశాస్త్రోక్తప్రతిష్ఠాయా ఆవశ్యకత్వమ్ 29
శ్రీసూత్రోక్తనిర్గుణాశ్రయణానాం సమీచీనాచారః 31
కాఠకోపనిషన్మంత్రాణాం విగ్రహారాధనపరత్వం 36

తృతీయాధికారే

క్రీడాశబ్దస్యార్థాంతరస్వీకారేఽనుపపత్తి కథనమ్ 38
ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పురుషశబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్ ... 42
అర్చనస్య మోక్షఫలత్వే శ్రుతయః 45
జన్మరహితస్యాపి పరమాత్మనోఽర్చావతారే ప్రమాణాని 46
పరమాత్మనశ్శిలాదిప్రతిమాతాదాత్మ్యే శ్రుతయః 46
సన్న్యాసినామపి భగవదారాధనే శ్రుతయః 47
గాయత్ర్యా భగవత్పరత్వమ్ 49
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య పరమవైదికత్వమ్ 51
ప్రపన్నానామేవ భగవదర్చనాధికారః 52

చతుర్థాధికారే

శ్రీవిఖనోమునేః పరమవేదాంతాచార్యత్వమ్ ... 59
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య ముండకాద్యుపనిషత్సమానవిషయకత్వమ్ 69
విగ్రహారాధనసమర్థనం 80
శ్రీవైఖానసానామేవాజన్మసిద్ధపరమైకాంతిత్వమ్ 98
సర్వాశ్రమిభిర్విష్ణోరర్చనీయత్వం 102
శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య శాండిల్యోపనిషదుపబృంహణత్వమ్ 106

—(0)—

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ విఖనసేనమః.

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.

ప్రథమాధికారః.

మంగళాచరణమ్.

నమో విఖనసే తస్మై నారాయణతనూభువే
యేన శ్రుతీస్సమాలోచ్య సూత్రం హరిపరం కృతమ్. ౧
వన్దే తస్య మనస్సృష్టాన్ మునీన్ శ్రీశాస్త్రతత్పరాన్,
భృగుం మరీచి మత్రిం చ కాశ్యపం చ మహామునిమ్. ౨
శ్రీ శ్రీనివాసమఖినం వన్దే వేదాన్తదేశికమ్,
ఉద్ధృతం శ్రుతిదుగ్ధాబ్ధే ర్యే నార్చామహిమామృతమ్. 3
1జనకం మామకం వన్దే కృష్ణైకనియతవ్రతమ్,
యో మాం తనుభువం శ్రీమద్రామభద్రకరే న్యధాత్. ౪
ధనంజయరథారూఢం పాపతూలధనంజయం,
ప్రపద్యే ప్రార్థయన్ జ్యోతి స్తస్యై వారాధనం ధనం. ౫

ఉపోద్ఘాతః.

ఇహ ఖలు శ్రీవైఖానసకులమణిదీప స్సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీవేంకటేశపదారవిన్దసపర్యానిరతహృదయ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసాధ్వరీ వేదాన్తదేశిక శ్శారీరకమీమాంసాభాష్యే "భగవదారాధన మేవ శ్రేయాన్ ముక్త్యుపాయ"ఇతి నాతివిస్తరం నిర్ధార్య తదేవ ప్రపంచ

1. జనకం పితరం జనకరాజంచ, కృష్ణైకనియతవ్రతం కృష్ణాఖ్యాయాం భార్యాయాం భార్యాయాం కృష్ణే భగవతిచ నియతవ్రతం, మాం స్వపుత్రీం మాం లక్ష్మీం, సీతారూపా మిత్యర్థః,

యితుకామ ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాఖ్యం గ్రంథ మచీకలత్. సతు లేఖక ప్రమాదా దవిశుద్ధరూప స్సమభూత్. తద్విశోధనాయ బహూనాం కోశానా మనుపలంభా ల్లబ్ధకోశదృష్టాని శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణాని స్వదృష్టాని చ తాని యథామతి మేళయిత్వా తదభిప్రాయానుసరణేన సజ్జనప్రీతయే ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారో నామ గ్రంథః ప్రణీయతే.

అత్ర సంతః ప్రహృష్యేయు ర్యే గుణస్పృహయాలవః,
పురోభాగీ తు నో హృష్యే ద్యస్య నాస్తి దయాలవః.

బ్రహ్మణో విఖనోవైఖానసశబ్దవాచ్యత్వమ్.

ఓమ్ "బ్రహ్మదేవానాం ప్రథమ స్సంబభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్య గోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా మథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ"ఇతి ముండకోపనిషది శ్రూయతే. అత్ర బ్రహ్మేతి చతుర్ముఖః ప్రతిపాద్యతే. స ఏవ విఖనోవిఖనసవైఖానసాదిశబ్దవాచ్యశ్చ. వ్యాసనిఘంటౌ—"వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన" ఇత్యభిధీయతే. శ్రీభాగవతే—"విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయ" ఇతి. తస్య తథాత్వం చ భగవత్సంభూతత్వాత్. భగవాన్ హి ప్రథమం విఖనోవైఖానశబ్దవాచ్యః."ధేను ర్వాహాణా మదితి స్సురాణాం బ్రహ్మాబుభూణాం విఖనా మునీనా"మితి శ్రుతిః. మునీనాం, హిరణ్యగర్భాణా మిత్యర్థః. అణ్డబహుత్వా ద్బహువచనమ్. అణ్డ ప్రభృతి భిన్నో హిరణ్యగర్భః, విఖనా నారాయణో, జన్మకారణ మిత్యర్థః. ఏవంనారాయణస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం. తథా స వైఖానశబ్దవాచ్యశ్చ. భారతే— "యత్తస్మి న్నుపలభ్యం తు తత్తేజ స్త త్త్రయీమయమ్, తద్వైఖానః పరం బ్రహ్మ ఇతి వేదవిదో విదు"రితి. తత్ర సహస్రనామాధ్యాయే— "వైఖాన స్సామగాయన" ఇతి చోక్తత్వాత్. విభాగా త్పూర్వంసమస్తానాం వేదానాం చ వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం; భగవత్సంభూతత్వాత్. సీతోపనిషది—"హరే ర్ముఖా న్నాదః,తన్నాదా ద్బిందుః, బిందో రోంకారః, ఓంకారాత్పరతో రామవైఖానసపర్వతః, తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభి ర్బహుశాఖా భవంతి, తత్త్రయీమయం సర్వార్థదర్శనం, ఋగ్యజుస్సామరూపత్వా త్త్రయీతి పరికీర్తితా"ఇత్యారభ్య"వైఖానస ఋషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీసముద్భవే" దిత్యాదికం శ్రూయతే.

వైఖానసబుషేః, బ్రహ్మణఇత్యర్థః. తస్యైవ వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వాత్. ఉచ్యతేచ—"వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదో విదు"రితి. ఏవంచ

భృగోరథర్వశబ్దాభిధేయత్వం

విఖనాః అథర్వాయ, భృగవే ఇత్యర్థః. తస్యైవ జ్యేష్ఠపుత్రత్వాత్. శ్రూయతే చ—"అథర్వాణోభృగవస్సామ్యాస"ఇతి. అథర్వశబ్దోఽకారాన్తోనకారాన్తశ్చ ప్రయుజ్యతే. మన్త్రికోపనిషది—"మన్త్రోపనిషదం బ్రహ్మపదక్రమసమన్వితం, పఠంతి భార్గవా హ్యేతే హ్యథర్వాణో భృగూత్తమా"ఇతి. *అత్రహ్యుపనిషది భగవదారాధనరూపబ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాద్యతే. బ్రహ్మణా భృగ్వాదిభ్యః పూర్వం భగవదారాధన ముక్త మితి బహుభి ర్వాక్యై రవగమ్యతే. భాగవతే, ఏకాదశస్కంధే—"క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం ప్రభో!" ఇత్యారభ్య"పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో యదాహ భగవా నజః"ఇతి భగవన్త ముద్ధవః పృచ్ఛతి. సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠామితి, సర్వాసాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం మూలభూతా మిత్యర్థః, ఉత్తమా మితి యావత్. బ్రహ్మవిద్యాం, జపహుతా

బ్రహ్మవిద్యాయాః భగవదారాధనరూపత్వమ్

ర్చనధ్యానాత్మికామిత్యర్థః. అత్రాగ్రే శ్రూయతే—"తస్మాదాత్మస్థంహ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి—"క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇతి చ. విధీయతే చ భగవతా విఖనసా సూత్రే మోక్షోపాయతయా భగవదర్చనం"భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇతి. విజ్ఞాయతే, ఉదాహృతశ్రుత్యాదిభ్యస్స మవగమ్యత ఇత్యర్థః. నను 'విద జ్ఞాన'ఇతి ధాతోః క్యపి విద్యాశబ్దో నిష్పద్యతే; సామాన్యేన బ్రహ్మజ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వాయోగాత్. భక్తిధ్యానాదిరూపజ్ఞానవిశేషో వివక్షావిషయోఽస్తు కథ మర్చనాది క్రియాయా బ్రహ్మవిద్యాత్వం స్యా?దితిచే, దుచ్యతే—[శ్రు.]"యన్మనసా ధ్యాయతి, తద్వాచా వదతి, తత్కర్మణా కరోతి"ఇతి. వాగ్వ్యాపారకాయికవ్యాపారయోశ్చ జ్ఞానమూలకత్వా ద్విద్యాత్వం సంగచ్ఛతే

*ముండకోపనిషదీత్యర్థః.

భగవద్గీతాయామ్—"కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః, స బుద్ధిమాన్ మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృ"దితి. [భాష్యమ్.]"అకర్మశబ్దేనాత్ర కర్మేతరత్ ప్రస్తుత మాత్మజ్ఞాన ముచ్యతే.కర్మణి క్రియమాణ ఏవ ఆత్మజ్ఞానం యః పశ్యేత్, అకర్మణి చాత్మజ్ఞానే వర్తమాన ఏవ యః కర్మ పశ్యేత్,కిముక్తం భవతి? క్రియమాణమేవ కర్మాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన జ్ఞానాకారం యః పశ్యేత్, తచ్చ జ్ఞానం కర్మణ్యంతర్గతతయా కర్మాకారం యః పశ్యే దిత్యుక్తం భవతి.క్రియమాణే హి కర్మణి కర్తృభూతాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానేన త దుభయం సంపన్నం భవతి.ఏవ మాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానగర్భం కర్మ యః పశ్యేత్,సబుద్ధిమాన్ కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్, మనుష్యేషు స యుక్తః మోక్షాయార్హః,స ఏవ కృత్స్నకర్మకృత్ కృత్స్నశాస్త్రార్థకృత్"ఇతి.ఏవం సామాన్యకర్మ స్యాత్మయాథాత్మ్యానుసన్ధానేన జ్ఞానాకారతాం పశ్యతాం యుక్తత్వే సతి, భగవదర్చనాదిక్రియా స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషతానుసన్ధానేన భగవద్విషయరతిరూపజ్ఞానవిశేషాకారతాం పశ్యతాం యుక్తతమత్వే క స్సంశయః?.అత ఏవ "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇతి శ్రూయతే.ఉచ్యతే చ—"భక్త్యాభగవంతం నారాయణ మర్చయే"దితి.కించ విద్యాశబ్దోఽత్రఋగాది ష్వపి ప్రయుజ్యతే.[శ్రు]"ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హ స్మ యద్బ్రహ్మవిదో వదంతి పరా చైవాపరా చ,తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽధర్వవేద" ఇత్యాదినా.ఏవ మపరవిద్యాస్వరూప ముక్త్వా తతః పరవిద్యాఽభిధీయతే—"అథపరా యయా తదక్షర మధిగమ్యత"ఇతి. యయా బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనభూతయా—భగవదారాధనక్రియారూపయా,త దక్షర మధిగమ్యతే,సా పరా విద్యేత్యర్థః.

భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వం

నను అస్యాముపనిషది [శ్రు] "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్మ" ఇతి యజ్ఞరూపాః ప్లవా స్సంసారోత్తారణే అదృఢా ఇతి శ్రూయతే.కథం భగవద్యజ్ఞస్య ముక్త్యుపాయత్వ మభిధీయతే?ఇతి చే, దుచ్యతే.హన్త! తత్ర భగవదారాధనత్వ మననుసన్ధాయ ఫలేచ్ఛయా కృతాని కర్మాణి నిన్ద్యన్తే, న తు సద్వారకతయా

క్రియమాణా భగవదారాధనరూపా యజ్ఞాః; తేషా మపి మోక్షసాధ
నతయా ప్రతిపాదితత్వాత్.గీతాయాం—“అనాశ్రితఃకర్మఫలం కార్యం
కర్మ కరోతి యః, స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః”
ఇతి—“స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవ”ఇతి చ.తథా స
త్యద్వారకతయా కృతం భగవద్యజనం మోక్షోపాయ ఇత్యత్ర న హి
సంశయః. ఉదాహృతాయాః“ప్లవా...”ఇత్యాదిశ్రుతే రయ మర్థః,—
యేషుఅవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయా కించి దపకృష్టం,కర్మ నిషేకాదికం,
అష్టాదశేత్యుక్తం,ఏతే ఫలాపేక్షయా కృతా యజ్ఞరూపాఃప్లవా అదృఢా
ఇతి.ఏనాం శ్రుతి మనుసృత్య భగవతా విఖనసా సూత్రే—“అథ నిషే
కాదిసంస్కారా న్వ్యాఖ్యాస్యామఋతుసంగమనగర్భాధానే”త్యారభ్య
“పాణిగ్రహణా”నీత్యష్టాదశసంస్కారా శ్శారీరకర్మాణ్యష్టాదశవిహితాని.

అర్చనస్య కర్మాంగత్వం మోక్షోపాయత్వం చ

నను కర్మయోగో భక్తియోగ శ్చేతి త్రివిధా యోగా ఉచ్యంతే.
తత్ర భక్తియోగస్య శ్రైష్ఠ్యం చ ప్రతిపాద్యతే—“యోగినా మపి స
ర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా,శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాంస మే
యుక్తతమో మత”ఇతి. భగవాన్ విఖనాః కర్మవిధానప్రకరణే భగవ
దర్చనం విధత్తే. తత స్తస్య తత్త్రైవాంతర్భావో యుక్తః.తథా స త్య
ర్చనస్య కథం శ్రైష్ఠ్య?మితి చే,దుచ్యతే. తత్రార్చనం విధాయ “యజ్ఞే
షు విహీనం తత్సపూర్ణం భవతీ”తి తస్య సర్వయజ్ఞపూరకత్వ మభిధా
య పశ్చాత్ “భక్త్యా భగవంత” మిత్యాదినా మోక్షోపాయత్వం ప్రతి
పాద్యతే. తత స్తస్య కర్మాంగత్వం న ముక్త్యుపాయత్వవిరోధి. ఉద్గీథో
పాసనవత్. ఏతదుక్తం భవతి. ఛాందోగ్యే—[శ్రు] “ఓ మి త్యేత
దక్షరముద్గీథ ముపాసీతే”త్యుద్గీథోపాసనం క్రత్వంగాశ్రయం శ్రూయతే.
శారీరకమీమాంసాయాం—[సూత్రం] “తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృ
ష్టేఃపృథ గ్ఘ్యప్రతిబంధః ఫల”మితి. అయ మర్థః—తన్నిర్ధారణస్య ఉ
ద్గీథోపాసనస్య నియమో న భవతి;తద్రహిత స్యాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనా
త్.తదుపాసనస్య క్రతుఫలా త్పృథగప్రతిబంధరూపం ఫల మితి.తత్రై
యథోద్గీథోపాసనరహితస్యాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనేన తదుపాసనస్య క్రతు
ఫలాత్పృథగ్వీర్యవత్తరత్వఫలం, తథాఽత్రభగవదర్చనారహితస్యాపి క

ర్మానుష్ఠానదర్శనే నార్చనస్య కర్మఫలా దన్య త్తత్సంపూ ర్తిరూపం ఫలం
భవతి. తదాహ స్ఫుటం—"యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతీ"తి.
తతో విశేషభక్తివిశిష్టస్య తస్య ముక్త్యుపాయతయా ముక్తిఫలకత్వ
ముచ్యతే—'భక్త్యా భగవంత"మిత్యాదినా. ఇద మత్రావధేయం. యే
తావ త్సూత్రకారేణ యజ్ఞసంపూర్తయే అర్చనం విహిత మనుష్ఠేయ
మితి సామాన్యజ్ఞానేన భగవంత మర్చయంతి, తేషా మర్చనం తదంగ
భూతం స త్తత్పూర్తయే కేవలం కల్పతే. యే తు శ్రుతిస్మృతిపురాణ
భగవచ్ఛాస్త్రై స్సూత్రకారవచనై శ్చ పరమాత్మనో నారాయ
ణస్య జగత్కారణత్వాదికం—పరమయా భక్త్యా తదర్చనస్య ముక్త్యు
పాయత్వం—ప్రపన్నై రవశ్యకర్తవ్యత్వం చ జ్ఞాత్వా నియతవ్రతాః
ఫలాభిసంధిరహితా శ్చార్చయంతి, తేషాం మోక్షైకసాధనతయా భగ
వదర్చనం ప్రధానం భవతి. యథా—[శ్రు] "ఓమితి బ్రహ్మ, ఓమితీదగ్ం
సర్వం, ఓమిత్యేవం ధ్యాయథ" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రణవస్య బ్రహ్మాత్మ
కతాం విజ్ఞాయ త్రిమాత్రకం త ముపాసీనానాం తన్మోక్షసాధనతయా
ప్రధానం భవతీతి. ఏవం చ భక్తియోగే అర్చనం ప్రధానమ్. యథా
క్రతుప్రకరణగృహీత స్యా ప్యుద్గీథోపాసనస్య ముక్త్యుపాయత్వం న
హీయతే. తథా కర్మప్రకరణే విహితస్యా ప్యర్చనస్య తథాత్వం న
హీయతే. అతోఽర్చన మపి క్వచి దంగత్వ మేవేతి న దోషః. లోకే
చ ప్రధానభూతోఽపి మహారాజ స్తత్పుత్రవివాహాదిసమయేషు
సభాయా మప్రాధాన్యం ప్రాప్నోతి. తేన తస్య కిం ప్రాధాన్యహానిః?
భక్తియోగేఽర్చనస్య ప్రాధాన్యం భగవతాఽపి గీయతే—"మన్మనా
భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు" ఇతి. 'మన్మనాభవేతి' నై
రంతర్యేణ ధ్యానం, విధాయ తతో 'మద్భక్తోనమద్యాజీభవే' తి ధ్యాన
మాత్రేఽపరితుష్యన్ భగవాన్ పరమకృపాలు స్స్వపదప్రాప్తిప్రధాన
తయాఽర్చనం విధత్తే. తతో విహితః ప్రణామస్తు పూజాంతే కర్తవ్యత
యా తదంగభూత ఏవ. న హి పూజాయాం ప్రణామస్య ప్రాధాన్యమ్,
అపి త్వంగత్వ మేవ. అత ఏవ భగవాన్ విఖనాః పూజాదౌ పూజాన్తే
చ ప్రణామం విధత్తే. అత్ర "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"
ఇతి శ్రూయతే. క్రియా నామ వ్యాపారః, స చ మానసో వాచికః కా

యికశ్చేతి త్రిధా భవతి. పరమాత్మవిషయత్రివిధవ్యాపారవాన్ బ్ర
హ్మవిద్వరిష్ఠ ఇత్యుచ్యతే.తత్త్రితయం చ విశదయతి ముండకోపనిషది-
"తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథామృతస్యైష
సేతుః, అరా ఇవ రథనాభౌ సంహతా యత్ర నాడ్యః స ఏషోన్తశ్చ
రతేబహుధా జాయమాన, ఓమిత్యేవం ధ్యాయథాత్మానం స్వస్తి వః
పారాయ తమసఃపరస్తా"దితి. అత్ర జానథ ధ్యాయథ ఇతి తమసః
పరస్తా ద్వర్తమానస్యాత్మనః పరమాత్మనో నారాయణస్య స్వరూప
జ్ఞానధ్యానరూపవ్యాపారోవిహితః. అన్యావాచో విముంచథేతి భగవ
త్కీర్తనస్తోత్రవచనానివినా ఽన్యాసాం వాచాం త్యాగో విహితః. తేన
కీర్తనస్తుతిరూపవాచికవ్యాపారో విధేయతయాఽభిప్రేతః. [శ్రు]"తస్మా
దాత్మజ్ఞం హ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి—"ఉపాసతే పురుషం యే
హ్యకామాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తంతి ధీరా"ఇతి చార్చనారూపకా
యికవ్యాపారో విహితః. ఏవం శ్రుతం వ్యాపారత్రయం విధత్తే భగ
వాన్ విఖనాః—"తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సం
స్తూయ ప్రణామం కుర్యా"దిత్యారభ్య "నారాయణ మర్చయే"దిత్యం
తేన. తథా భగవాన్ వాసుదేవశ్చాహ—'సతతం కీర్తయంతో మాం
యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపా
సత" ఇతి. "యతంత ఇత్యస్య మత్కర్మస్వర్చనాదికేషు భవననందనవ
నకరణాదికేషు చ దృఢసంకల్పా యతమానా"ఇత్యాదిభాష్యం. భాగవ
తే—"శ్రుణ్వన్ గృణన్ సంస్మరయంశ్చ చింతయ న్నామాని రూపాణి
చ మంగళాని తే, క్రియాసు యస్త్వచ్చరణారవిందయో రావిష్టచిత్తో
న భవాయ కల్పతే"ఇతి. అత్ర క్రియాస్వితి స్వాశ్రమోక్తకర్మస్వపిభగ
వన్నామకీర్తనాదీనాం భవధ్వంసకత్వ ముచ్యతే. తథా సతి కింపున ర్భగ
వత్క్రియాసు తేషాం తథాత్వం?.న చ [శ్రు]"బ్రహ్మవి దాప్నోతి పర"

బ్రహ్మజ్ఞానమాత్రస్య అముక్త్యుపాయత్వమ్

మిత్యాదిభిర్వేదనమాత్రస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయత్వ ముచ్యతే, కిమర్థ
మర్చనాదిక?మితి వాచ్యం.న హి వయంబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రతి వేదన
మాత్రం నోపాయ ఇతి బ్రూమః,పరం తు వేదనం నామ భక్తిరూపం
విశేషజ్ఞాన మిత్యుక్తం,తత్తుమనోవ్యాపారమాత్రం,తన్మాత్రవ దపేక్షు.

యా బ్రహ్మవిషయవాచికకాయికమానసవ్యాపారవంత శ్శ్రేష్ఠా ఇతి. శ్రేష్ఠత్వప్రయోజనం చ బ్రహ్మసాయుజ్యప్రాప్తిః.యదాహ శ్రీశాస్త్రే భగవాన్ మరీచిః—"అథసమారాధనంచతుర్విధం జపహుతార్చనధ్యానానీ"త్యారభ్య, జపాదిలక్షణముక్త్వా"తేష్వర్చనంసర్వార్థసిద్ధిద"మిత్యభిధాయ "విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం నాన్యథాపరమపదప్రాప్తి"రితి. పరమశబ్దవాచ్యత్వం వైకుంఠ స్యైవ యుక్తం; ఉచ్యతే హి— "ఆమోదప్రాప్తి స్సాలోక్యం ప్రమోదప్రాప్తి స్సామీప్యం సమ్మోదప్రాప్తి స్సారూప్యం వైకుంఠప్రాప్తి స్సాయుజ్య"మితి. జపాది ష్వర్చనస్య ప్రాధాన్యా దేవ భగవాన్ విఖనా స్తదేవ పరమపదప్రాప్తౌ ముఖ్యోపాయతయా విధత్తే—"నారాయణమర్చయే"దితి.ఉచ్యతే చ— "అగ్నిహోత్రాశ్చ వేదాశ్చ తథా యజ్ఞా స్సదక్షిణాః,హరే ర్నిత్యార్చన స్యైతే కోట్యంశే నాపి నో సమాః"ఇతి. "సర్వేఽపి వైదికాచారాః సర్వే యజ్ఞా స్తపాంసి చ, విష్ణుపూజావిధే ర్భేదా స్తత్కర్మఫలదో హరి"రితి వచనేన సర్వయజ్ఞానాం భగవత్పూజాభేదత్వేఽపి సమూ

అర్చనద్వైవిధ్యమ్

ర్తార్చనస్య సమా న భవంతీత్యర్థః. ఆరాధనం ద్వివిధం,అమూర్తం సమూర్తంచేతి.తథోచ్యతే—"అమూర్తేతి సమూర్తేతి ద్వివిధా సా చ నామతః, అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బింబపూజన"మితి. అగ్న్యాహుతిరూపా యజ్ఞా స్సద్వారకభగవత్పూజా.తత్రతత్రోక్తదేవతాన్తర్యామితా ద్వారా తదారాధనాపేక్షయా సమూర్తార్చనస్య సాక్షాదారాధనత్వా దద్వారకత్వం శ్రైష్ఠ్యం చ,అద్వారకారాధనక్రియావతాం బ్రహ్మవిద్విశిష్టతయా భగవల్లోకే షూత్కృష్టభూత వైకుంఠప్రాప్తి రుచ్యతే.శ్రీవిష్ణుపురాణే మరీచి రాహ—"అనారాధితగోవిందై ర్నరై స్థానం నృపాత్మజ, న హి సంప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మాదారాధయాచ్యుత .అంగిరాశ్చ—"యస్యాన్త స్సర్వ మేవేద మచ్యుతస్యావ్యయాత్మనః,త మారాధయ గోవిందం స్థాన మగ్ర్యం యది చ్ఛసి పులస్త్యశ్చ—"పరంబ్రహ్మ పరం ధామ యోఽసౌబ్రహ్మపురం తథా, తమారాధ్య హరిం యాతి ముక్తి మప్యేతి దుర్లభాం." శ్రీభాగవతే ఏకాదశే—"యమాదిభి ర్యోగపథై రాన్వీక్షిక్యా చ విద్యయా,మమా

రోచ్ఛేషాసనాభి ర్వా నాన్యై ర్యోగ్యం స్మరేన్ముని”రితి. అస్య వ్యాఖ్యా
ప్రకారః—“ఆన్వీక్షుక్యా పదార్థద్వయశోధనేన- మమార్చనధ్యానాదిభి
ర్వా, వాశబ్దేనాస్య పక్షస్య స్వాతన్త్ర్యం దర్శయతి, ఏతైరుపాయై ర్యో
గ్యం వరం ఆత్మానం మా మనుస్మరేత్, నాన్యైః. అతోఽన్యన్న కుర్యా
దిత్యర్థః”ఇతి. జపహోమరూపారాధన మపి ప్రత్యేకం ద్వివిధం భవతి—
అద్వారకం సద్వారక మితి. తత్రాష్టాక్షరద్వాదశాక్షరపురుషసూక్త పార
మాత్మికాదిమన్త్రజపోఽద్వారకం, ఇతరమన్త్రజప స్సద్వారకం.
ఉక్తమన్త్రై ర్హోమోఽద్వారకం, ఇతరమన్త్రై ర్హోమ స్సద్వారకం.
శ్రీశాస్త్రే మరీచి రాహ—“సావిత్రీపూర్వం వైష్ణవ మృచం భగవంతం
ధ్యాత్వాఽభ్యసే త్స జపః అగ్నౌ హోమో హుతం, గృహే దేవా
యతనే వైదికై ర్మన్త్రైః ప్రతిమాదిషు పూజయే త్త దర్చనం, అష్టాం
గయోగమార్గేణ జీవాత్మనా పరమాత్మచింతనం ధ్యాన”మితి. అత్రహో
మస్యాపి సావిత్ర్యాదయ ఏవ మన్త్రా గ్రాహ్యాః. సావిత్ర్యా భగవత్పర
త్వ మగ్రే వ్యక్తీకరిష్యతే. భాగవతే ఏకాదశే—“విధినా పి హితే కుండే
మేఖలావర్తవేదిభిః, అగ్ని మాధాయ పరిత స్సమూహే త్పాణినోదితం”
ఇత్యారభ్య “జుహుయా న్మూలమన్త్రేణ షోడశర్చావదానతః” ఇత్యం
తం హోమో విహిత. తత్రాఘారస్తు శ్రీవైఖానససూత్రవిధినా కార్యః;
తస్య సర్వప్రయోగాణాం సమన్త్రకతయా భగవత్ప్రియతమత్వాత్.
మన్త్రబాహుళ్యే భగవత్కీర్తనం హి బహుళం భవతి—“వేదాక్షరాణి
యావన్తి పఠితాని ద్విజాతిభిః, తావన్తి హరినామాని కీర్తితాని న సం
శయః”ఇత్యుక్తేః. యద్యపి“యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మీ”తి భగవదుక్తే ర్జ
పస్య శ్రైష్ఠ్య మవగమ్యతే; తథాపి తస్యాపి పూజాయా మనుప్రవేశా
ద్భగవచ్చింతనసంభవాచ్చ సమస్తకరణవ్యాపార స్సర్వేశ్వరవిషయ
స్సంభవతీతి తస్యా శ్శ్రైష్ఠ్యం యుజ్యతే. ఏకాదశస్కంధే, అర్చనాన్తే—
“మూలమన్త్రం జపేద్బ్రహ్మ స్మర న్నారాయణాత్మక”మితి జపోఽపి విధీ
యతే. న చ భగవదర్చన మాముష్మికఫలమాత్రక మితి శంక్యం; అకా

అర్చనేనైవైహికాముష్మికసిద్ధిః

మతః కృతేఽపి భగవత్ప్రసాదే నైహికభోగస్యాపి సంభావ్యత్వాత్.
న హి తథా సతి మోక్షవిరోధః; పూర్వేషాం కేషాంచి ద్భక్తానాం

భగవత్సంకల్పే నోభయత్ర సిద్ధిదర్శనాత్. భాగవతే—"అర్చన్నుభయ తస్సిద్ధిం మత్తో విందత్యభీప్సితా"మితి భగవద్వచనాత్. క్రతుశ్చాహ— "యో యజ్ఞపురుషో యజ్ఞో యోగో యః పరమః పుమాన్, తస్మిం స్తుష్టేయ దప్రాప్యం కిం తదస్తి జనార్దన"ఇతి-"కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతన"ఇతి చ. భక్తవత్సలే పరమకారుణికే పురుషోత్తమే ఇహ చ భోగాన్ దత్వా ముక్తిం చ దాతుముద్యుక్తే కో వా రోద్ధుం శక్నుయాత్? కిం చ శ్రీవైఖానసవిధినార్చనం భోగమోక్షయోః సిద్ధయే భవతీతి శ్రీశాస్త్రే ప్రపంచితం. అత ఏవాహ మరీచిః—"తేష్వర్చనం సర్వార్థసాధక"మితి. శ్రూయతే చైవం—"నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వా"మితి. స్వయమేవ భగవా నాహ— "దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి త"ఇతి. ఉచ్యతే చాభియుక్తైః—శ్లో. "యథావ దధికారిణాం యజనదానహోమార్చనాభరన్యసనభావనాప్రభృతిభి స్సమారాధితః, ఫలం దిశతి దేహినామితి హి సంప్రదాయ స్స్ఫుటం శ్రుతిస్మృతిగురూక్తిభి ర్నయవతీభి రాభాతి స"ఇతి. న చ సర్వేషాం సత్కర్మణాం భగవదారాధనతయాఽను

సమూర్తార్చనస్య శ్రైష్ఠ్యమ్

సంహితానాం ముక్త్యుపాయత్వే సతి కిం పృథక్ప్రతిమారాధనేనేతి వాచ్యం. ఉక్తం హి ప్రతిమార్చనస్యాద్వారకారాధనతయా శ్రేష్ఠత్వం! కిం చ, శ్రీశాస్త్రే జ్ఞానకాండే ప్రకారాంతరేణ చోత్కృష్ట్య ముచ్యతే- "అన్యత్ర త్వాం సమారోప్య యద్యుపాసా విధీయతే, సావిధిః ప్రచ్యుతా జ్ఞేయా తవతత్వం తథైవచ. త్వయి సర్వం సమారోప్యయద్యుపాసా విధీయతే, సా వృత్తి స్సకళా జ్ఞేయా తవ తత్వం త వైవ హి"ఇతి. అగ్నీంద్రాదౌ భగవంత మారోప్య తదుపాసనం నాతీవ మంగళం. భగవతి సర్వంసమారోప్య తదుపాసనం యత్త దతీవ మంగళ మిత్యర్థః. [శ్రు]"యత్ర విశ్వంభవత్యేకనీడం, యస్మిన్ దేవా అధివిశ్వే నిషేదుః, బ్రహ్మైన భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్ధితుం, బ్రహ్మదేవాస్త్రయస్త్రింశ ద్బ్రహ్మ న్నింద్ర ప్రజాపతీ. బ్రహ్మన్ హ విశ్వా భూతాని

నాపీవాంత స్సమాహితాః.""నారాయణే భగవతితదిద"మిత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్య ఇతి భావః. నను"శ్రవణం కీర్తనంవిష్ణో స్స్మరణంపాదసేవనం,

నవవిధభక్త్యా వర్చనస్య ప్రాధాన్యమ్

అర్చనంవందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్" ఇతి శ్రవణాదీనాం మధ్యేఽర్చన మపి సామాన్యేన గృహీతం,కథమస్య శ్రైష్ఠ్య? మితిచే, దుచ్యతే.తత్రాపి తస్య ప్రాధాన్యా దేవ మధ్యే నివేశనం.శ్రవణాదీని చ త్వారి పూర్వత్ర, వందనాదీని చత్వారి పరత్ర చాభిహితాని.తాని తు పూజాంగాని. తేషాం యథా తదంగత్వోపపత్తి,ర్న తథా తస్యేతరాం గత్వోపపత్తిః."సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమస్యంత శ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత"ఇతి భగవద్వచనే ఉపాసత ఇత్యర్చన మే వాభిధీయతే. నమస్కారస్య తదంగత్వే నై వోపపత్తేః.యతనం చ తదుపయుక్తపుష్పాద్యాహరణరూపం యుక్తం. తదేవ పంచకాలవిద ఉపాదాన మితి వదన్తి. నను "ధ్యాయన్కృ తే యజన్ యజ్ఞై స్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్, య దాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవ"మితి కలియుగే కీర్తనస్య సర్వసాధ నత్వ ముక్తం,కథం తదర్చనస్యే?తి చే,దుచ్యతే.భాగవతే—"కలౌకృష్ణం త్విషా కృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్రపార్షదం, యజ్ఞై స్సంకీర్తనప్రాయైర్య జంతి హి సుమేధస" ఇతియజనాంగతయా సంకీర్తన ముచ్యతే. అస్య వ్యాఖ్యాప్రకారః—"సంకీర్తనప్రాయై స్స్తోత్రబహులై ర్యజ్ఞై రర్చనై ర్య జంతీ"తి.భగవాంశ్చ తథోపదిశతి—"మద్యాజీమాం నమస్కు"ర్వితి. ఏవం చ ప్రతిమార్చన మేవ సర్వప్రధానం. ప్రతిమాం వినా యత్ స్తోత్రవందనాదికం క్రియతేత ద్భిత్తిం వినా చిత్రలేఖనం భవతి. న చ

మానసికార్చనస్య కృతయుగవిషయత్వమ్

బాహ్యకరణవ్యాపార స్సైవ ప్రతిమాపేక్షా,న త్వంతఃకరణవ్యాపా రస్య ధ్యాన స్యేతి వాచ్యం,తస్యనిరాలంబనతయా స్థిరత్వాసంభవాత్. అత ఏ వోచ్యతే—"ఏవం సదా ధ్యాతు మశక్యత్వా త్ప్రతిమాది ష్వా వాహ్యర్చయే"దితి-"సాలంబం సగుణం శ్రేష్ఠ"మితిచ.భగవాంశ్చాహ— "అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే" ఇతి. అతో య దు

చ్యతేఽవ్యక్తోపాసనం, తత్సర్వం కృతయుగేసంభూతాన్ మాసోపవా
సాదివ్రతశక్తాన్ మనోవశీకరణచణాన్ ప్ర త్యభిహితం. తేహి యావ
దస్థి తావత్ప్రాణవంతః.హన్త! తేషా మపి దుస్సాధ మవిచ్ఛిన్నధ్యానం
ముక్త్యుపాయం వాచా పరం వదన్తో దైవవంచితాః కలౌ భగవంత
మసమర్చ్య పతంతి మృత్యుముఖ ఇతి వయం దూయామహే. అథ వా
తథాబుద్ధి రపి భగవతైవ దేయా. "దదామి బుద్ధియోగం త"మితి హి
తేనోచ్యతే.కిం చ, "బ్రహ్మవిదాప్నోతీ" త్యాదిశ్రుతిషు బ్రహ్మవిదాం
బ్రహ్మప్రాప్తి రుచ్యతే.తత్రాప్నోతేః బ్రహ్మణః కర్మత్వం వక్తవ్యం.
"కర్తురీప్సితతమం కర్మ"ఇతి సూత్రం. కర్తుః క్రియయాఽప్తు మిష్టతమం
కర్మసంజ్ఞం స్యా దితి తదర్థః. క్రియా ద్విధా—అంతఃకరణవ్యాపార
రూపా, బాహ్యకరణవ్యాపారరూపాచేతి. భగవత్ప్రాప్తిసాధనభూత
క్రియా జపాదయః. తత్రాపి ప్రధానభూతా క్రియా భగవదర్చనరూపా.
[శ్రు] "అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే,యత్తదద్రేశ్య మ
గ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుశ్శ్రోత్రం తదపాణిపాదం, నిత్యం విభుం
సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి
ధీరా"ఇతి శ్రుత్యాఽక్షరశబ్దవాచ్య బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనతయాఽర్చన
క్రియా విధీయతే. న చ యయేతి యచ్ఛబ్దేన విద్యైవ పరా
మృశ్యతే, సా తు జ్ఞానధ్యానాదిరూపా వక్తవ్యా, కథ మర్చన

అర్చనరూపక్రియావతా మేవ వరిష్ఠత్వమ్

రూపేతి శంక్యం. [శ్రు] "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వ
రిష్ఠ" ఇత్యగ్రే హి శ్రూయతే. బ్రహ్మవిదో నామ బ్రహ్మ
జ్ఞానధ్యానాదిపరాః. తేషాంచ మధ్యే క్రియావతాం శ్రేష్ఠత్వ ముచ్య
తే. అత్ర క్రియావచ్ఛబ్దేన గృహీతా స్తద్వ్యతిరిక్తక్రియాపరా ఏవ
వక్తవ్యాః. అపిచ క్రియాశబ్దో బాహ్యేంద్రియవ్యాపార ఏవ ప్రాయః
ప్రయుజ్యతే. "చరితక్రియాజ్ఞానయోగేషు చతుర్షు పూజామార్గేష్వి"తి
శ్రీశాస్త్రే క్రియాశబ్దేన కేవల మర్చనరూపక్రియై వాభిధీయతే; జ్ఞాన
యోగయోః పృథగ్గ్రహణాత్.తథాభాగవతే—"క్రియాయోగంసమా
చక్ష్వ భవదారాధనం విభో" ఇ త్యర్చన మేవానుయుజ్యతే. అతో

నిరుపాధికః క్రియాశబ్దో బాహ్యకరణవ్యాపారే వర్తతే. క్రియావా నిత్య
తః పూర్వం "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతి"రితి వర్తతే. తత్ర ఆత్మశబ్దేన పర
మాత్మా నారాయణోఽభిధీయతే. తస్మిన్ రతి ర్నామ భక్తిః. తేన
క్రీడా నామ తే నార్చారూపేణ విహారః. స చార్చనాలంకరణవీథీప్రద
క్షిణాదిరూపః. క్రీడా హి బాహ్యసాధనసాపేక్షా, రతి స్తన్నిరపేక్షా,
తదుభయక్రియావాన్ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠ ఇతి సుతరాముపపద్యతే.
ఇత్థం చ—కేవలం బ్రహ్మజ్ఞానధ్యానరతా బ్రహ్మవిదః, జపహుతార్చన
ధ్యానరతా బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠాః, ఇత్యస్మద్భాష్యసిద్ధాన్త స్సజ్జనహృద
యంగమః. భగవదాశయం చ పర్యాలోచయన్తు విద్వాంసః. స హి
"మన్మనా భవే"తి తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపం ధ్యానం
విధాయ "మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు" ఇతి భక్తిరూపమనో
వ్యాపారేణ సహ స్వయజనం తదంగతయా నమస్కారం చ బాహ్యం
క్రియావ్యాపారం విధత్తే తదుభయవిధవ్యాపార ఏవ పరమపదప్రాప్తి
సాధనక్రియేతి పరమకారుణికస్య వాసుదేవస్యాశయః. తథోపదిశతి
పరమభాగవతో భీష్మ స్స్వసుహృదే ధర్మసూనవే—"తమేవ చార్చ
యన్నిత్యం భక్త్యా పురుష మవ్యయ'మిత్యాదినా. ఏతా ముత్తమబ్రహ్మ
విద్యాం సాంగం భగవా న్మరీచి శ్శ్రీశాస్త్రే స్ఫుటం ప్రతిపాదయతి.
తథాహి—తత్ర ప్రథమం "తస్య భావ స్తత్త్వం, తస్య పరబ్రహ్మణః
పరమాత్మనో నారాయణస్య భావ స్తత్త్వ" మిత్యారభ్య నిష్కళసకళ
స్వభావ మభిధీయతే. తతో బ్రహ్మేశాదీనాం నారాయణస్య చ విష్ఫు
లింగానా మగ్నేరివాంశాంశిభావః కథ్యతే. తతః పరమపురుషస్యేవ
లక్ష్మ్యా అపి పారమ్యం, భగవల్లోకస్య చాతుర్విధ్యం, వైకుంఠలక్ష
ణం చ ప్రతిపాద్యతే. పశ్చా దాత్మనో దేహవైలక్షణ్యద్యోతనాయ
దేహోత్పత్తిప్రకారగర్భపరిణామజన్మాదిక ముచ్యతే. తదను నాడీ
స్వరూపం, హృదయకమలప్రకారతదంతర్జ్వలితవహ్నిశిఖామధ్యపర
మాత్మస్థిత్యాదికం ప్రపంచ్యతే. అనంతరం జీవాత్మకృత్య పునర్జన్మ
హేత్వాదిక మీర్యతే. అథ మోక్షోపాయభూతచతుర్విధపూజా
మార్గమాయావిమోచనసాలోక్యాదిప్రకారా నిగద్యంతే. పశ్చా ద్య
మాద్యష్టాంగయోగం ప్రతిపాద్య, మోక్షే భక్త్యా భగవదర్చనం పర

మోపాయ ఇతి సిద్ధాంతః ప్రదర్శ్యతే. సర్వథా భగవదారాధనం ముక్తేస్సాధనతమ మితి విదాంకుర్వంతు సంతః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార
విందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందరరా
జస్య కృతి షూత్తమబ్ర
హ్మవిద్యాసారే ప్ర
థమోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రీయతాం.
శ్రీః

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీనివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

ద్వితీయాధికారః.

బింబక్లృప్తిప్రకారః

అథాదృశ్యత్వాదిగుణవిశిష్టస్యాంతర బ్రహ్మమూర్తే ర్బ్రహ్మరుద్రాదిభి రప్యుపాసితు మశక్యత్వా త్తమౌపనిషదం వేషం విహాయ సర్వేషా ముపాసనయోగ్యతయా ఽర్చారూపే ణావతరత శ్శ్రీనివాసస్య బింబక్లృప్తిప్రకారః ప్రతిపాద్యతే. బింబం మండలం, తస్య క్లృప్తి స్సమర్థనం, "క్లృపూ సామర్థ్యే" ఇతిధాతోః క్తిన్ప్రత్యయః, అత్ర బింబశబ్దేన మండలస్థః పురుషః ప్రతిపాద్యతే. క్లృప్తి స్తదాకృతి నిర్మాణమ్. "య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే" ఇతి శ్రుత్యా సూర్యమండలే పరమపురుషస్థితి రుచ్యతే. యద్యపి "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వ"మితి సర్వత్ర పురుషవ్యాప్తి శ్శ్రూయతే; తథాపి తస్య విశేషేణ సాన్నిధ్యం స్థానత్రయే శ్రూయతే— "అంభ

శ్రీవేంకటేశవైభవవర్ణనం

స్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే మహతో మహీయాన్" ఇతి. అపారే, అంభసి మహార్ణవే, భువనస్య మధ్యే శ్రీవేంకటాద్రౌ, నాకస్యపృష్ఠే పరమపదేచ, మహతో మహీయాన్, పరమపురుషో వర్తత ఇత్యర్థః. తథోచ్యతే వారాహేచ— "అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భువి వేంకటాద్రౌ" ఇతి. భువనస్య మధ్య ఇతి శ్రుత్యర్థ ఏవ భువి వేంకటాద్రా వితి ప్రకాశితః. "అరాయికాణే వికటే గిరిం గచ్ఛసదాన్వే శిరింబి ఠస్య సత్వభిః, తేభిష్ట్వా చాతయామసీ"తిచ శ్రుతిః. హే అరాయి ఐశ్వర్యరహితే, కాణే ఏకాక్షి, వికటేగిరిం వేంకటగిరిం, గచ్ఛ, అరాయిత్వాది హేతుభూతపాపనివృత్త్యర్థ

మితి భావః. పారమాత్మికోపనిషది "—రయిః కకుద్మాన్ విదధ ద్వినష్టం రయిమద్విధానం తస్మై కకుత్త్రే వికటాయ ప్రీతే స్వాహే"తి. రయిః ఐశ్వర్యరూపః, కకుద్మాన్ వృషభాచలవాన్, యద్వా—శ్రేష్ఠః, వినష్టం యేనకేనప్రకారేణ యస్మైకస్మైచిత్ వినష్టంపదార్థం, వరప్రదానాదినా, విదధత్ ప్రాపయన్, రయిమద్విధానం, [శ్రు] "ఋచ స్సామాని యజూంషి, సా హి శ్రీ రమృతా సతా"మితి రయిశబ్దేన వేదా ఉచ్యన్తే. తద్వతాం విధానం విధిరూపో యః, తస్మై కకుత్త్రే కకుది స్థితాయ వికటాయ వేంకటేశాయ, ప్రీతే, రక్షకాయేత్యర్థః. యద్యపి విద్యన్తే బహూని భగవత్క్షేత్రాణి భూమా, తథాపి శ్రీవేంకటేశస్య దివ్యమంగళవిగ్రహత్వాత్తత్క్షేత్రస్య ప్రాధాన్యం. భవిష్యత్పురాణే శ్రీవేంకటగిరిమాహాత్మ్యే—"చిరంతనేషు క్షేత్రేషు ముక్తిత్రయ ముదాహృతం, సాయుజ్యముక్తి రానందప్రాప్తి శ్శ్రీశైలమస్తకే"ఇతి. ముక్తిత్రయం సాలోక్యాది ప్రాప్యరూపం, శ్రీశైలః, వేంకటాద్రి రిత్యర్థః. "భూగోళమధ్యే ద్రవిడేషు పుణ్యే శ్రీవేంకటాద్రి ర్గతి రేవ నాన్యా"ఇతి చ. వారాహే—"యాశ్చ సప్త మహాపుర్యః కీర్త్యన్తే మోక్షదాయికాః, తా వేంకటాద్రిపర్యన్తగ్రామకోట్యంశశక్తయః" ఇతి. వేంకటేశస్య వేదాన్తప్రతిపాద్యతయా వేదాన్తభాష్యాదిషు ప్రాక్తనా ఆచార్యా శ్శ్రీనివాసం తమే వానుసందధతే—"అఖిలభువనజన్మస్థేమభంగాదిలీలే వినతవివిధభూతవ్రాతరక్షైకదీక్షే, శ్రుతిశిరసి విదీప్తే బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే భవతు మమ పరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపే"తి-"నిరుపమగుణసిన్ధు ర్నిత్యలక్ష్మీసమేతో నిఖిలనిగమవేద్యో నిస్తులో వేంకటేశః, నిజచరణసమర్చాసక్తభక్తౌఘరక్షీ నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తిం వితన్వ"న్నితి. చక్షురాద్యగోచరస్య బ్రహ్మణః ఉపాసనశక్యతాఽధిగమాయ బింబక్లృప్తి శ్శ్రూయతే, కఠోపనిషది.—

"నసందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం,
హృదా మనీషా మనసాఽభిక్లృప్తో య ఏత ద్విదు రమృతా స్తే భవన్తి"

ఇతి. అస్య విష్ణోః, రూపం, సందృశే సందర్శనవిషయే, నతిష్ఠతి, అనేన తస్య రూప మస్తీ త్యవగమ్యతే. కశ్చి దేనం చక్షుషా న పశ్యతి, తర్హి కథ ముపాసితుం శక్యస్స్యా?దిత్యత్రాహ—హృదా,

పరమాత్మనో హృదయ స్యైవ శ్రుతిరూపత్వాత్ శ్రుతిప్రమాణేనే త్యర్థః. మనీషా మనస ఈష్టే ఇతి మనీట్, తేన మను నే త్యర్థః. మను స్స్మర్తౄణాం ముఖ్యః, తద్గ్రహణేన సకలస్మృతయ ఉచ్యంతే,స్మృతి ప్రమాణే నే త్యర్థః. మనసా, మనశ్శబ్దేన భృగ్వాదిమునయ ఉచ్యంతే, తద్వచనరూపశ్రీశాస్త్రప్రమాణే నేత్యర్థః. అభిక్లప్తః బింబరూపేణ కల్పితః,ఇతి, యే విదు, స్తే అమృతా భవన్తి.అథవా హృచ్ఛబ్దేన సకల శ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రశిల్పాదీనా మభిప్రాయో గృహ్యతే, తేనత మను సృత్యే త్యర్థః. మనిషా ఆచార్యబుద్ధ్యా,విభక్తిలోపశ్ఛాందసః. మనసా శిల్పిచిత్తేనచ,అభిక్లప్త ఇతి. భగవదవతారరహస్య వేదినాం సంసారబంధ మోచనం నిగద్యతే—"అవతారస్య సత్యత్వ"మిత్యారభ్య "ఇతి జన్మ రహస్యం యో వేత్తి ముక్తో భవే దిహే"తి. అర్చారూప మ ప్యవతా రవిశేష ఏవ."అర్చాత్మనాఽవతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వా దారుశిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయుత"మి త్యన్యత్ర భగవద్వచ నాత్. పరమాత్మన స్సాకారత్వే శ్రుతిః—"య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిర ణ్మయః పురుష"ఇత్యాదిః.స్మృతిస్తు—"రుక్మాంభం స్వప్న ధిగమ్య"మితి మనువచనాదిః. శ్రీశాస్త్రం—"సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం రక్తనేత్రం సుఖో ద్వహ"మిత్యాదికం. అభిక్లప్త ఇతి శ్రుత్యర్థం విశదయతి సూత్రే

శిలాయామర్చావతారః

భగవాన్ విఖనాః—"షడంగుళా దహీనం తద్రూపం కల్పయి త్వే" త్యా దినా. శిలోత్పత్తి స్తత్ర రూపవిధానం చ శ్రూయతే—"అద్భ్య స్సంభూ త"ఇత్యారభ్య "తత్పురుషస్య విశ్వ మాజాన మగ్ర"ఇత్యంతం. అయ మర్థః—అపాం పృథివ్యా శ్చ రసాత్ సారభాగాత్ సంభూతః, ఉపల ఇత్యర్థః.తస్య జలభూమిసారరూపత్వాత్. విశ్వకర్మణః బ్రహ్మణ,స్స కాశాత్ సమవర్తత సమీచీనరూపేణావర్తత,బ్రహ్మణ స్సంకల్ప వశా త్సమీచీనా శిలా జాయత ఇత్యర్థః.తస్యోపలస్య త్వష్టారూపం విదధత్,అకరో దిత్యర్థః.తత్ తథారూపకల్పనం, పురుషస్య అగ్రే ఆజానం జన్మ,ఆవిర్భావ ఇతి యావత్. ఏవం పరమపురుషావిర్భావ జ్ఞానస్య ముక్తిప్రదత్వం శ్రూయతే—"త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతీ"తి. పాద్మపురాణే వేంకటగిరిమాహాత్మ్యే ఏకోనత్రింశాధ్యాయే

ఏతద్విషయప్రకరణ మారభ్య—'వరాహరూపవిభవః పురాణః పురుషోత్తమః,ఉవాచ వచనం శ్రీమాన్ కరుణావరుణాలయః.ఏతావాం స్తవ దృశ్యోఽహం తదధో న నృపాధిప" తదధోనేతి,జాన్వధోభాగేఽహం న దృశ్య ఇత్యర్థః."ఏత ద్రూపం ప్రతిష్ఠాప్య శుద్ధయా శిలయా నృప,తస్మి న్దేహ్యఖిలాన్ భోగాన్ పూర్ణో భూత్వా సుపుష్కలాన్. అప్రాకృతాంగో విరజా స్సాత్వికోఽయ మితి స్మరన్,వైఖానసై ర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధిప.రాజ న్నల మలం వ్యర్థప్రయత్నే నాతిభూయసా"ఇతి. అలమలం, అధోభాగదర్శనవిషయప్రయత్నో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః. కఠోపనిషది—"అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః"ఇతి యథా సర్వత్ర పరిపూర్ణస్య పరమాత్మన ఉపాసితు మశక్యతయా హృదయప్రమాణానుగుణ్యేనాంగుష్ఠమాత్రత్వం ప్రతిపాద్య తదుపాసనే చోదయతి,తథా "హృదా మనీషే"త్యాదినా బింబక్లృప్తి ముక్త్వా తదుపాసనే చోదయతీతి బోద్ధ్యం. అస్యా శ్శ్రుతే రన్యథాఽర్థవర్ణనం న చారు;హృదామనసేతి పృథగ్గ్రహణస్య ప్రయోజనాభావాత్,క్లృప్తశబ్దస్వారస్యాభావాచ్చ.క్లృప్తిర్నామ కల్పనం,రూపవత్కరణ మితి యావత్. అత ఏవాహ భగవాన్ విఖనాః—"రూపం కల్పయి త్వే"తి.అనేకత్ర బింబనిర్మాణం క్లృప్తిశబ్దేనోచ్యతే.క్లృప్తిశబ్దం భగవాన్ వ్యాసోఽపి వేదాన్తశాస్త్రే మూర్తివిషయకల్పనే ప్రయుఙ్క్తే—"సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశా"ది"తి.గారుడే—"యత్ర యత్ర చ దేవేశో రమతే చ స్వయం హరిః, తత్తద్దివ్యప్రతిష్ఠాంత మితి విద్ధి సనాతనం.సిద్ధమానుషయో రేవ బింబక్లృప్తి స్తథేష్యతే"ఇత్యాదా వౌచిత్యా దర్థనిర్ణయః కార్యః.పరమాత్మన శ్శిలాదిప్రతిమారూపే ణావిర్భావే చ శ్రుతిః,యజుషి—"యతో వరః కర్మణ్య స్సుదక్షో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః" ఇతి. అయ మర్థః—వీరో విష్ణుః,"ఉగ్రం వీరం మహావిష్ణు"మితి నృసింహతాపిన్యాం విష్ణోర్వీరత్వం ప్రసిద్ధం."విష్ణోర్నుకం వీర్యా"ణీతి శ్రుతేః,"విష్ణునా సదృశో వీర్యే"ఇతి శ్రీమద్రామాయణవచనాత్.కర్మణ్యః కర్మభిరారాధ్యః, సుదక్షః భక్తాభీష్టకరణసమర్థః,దేవకామః క్రీడాకామః, 'దివ్ క్రీడే'త్యాదిధాతోః,యుక్తగ్రావా,శిలారూపీత్యర్థః. జాయత ఇతి.

అపిచ—“పిశంగరూప స్సుభరో వయోధా శ్శ్రుష్టీ వీరో జాయతే దేవకామః”.అయ మర్థః—పిశంగరూప స్సువర్ణవర్ణః,సుభరఃసుఖేన భర్తుం శక్యః,వయసా గరుడేన ధ్రియత ఇతి వయోధాః, శ్రుష్టీ బలవాన్, “శ్రుష్టీతుబలవాన్ బలీ”తినిఘంటుః. దేవకామః, జాయతే ప్రతిమారూపీ భవతి [శ్రు]“అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే”ఇతి చ శ్రూయతే. అయ మర్థః—ఆఘణం శిల్పినా శాస్త్రమనుసృత్య టంకే నోత్కీర్ణరూపం, అశ్మానం పాషాణమయం, పరమాత్మానం ప్రపద్యఇతి, కేవలాశ్మనః ప్రపత్త్యసంభవాత్.భారతే—“సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్న వదనేక్షణాం, కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః. తామర్చ యే”దితి. ముండోపనిషది—“ఆవిస్సన్నిహితం గుహాచరం నామ మహత్పద మత్రైత త్సమర్పిత” మితి. అయమర్థః—గుహాచరంనామ హృదయగుహావర్తితయా ప్రసిద్ధం,బ్రహ్మ విష్ణ్వాఖ్యం, తస్యైవ హృద యస్థత్వాత్. త్రిశిఖబ్రాహ్మణోపనిషది—“సంపూర్ణకుంభవ ద్దేహంకుం భయే న్మాతరిశ్వనా,పూరణా న్నాడయ స్సర్వాః పూర్యన్తే మాత రిశ్వనా.ఏవంకృతే సతి బ్రహ్మన్ చరన్తి దశ వాయవః,హృదయాం భోరుహం చాపి వ్యాకోచం భవతి స్ఫుటం. తత్ర పశ్యే త్పరాత్మానం వాసుదేవ మకల్మష”మితి.ధ్యానబిందూపనిషది—“అష్టపత్రం తు హృ త్పద్మం ద్వాత్రింశ త్కేసరాన్వితం”ఇత్యారభ్య “శ్రీవత్సకౌస్తుభోరస్కం ముక్తామణివిభూషితం, శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రకోటిసమప్రభం. ఏవంధ్యాయే న్మహావిష్ణు”మితి.గర్భోపనిషది—“గర్భవాసా త్ప్రముచ్యే యం యది విష్ణుం భజే హృది”తి. భగవాన్ విఖనా శ్చాచమనవిధౌ— “విష్ణుః ప్రీణా త్వితి హృదయ”మి త్యాహ. ఇత్యల మప్రకృతేన. ఆవిః ఆచార్యహృదయా దావిర్భూయ,సన్నిహితం ప్రతిమాయాం సాన్నిధ్య వత్, భవతి.అత్ర ప్రతిమారూపే భగవతి ఏత త్సర్వం సమర్పిత మితి.

ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనామి త్యస్యాపపాఠత్వమ్

స్మర్యతేచ—“అగ్నౌ తిష్ఠతి విప్రాణాం హృది తిష్ఠతి యోగినాం,ప్రతి మాస్వప్రమత్తానాం సర్వత్ర విదితాత్మనా”మితి విప్రాణాం కర్మమాత్ర పరాణాం బ్రాహ్మణానాం,పరమాత్మా యజ్ఞపురుషనామ్నాఽగ్నౌ తిష్ఠతి. యోగినాం తదపేక్షయా సముత్కృష్టానాం,హృది అంతర్యా

మితయా తిష్ఠతి. అప్రమత్తానాం ప్రమాదరహితానాం-భక్తివిశేషేణ యోగినోఽప్యుత్కృష్టానాం,ప్రతిమాయాం తిష్ఠతి. సర్వేభ్యో యోగిభ్యః భగవద్భక్తానా ముత్కర్ష శ్శ్రీగీతాయా ముచ్యతే—"యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః"ఇతి. భజత ఇత్యారాధన ముక్తం; తత్రైవ శ్రద్ధావా నితి పదస్వారస్యాత్. సర్వత్ర విదితాత్మనా మితి. విదితాత్మనాం, సర్వత్ర అగ్నౌ హృదయే ప్రతిమాయాం చ,భగవాన్ తిష్ఠతీత్యర్థః. అన్యే తు ప్రతిమాస్వప్రబుద్ధానా మితి-ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనా మితి వా పాఠ మంగీకృత్య ముహ్యంతి.తాన్ పృచ్ఛామః.కిం ప్రతిమాయాం భగవత్సత్తా నాస్తీతి బ్రూథ? అథవా స్వల్పబుద్ధీనా మేవ తత్ర భగవత్సత్తా తదుపాసనస్యాల్పఫలత్వాత్; మహాబుద్ధిభి స్తత్రోపాసనం న కర్తవ్య మితి వా? ఆద్యః పక్షః అత్యన్తం తుచ్ఛః;తత్రైవ ప్రతిమాసు తిష్ఠతీతి సమ్యగభిధానాత్. ద్వితీయః పక్షోఽపి నాభిజ్ఞహృదయంగమః; మహాబుద్ధిభిః ప్రతిమాసు భగవదారాధనస్య ఫలాధిక్యస్య చాభిహితత్వాత్. న చ మహాబుద్ధయోఽప్యల్పబుద్ధీన్ ప్రతి ప్రతిమార్చనం వ్యధు రితి వాచ్యం; శ్రుతిస్మృతిప్రామాణ్యేన మహాబుద్ధిభిరపి ప్రతిమా స్వర్చనానుష్ఠానస్య దర్శనాత్.శ్రూయతే హి—"యద్దేవానాం చక్షుష్యాగోఽస్తీ"తి. అనయా శ్రుత్యా పాషాణాదిమయదేవదర్శనేఽనమస్కారాది రూపాపరాధ ఉక్త ఇతి తద్భాష్యకారై రుక్తం. మన్వాదయోఽపి ప్రతిమారూపదేవతార్చాయా లంఘనే దోషం, తత్ప్రదక్షిణాదిషు సుకృతంచ స్మరన్తి. భగవాన్ విఖనాశ్చ మోక్షోపాయతయా భగవదర్చనం విధత్తే. భారతేచ—'సురూపాంప్రతిమా" మిత్యాదినా తథోచ్యతే.తథా—"యమాదిభి ర్యోగపథైః"ఇత్యాదినా భాగవతే చాభిధీయతే.తతో మహాబుద్ధిభి రపి ప్రతిమార్చనం కర్తవ్య మితి సిద్ధ్యతి. భృగుమరీచ్యాదయోఽపి మందరాదిషు దేవం ప్రతిష్ఠాప్య పూజయ న్నిత్యభిధీయతే.తత స్తథా పాఠద్వయే చ అపిశబ్దాధ్యాహారేణ సాధ్వర్థోఽఙ్గీకార్యః. అల్పబుద్ధీనా మపి ప్రతిమాసు హరి స్తిష్ఠతి,కిముత మహాబుద్ధీనా మిత్యర్థః. ఔచిత్యా దర్థనిర్ణయః కార్యః. అతోఽనున్మత్తై రాస్తికజనైః ప్రతిమార్చనే శ్రద్ధా కార్యా.

నను భాగవతే—"అర్చాయామేవ తు హరేః పూజాయాం శ్రద్ధయేహతే, న తద్భక్తేషు చాన్యేషు స భక్తః ప్రాకృత స్స్మృతః" ఇత్యభిధీయతే, తత్కథం ప్రతిమారాధకానాం శ్రేష్ఠత్వ? మితి చేదుచ్యతే. తద్వచనం భగవద్భక్తపూజానాదరాణాం సర్వత్ర వాసుదేవాత్మతా మ్మన్యమానానాం చ దూషణపరం.కర్తవ్య ఏవ హి భగవద్భక్తి స్స్వసధర్మసు ఆదరః,తథా సర్వభూతేషు దయాచ. ప్రాకృత ఇత్యస్య ప్రకృతిసంబంధవా నిత్యర్థః,నత్వధమ ఇతి. ఉచ్యతేచ—"తద్భక్తజనవాత్సల్యం తత్పూజా స్వనుమోదనం,తత్కథాశ్రవణేభక్తి"రిత్యాదినా భగవజ్జనలక్షణం.ఏవం చ భగవద్భాగవతారాధక స్సర్వభూతదయావాం శ్చప్రాకృత ఇత్యేవ ఫలతి,కా క్షతి రస్మదభిమతస్యే?త్యలం నీరసవాదేన.

ప్రతిమార్చనే శ్రుత్యాదిప్రమాణమ్

ముండకోపనిషది—

"నాయ మాత్మా బలహీనేన లభ్యో న చ ప్రమాదా త్తపసో వాఽప్యలింగాత్,ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వాం స్తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ"ఇతి.

అయ మర్థః—అయ మాత్మా పరమపురుషః,బలహీనేన భగవదారాధనానుకూలశరీరేంద్రియపాటవరహితేన, న లభ్యః. ప్రమాదాత్ భగవదారాధనోపకరణార్జనానవధానాత్, అలింగాత్ ప్రతిమారహితాత్, తపసః ధ్యానాద్వా,న లభ్యః.లింగశబ్దస్య మూర్తిపరత్వం భాగవతే ఏకాదశే—"ద్రవ్యక్షిత్యాత్మలింగాని నిష్పాద్య ప్రోక్ష్య చాసనం". అయమర్థః—ద్రవ్యాణి పుష్పాదీని జంత్వాదిశోధనేన, ఆత్మాన మవ్యగ్రతయా,లింగం మూర్తిం,అనులేపనక్షాళనాదినా, నిష్పాద్య యోగ్యాని కృత్వేతి."తప ఆలోచన"ఇతి ధాతోః తపశ్శబ్దస్య ధ్యానపరత్వం కథం పున ర్లభ్యత? ఇత్యత్రాహ—ఏతైరుపాయైరితి. ప్రమాదరహితార్చనధ్యానాదిరూపై రిత్యర్థః.యతతే,తస్య ఆత్మా, బ్రహ్మధామ పరంపదం,విశత ఇతి.

ప్రశ్నోపనిషది—"నాతః పరమస్తీతి తే హి తమర్చయంత" ఇతి. ఉచ్యతే హి భగవతా—"భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య"ఇతి.భక్తేర్నవవిధేషు లక్షణేష్వర్చనం ప్రధానమిత్యుక్తం.

నను "క్రియావానేష"ఇతి శ్రుత్యా క్రియావతశ్శ్రేష్ఠత్వం ప్రతిపాద్యతే,తస్య చ బ్రహ్మవిత్త్వాపేక్షయా ఫలవిశేషేణ భవితవ్యం, స చ సాయుజ్యప్రాప్తిరూప ఇతి బ్రూమః!,తదంగీకుర్మః, సాయుజ్యప్రాప్తేశ్చ క్రియావిశిష్టం బ్రహ్మవేదనమేవ సాక్షాదుపాయః, ఇతి చేదుచ్యతే— వేదనవిశిష్టా క్రియైవ సాయుజ్యస్యావ్యవహితోపాయః;భగవతా విఖనసా వాసుదేవేన చ తథాఽభిహితత్వాత్. "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ"తి—"మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు"ఇతి చ. అత్ర మన్మనా భవేతి ధ్యానం విధాయ,తత్రాపరితుష్యతా వస్తుతస్తస్య దుష్కరతాం మన్వానేన వా,భగవతా—"మద్భక్తో మద్యాజీ భవే"తి విశేషేణ విధీయత ఇత్యుక్తం. అతస్సాలోక్యాదిప్రాప్తిం ప్రతి ధ్యానమాత్రం సాధకం. సాయుజ్యం ప్రతి తద్విశిష్టమర్చనమితి. యథా బ్రాహ్మణో రాజప్రియో భవతీత్యుక్త్వా,బ్రాహ్మణానాం విద్వాన్ శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తే, బ్రాహ్మణత్వే సతి విద్యైవ రాజప్రియతమత్వే హేతుః, న తు బ్రాహ్మణత్వమాత్రం.తస్య రాజప్రియత్వసాధకత్వాత్. "దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వశః, తద్దైస్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్రప్రతిష్ఠితాః"ఇతి వచనేన వేదార్థః స్మృత్యాదిభిరేవ నిర్ణేతవ్యః. సర్వజ్ఞో విఖనాః,తమనుసృత్య భృగుమరీచ్యాదయస్తథా వదన్తి—"అర్చనమేవ వక్తవ్యం నాన్యథా పరమపదప్రాప్తి"రితి.అథవా క్రియావతాం శ్రేష్ఠత్వం అర్చనజపాద్యుపాయబాహుళ్యాదుపపద్యతే. హస్తవాన్నద్యాః పారం ప్రాప్నోతీత్యుక్త్వా,పోతవాన్ హస్తవతాం శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తం చేత్,సుఖేన పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయో భవతి. యద్యపి పోతస్య హస్తనేయతయా తస్యాపి సాధనత్వమస్తి;తథాఽపి సుఖేన పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయః.అతఏవ ప్రోచ్యతే—"క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసా"మితి.శ్రూయతే చ—"ఏతైరుపాయై"రిత్యాది. "తమేవ చార్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయం,ధ్యాయం స్తువ"

న్నిత్యాదినా అర్చనాద్యుపాయాః కథ్యంతే.తపసోవాఽప్యలింగా దిత్య త్రాపిశబ్దేన అనుక్తా జపాదయ స్సముచ్చీయన్తే. తేన ప్రతిమార్చన రహితజపాదిభి ర్నలభ్యత ఇతి సిధ్యతి. తతః ఏతై రుపాయై రితి ప్రతి మార్చనసహితజపధ్యానాదీనా ముపాయత్వ ముక్తం. నారదశ్చాహ—"యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం సమ్యక్తే నాంతరాత్మనా, న తే భూయోఽపి జాయన్తే శ్వేతద్వీపనివాసినః" ఇతి. భల్లశాఖాయాం—"అర్చనాదాయజ్ఞమూర్తే రూర్ధ్వపుండ్ర"మిత్యారభ్య"కులం తారయతే సప్త స గచ్ఛే ద్వైష్ణవం పద"మితి.

నను ధ్యానాపేక్షయాఽర్చనస్య కథంసౌకర్యం? తత్రాపి ప్రతిమానిర్మాణపూజాద్రవ్యసంపాదనాదిశ్రమోఽస్త్యేవేతిచే, దుచ్యతే—నిరంతరధ్యానం హ్యత్యంత మశక్యం. "ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మన"ఇతి మనోవశీకరణం దుస్సాధం. యోగబలేన మనో వశీకార్యం. యోగో మహతా క్లేశేన సాధ్యః. తదపేక్షయాఽత్యంతం సుకరం శ్రమం వినా లబ్ధై ర్ద్రవ్యై ర్భగవదర్చనం.భక్త్యా పత్రాదిదాన మపి భగవత్ప్రీతికరం భవతి.ఉచ్యతే హి—"పత్రం పుష్పం ఫల"మిత్యాది"అణ్వప్యుపహృతం భక్తై ర్మమతోషాయ కల్పత"ఇతి—"కిం త్వయా నార్చితో దేవః కేశవః క్లేశనాశనః, ఉదకే నా ప్యలాభే తు ద్రవ్యాణాం పూజితః ప్రభుః" పత్రేషు పుష్పేషు ఫలేషు తోయే ష్వక్రీతలభ్యేషు సదైవ సత్సు, భక్త్యైకలభ్యే పురుషే పురాణే ముక్త్యై కిమర్థం క్రియతే న యత్నః"ఇతి.ప్రతిమార్చనస్యాక్లేశత్వం భగవతైవాభిధీయతే—"మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే, శ్రద్ధయా పర యోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః"ఇతి.న చాత్రార్చన స్యాక్లేశత్వం నోచ్యత ఇతి శంక్యం;ఉత్తరత్రావ్యక్తోపాసనస్య క్లేశవత్త్వకథనే నా స్యాక్లేశత్వ సిద్ధేః.న చాత్రోపాసత ఇ త్యవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపం ధ్యాన ముక్త మితి వాచ్యం; తస్యాపి నిఖిలేంద్రియనియమనశ్రమం వినా నైరంతర్యాసంభవాత్. ఉచ్యతేహి శ్రీశాస్త్రే భగవతా మరీచినా—"ఏవం సదాధ్యాతు మశక్యత్వా త్ప్రతిమాది ష్వావా హ్యార్చయే"దితి. ఇంద్రియేషు జితేషు

మన స్స్వాధీనం భవతి,స్వాధీనమనసః కిం సాధ్యం? కి మసాధ్యం?.అతో "నిత్యయుక్తా ఉపాసత"ఇతి భగవదర్చన మే వ్వోచ్యతే."మయ్యావేశ్య మన"ఇతి ఫలాభిసంధిరాహిత్యేన తదేకప్రవణత్వం విధీయతే.కించ "దేవాన్ దేవవ్రతా యాన్తి పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః, భూతాని యాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మా"మిత్యత్ర యజనం పూజన మిత్యేవ వక్తవ్యం.దేవవ్రతత్వ మగ్నిహోత్రాదిభి ర్దేవ యాజిత్వం. పితృవ్రతత్వం శ్రాద్ధాదిభిః పితృయాజిత్వం. భూతేజ్యత్వం బలిహరణాదినా భూతయాజిత్వం. మద్యాజిన ఇత్యనేనోక్తం భగవద్యజనం ప్రతిమార్చనం వినాఽన్యరూపం నోపపద్యతే. అవ్యవధానేన "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ"తిహ్యుచ్యతే. పత్రాదిదానం యథా ప్రతిమారూపే భగవతి యుజ్యతే, నతథాఽన్యత్ర. న చ భగవన్తం యజామ ఇతి బుద్ధ్యా యేదేవాదీన్ యజన్తితే భగవన్తం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థ ఇతి వాచ్యం; తస్యా ప్యసామంజస్యాత్ .కయా విధయా దేవాదియజనే తథాబుద్ధిః కార్యా?.య ద్యగ్నిహోత్రాదివిధయా దేవాదియజనఇతి బ్రవీషి!,తర్హి "దేవాన్ దేవవ్రతాయాన్తీ"త్యాదేః ప్రతినిర్దేశ్యతయా "యాన్తిమద్యాజినోఽపి మా"మితి వచనం నాత్యంతం సంగచ్ఛతే. యథా దేవవ్రతాదయః దేవాన్ యాన్తి,తథా మద్యాజినోఽపి మాం యాన్తీతి ప్రతిపాద్య, తత స్స్వయజనే విశేష మాహ—"పత్రంపుష్పం ఫల" మిత్యాదినా. దేవాదియజనే యథా ద్రవ్యలోపో భవతి ప్రత్యవాయకరః,తథా మద్యజనే న ప్రత్యవాయకరః.యది మయి భక్తి స్స్యా ద్యథాలబ్ధద్రవ్యైరర్చితోఽహం ప్రీతిమాన్ స్యా మిత్యర్థః.ఉచ్యతేచ శ్రీశాస్త్రే—"యద్య ద్ద్రవ్యం భవే ద్దీనం త త్త త్పుష్పేణ కల్పయేత్, పుష్పాణా ముప్యభావే తు సర్వంతోయేన కల్పయే"దితి.ఇదం వచన మలాభవిషయమేవ. అతోభగవదర్చనే యథాశక్యం ప్రయతితవ్యం ద్రవ్యసంపాదనాయ.అన్యథాశ్రద్ధావైకల్యాపత్తేః. అథ యది త త్తత్ప్రతి మార్చనవిధయా తత్తద్దేవాదియజనేఽపి భగవన్త మేవ యజామహఇతి బుద్ధిః కార్యేతి బ్రవీషి, త ద ప్యసత్; అద్వారకభగవదారాధనస్యసాలభ్యే సద్వారకభగవదారాధనస్యానా వశ్యకత్వాత్ ఉచ్యతేహి భగవతా

విఖనసా—"విష్ణో రారాధనం సర్వదేవతార్చనం భవతీ"తి. ఉక్తంచ—"త్వయి సర్వం సమారోప్యే" త్యాదికం. న చార్చనం సంసారిభిర్బ్రహ్మప్రాప్త్యితరమార్గాచరణాశక్తైః కార్యం, న తు చరమాశ్రమిభి రితి శంక్యం; సుగమతయా సర్వసాధారణ్యేన భగవదుపదిష్టత్వాత్. "యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః, అనన్యే నైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే. తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్, భవామి న చిరా త్పార్థ మయ్యావేశితచేతసా"మితి. యతీన్ప్రత్యాహాత్రిః—"త్రైకాల్య మర్చనం విష్ణో ర్దేవతానాం తదాత్మనాం, నమస్కారార్చనాదీని కుర్యా న్నాన్యస్య కస్య చిత్." క్రతుశ్చ—"ఈశ్వరో భగవాన్ విష్ణుః పరమాత్మా మహానజః, శాస్తా చరాచర స్యైకో యతీనాం పరమా గతిః. ధ్యాయతేఽర్చ్యతే యోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతై శ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యతే" ఇతి. విష్ణులింగం తురీయాశ్రమం. శాట్యాయనీయోపనిషది—"కుటీచకో బహూదక శ్చాపి హంసః పరమహంస ఇతి వృత్త్యా చ భిన్నాః, సర్వ ఏతే విష్ణులింగం దధానా వృత్త్యా ఽవ్యక్తం బహిరంతశ్చ నిత్యం, పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా"మిత్యారభ్య "విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయో విముక్తా విష్ణ్వాత్మకా విష్ణుమే వాపి యన్తీ"తి. పంచయజ్ఞా ఇతి. పంచసు కాలేషు యథావిధి భగవదర్చనధ్యానాదిక్రియాభి స్త మారాధయంత ఇత్యర్థః.

అర్చాయా అవతారత్వమ్.

నను ప్రతిమాయాం భగవా నర్చనీయ ఇతి బ్రవీషి! కీదృశ్యా బుద్ధ్యాఽర్చ్య? ప్రతిమారూపీ భూత్వావర్తత ఇతి వా? ప్రతిమాంతర్వ్యాప్నోతీతి వా? ప్రతిమోపర్యాధేయతయా తిష్ఠతీతి వా?. నాద్యః పక్షో యుజ్యతే; నిర్వికారస్య తస్య శిలావికారరూపాసంభవాత్. న చ ద్వితీయః; "అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వ" మిత్యాదిశ్రుత్యా సర్వవ్యాపకస్య తస్య ప్రతిమాంతర్వ్యాప్తౌ విశేషాభావేన తత్రార్చననియమాభావాత్. న చ తృతీయః; ప్రతిమాయా ఆధారమాత్రతయా తదభిషేకాలంకరణాదౌ ప్రయోజనాభావా, దితి చే, దుచ్యతే—ప్రథమం పక్షద్వయ మపి సుసాధం. సర్వత్ర వ్యాపకో నిష్కళస్వరూపో విష్ణుః కేవలం హేయగుణరహి

తో ఽనభివ్యక్తో భక్తధ్యానేన ప్రతిమాయా మభివ్యక్తసమస్తకల్యాణ గుణనిధి ర్భూత్వా భక్తాభీష్టం కరోతి యథా సర్వత్రాకాశే వ్యాప్తో వాయు ర్వ్యజనచాలనే నాభివ్యక్త శ్శ్రమ మపనుదతి, యథా చారణ్యాం సర్వత్ర వ్యాప్తో వహ్ని ర్మథనే నాభివ్యక్తః ప్రకాశేన తమో హరతి, తద్వత్. అథ ప్రతిమారూపీ జాయత ఇత్యత్ర శంకసే యది, స్వప్రమాణాం తవ శంకాం పరిహరామః. "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" "అజోఽపి స న్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపిసన్, ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం జన్మరహితస్యాపి తస్య యథా జగద్రక్షణాయ స్వేచ్ఛయా సంభవ స్సమవగమ్యతే,తథా నిర్వికారస్యాపి తస్య భక్తానుగ్రహా యార్చావతారోఽపి. తథా చ శిలావికారరూపత్వం నానుపపన్నం; "భూతో భూతేషు చరతి ప్రవిష్ట స్స భూతానా మధిపతి ర్బభూవ, తస్య మృత్యో చరతి రాజసూయం స రాజా రాజ్య మనుమన్యతా మిద"మితి శ్రుతేః. ఈశ్వరస్య ప్రతిమాతాదాత్మ్యం శ్రుతిస్మృత్యాదిభి రభిధీయతే—"యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః" ఇతి—"సురూపాం ప్రతిమాం.........తా మేవ బ్రహ్మరూపిణీ"మితి చ. న చ-విభవే స్వయం భగవాన్ స్వేచ్ఛయా తత్తద్రూపో భవతి, అర్చాయాంతు శిల్పినా కల్ప్యతే రూపం, తత్రాచార్యః పరమేశ్వర మారోపయతి, లోకే య దారోప్యతే తన్మిథ్యైవ,యథా శుక్తౌ రజతారోపే రజతం మిథ్యేతి వాచ్యం; ఆరోపితస్యాపి తస్యామిథ్యాత్వసంభవాత్. ఆరోపో ద్వివిధః—ఆహార్యోఽనాహార్యశ్చ. తత్ర భ్రమమూలోఽనాహార్యారోపః.యథా—శుక్తా విదం రజత మితి. అత్ర త్వాహార్యారోప ఏవ. యథా—ముఖం చంద్ర ఇత్యాదౌ. న చ ముఖం చంద్ర-ఇత్యత్రాపి సర్వథా ముఖే చంద్రతాదాత్మ్యసంభవాత్ సాదృశ్య మేవ సిద్ధ్యతి, అత్రాపి తద్దృష్టాంతేన తాదాత్మ్యం న సంభవతీతి శంక్యం; ఆహార్యారోప ఏవ స దృష్టాంతః. తత్ర తాదాత్మ్యం న సంభవేదేవ. అత్రతు సంభవతి. స్వసంకల్పా దధికో హి భగవతో భక్తసంకల్పః. సర్వశక్తిమాన్ భక్తవత్సలః పరమకృపాలుః పురుషోత్తమః స్వభక్తసంకల్ప మనుసృత్య, య త్రాత్మాన మారోపయతి భక్తో భక్త్యా,

తత్ర తద్రూపతయాఽఽవిర్భవితుం శక్నోతి. శ్రూయతేహి—"అవి
స్సన్నిహిత"మిత్యాది. ఉచ్యతేచ శ్రీశాస్త్రే—"అర్చావతారరూ
పేణ లోకేఽస్మిం శ్చతురానన!,అవతారం కరిష్యామి హ్రియాలక్ష్మ్యా
సమన్వితః" ఇతి. శ్రూయతే—"స వా ఏష పురుషః పంచధా పం
చాత్మే"తి. పరవ్యూహవిభవాంతర్యామ్యర్చారూపత్వేన పంచధేత్య
ర్థః. గ్రంథాంతరేచ—"ద్వీపవర్షవిభాగేషు తీర్థే ష్వాయతనేషు చ,
మానుషార్చాత్మనా చాహం గ్రామేగ్రామే గృహే గృహే. పుంసి
పుంసి భవిష్యామి దారులోహశిలామయః, అహం పంచోపనిషది పర
వ్యూహాదిషు స్మృతః.ఆవిర్భావేషు సర్వేషు స్వసంకల్పశరీరవాన్,ఆవే
శాంశావతారేషు పాంచభౌతికవిగ్రహః. దారులోహశిలామృత్స్న శరీ
రోఽర్చాత్మకస్స్మృతః, చేతనాచేతనైర్దేహీ పరమాత్మా భవామ్యహం.
అర్చాత్మనాఽవతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వా దారు
శిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయుత"మితి. శ్రూయతేచ—"యద్దేవానాం
చక్షు ష్యాగో అస్తీ"తి. విష్ణ్వాదిప్రతిమారూపదేవాన్ దృష్ట్వా తదనమ
స్కారరూప మాగః అపరాధ ఇతి తద్భాష్యే ఉక్తం. స్మర్యతే చ
మన్వాదిభిః—"దేవతానాం గురో రాజ్ఞ స్స్నాతకాచార్యయో స్తథా,
నాక్రామేత్ కామత శ్ఛాయాం బభ్రుణో దీక్షితస్య చే"తి.వ్యాఖ్యా—
"దేవతానాం పాషాణాదిమయీనా"మిత్యాది. ఏవం మనువచనా న్యపి
స్తోత్యాని; "యః కశ్చిత్ కస్యచి ద్ధర్మో మనునా పరికీర్తితః, ససర్వో
ఽభిహితో వేదే సర్వజ్ఞానమయో హి సః"ఇతి తద్వచనస్య వేదమూల
త్వ ముక్తం.స్మృత్యంతరేచ—"న ప్రదోషే హరిం పశ్యేది"తి. ఏవం
బహ్వీభి స్స్మృతిభి శ్చ భగవతోఽర్చాతాదాత్మ్య ముచ్యతే. నచ-
భగవత స్తావ దర్చాతాదాత్మ్యం యది, స్వస్య సాక్షాత్సన్నిధిం ప్రవి
శ్యాపహరతో ధనంవా, స్వమూర్తిం భిందతో వా, దస్యూన్ సద్యో
న దండయతి కథ? మితి వాచ్యం; స ఏవ హి పాతకిన స్తాదృశస్యాప
రాధే ప్రవర్త్య చిరం నిరయేషు స్థాపయతి. భగవత స్తత్తత్పుణ్యాపా
పానుగుణ్యేనపున స్సాధుకర్మ ణ్యసాధుకర్మణి చ ప్రవర్తకత్వం శ్రూ
యతే—[శ్రు]"యం సాధు నినీషతి తం సాధు కారయతి. య మసాధు
నినీషతి త మసాధు కారయ"తీతి. న చా తస్య స్వహింసాయాం ప్రవ

ర్తన మనుపపన్న మితి శంక్యం; "అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ
మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ"చేతి సామాన్యే నాత్మనోఽచ్ఛేద్యత్వాదాసతి,
తస్య కుత శ్ఛేదో వా హింసా వా? స్వసంకల్పోపాత్తశరీరే స్వస్మిన్,
కర్మోపాత్తశరీరే చేతనే చ. తస్య హి న విషమాదృష్టిః. తత శ్చేతన
శరీరం, స్వవిగ్రహం వా, హింసతః పాపాన్ సాక్షిభూతః పశ్యతి. న
సద్యో దండయతి, పరం తు పాపాన్ తత్కర్మఫలం ప్రాపయితుం సమ
యం ప్రతీక్షతే. పరమేశ్వరః పాపాన్ సద్యో దండయతియది పాపే
కోవా ప్రవర్తేత? శ్రీమద్రామాయణే—"న హి ధర్మోపసంహార మధ
ర్మఫలసంహితం, త దేవ ఫల మన్వేతి ధర్మశ్చాధర్మనాశనః" ధర్మఫలే
భుజ్యమానే అధర్మఫలం న భవతి, అధర్మఫలే భుజ్యమానే ధర్మఫలం
చ న భవతీత్యర్థః. ఇ త్యల మప్రకృతచింతనేన. [శ్రు] "యః పృథి
వ్యాం తిష్ఠ"న్నిత్యాదినా పరమాత్మనః పంచభూతశరీరకత్వశ్రవణేన
శిలాయాం తదుపాసన మతీ వోపపద్యతే. శిలా హి పంచభూతా
త్మికా. శారీరోపనిషది—"య త్కఠినం సా పృథివీ యో ద్రవ స్త
దంభః" ఇత్యాదినా పృథివ్యాదిస్వరూప ముచ్యతే. శిలా హి కఠిన
రూపా. మసృణాయాం తస్యా ఉదబిందవో భవన్తి. ఘట్టనే స్ఫులింగో
జాయతే. తదంతః మండూక ఉత్పద్యతే. యది న వాయు స్తత్ర తస్య
జీవనం న సంభవేత్. తాడనే శబ్దశ్చ భవతి. ఆకాశం వినా న శబ్ద
సంభవః. అత శ్శిలాదిషు శ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా రూపవిధా
నం యుక్తం; నను శ్రుత్యాదినా తస్య స్వరూపత్వావగమాత్ ప్రతి
మాక్లృప్తి మంగీకుర్మః, ప్రతిమయా నరాకృత్యా భవితవ్య మిత్యత్ర కిం
ప్రమాణ? మితి చేదుచ్యతే—"తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూప మే" తీతి
శ్రుత్యా రూపవత్కరణే సిద్ధే—"య ఏషోఽంతరాదిత్యే" ఇత్యాదిశ్రు
త్యా తస్య పురుషాకృతిత్వం జ్ఞాయతే. తత్ర[శ్రు] "హిరణ్యశ్మశ్రుర్హి
రణ్యకేశ ఆప్రణఖా త్సువర్ణ"ఇతి శ్మశ్రుమత్త్వం సకేశత్వ ముచ్యతే.
శ్మశ్రు హి ముఖ్యం పురుషలక్షణం. తస్య పురుషస్య చ పుండరీకా
క్షత్వం శ్రూయతే—"తస్యయథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ."
ఇతి. ఇదం నేత్రసౌందర్యశ్రవణం సర్వాంగసౌందర్యోపలక్షణం. స్మ
ర్యతేచ—"ధ్యేయ స్సదా సవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణ స్సరసి

జానసన్నివిష్టః, కేయూరవాన్ మకరకుండలవాన్ కిరీటీ హారీ హిరణ్మయవపుర్ధృతశంఖచక్రః"ఇతి. యథా భగవత స్సర్వాంగసౌందర్యం పౌంసం, తథా లక్ష్మ్యాశ్చ స్త్రైణం స్వరూపం. శ్రూయతే—"హిరణ్యవర్ణాం హరిణీ" మిత్యారభ్య "కాం సోస్మితా"మితి.సోస్మితాం,ముగ్ధస్మయా మిత్యర్థః.తకారలోప శ్ఛాందసః. అత్రస్మితసౌందర్యప్రతిపాదనేన దేవ్యా దంతశోభాఽధరశోభా చ యుజ్యతే. ఇదం సర్వాంగసౌందర్యోపలక్షణం. ఉచ్యతే చ—"పద్మప్రియే పద్మిని పద్మహస్తే" ఇత్యాదినా తస్యా స్సౌలక్షణ్యం. లోకే సర్వస్య పుంభావస్య పురుషాత్మకత్వం, సర్వస్య స్త్రీభావస్య లక్ష్మ్యాత్మకత్వం చ శ్రీవిష్ణుపురాణే-శ్రీశాస్త్రే వా సాధకారే చాభిధీయతే—"యో యో భవతి పుంభావస్స విష్ణు రితి నిశ్చయః, యో యస్తు నారీ భావ స్స్యా త్స స లక్ష్మీ రితి స్థిత"మితి.నను సులక్షణాం ప్రతిమాం కృత్వా తత్రార్చనీయోఽ

శ్రీశాస్త్రోక్త ప్రతిష్ఠాయా ఆవశ్యకత్వమ్.

స్తుపరమాత్మా! కిమర్థం నయనోన్మీలనజలాధివాసశయనకుంభస్థాపనహోమవేదపారాయణాదికం క్రియత? ఇతి చే, దుచ్యతే—క్రియా నామ కాయికవాచికవ్యాపారః. స ద్వివిధః—అవిహితో విహితశ్చ. అవిహితో వ్యాపారో ఽనర్థకరః, విహితస్తు శ్రేయస్కరః. విధీయతే మహాత్మభి రేవం కర్తవ్య మితి య త్త దవశ్యమంగీకార్యం. అత శ్రీశాస్త్రే ప్రథమం ప్రతిమాశుద్ధ్యర్థక్రియాః కాశ్చిత్ విధీయన్తే. తతో భగవత్సాన్నిధ్యకారిణ్యః కాశ్చిత్. తత్ర—"పూతా బ్రహ్మ పవిత్రేణ పూతా స్సూర్యస్య రశ్మిభిః" "ఆపో వై సర్వా దేవతాః" "పవిత్రేస్థో వైష్ణవీస్థో యజ్ఞియేస్థో వాయుపూతేస్థః" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రతిపాదితపావనత్వై ర్విశేషతో మంత్రజపపూతై ర్జలైః ప్రతిమాశుద్ధి ర్భవతి. తతః "వృక్షాణా మహ మశ్వత్థ" ఇత్యాదినాఽభిహితమహిమభి రశ్వత్థాదిసమిద్ఘృతహవిర్భి ర్మంత్రపూర్వకం సమేధిత స్యాగ్నే శ్శిఖయా సంస్కారవిశేషం ప్రాప్తా ప్రతిమా భగవత్సాన్నిధ్యయోగ్యతమా భవతి. వేదో హి శబ్దరూపః పరమాత్మా;"వేదో నారాయణ స్సాక్షా"దితివచనాత్. తజ్జపేనభగవతః ప్రసాదో జాయతే. ఇత్థం వాచికకాయికక్రియా భగవత్సాన్నిధ్యహేతుర్భవతి. క్రియావంత శ్శ్రోత్రియా

బ్రహ్మనిష్ఠా”ఇతి శ్రుత్యా క్రియావతః పరమాత్మధ్యానాధికారో భవతి. తథా చ తేనాచార్యేణ ప్రతిమాయా మావాహితః పరమాత్మా తత్రసన్నిధత్త ఇతి సర్వ మంగీకార్యం. యథా మనుష్యాణాం కరచరణాద్యవయవేషు సమానే ష్వపి బ్రాహ్మణత్వం క్రియయా, తథా ప్రతిమానాం శిలాత్వే సమానేఽపి సంస్కారేణ భగవత్స్వరూపత్వం. “యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత దేవా”ఇతి శ్రుతిః. దేవాః, యజ్ఞం యజనార్హం భగవన్తం, యజ్ఞేన క్రతునా—పూజయాచ, అయజంతఇత్యర్థః. “యజ దేవపూజాసంగతిదానేష్వి”తి ధాతోః పూజైవ ముఖ్యార్థః. అత ఆహ (శ్రీశాస్త్రే) భగవాన్ మరీచిః—“సంగతం దేవపూజాదానం యజ్ఞా ఇతి సూరయో వదన్తి, యజ్ఞే ష్వేతేషు దేవయాగో విశిష్యతే, యజమానేఽతీతేఽపి భువి శాశ్వతం తిష్ఠతీ”తి. పాద్మే జ్ఞానపాదే—“ఆసీన మాశ్రమే కణ్వం తదాశ్రమనివాసినః, నిశ్రేయసకరం కర్మప్రష్టు మారేభిరే ముని”మిత్యారభ్య “మోక్షైకఫలదం ధర్మం ఆద్య మస్మిన్ ప్రజాయతే, తేనైవాద్యేన ధర్మేణ బ్రహ్మలోకపితామహాః. ఆరాధయత మాం దేవం హరిం నారాయణం ప్రభుం, యజ్ఞేనయజ్ఞం యష్టవ్యం అయజన్తేతిచశ్రుతిః. ఆద్యం ధర్మం సమాస్థాయ యే యజన్తే విచక్షణాః, తే యాన్తి వైష్ణవం స్థానం పునరావృత్తివర్జిత”మితి. బ్రహ్మ, మా, మారాధయత, ఆరాధితవానిత్యర్థః. అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన విఖనా ఉచ్యతే. విఖనశ్శబ్దాదీనాం చతుర్ముఖవాచకత్వం తయో రభేద శ్చాగ్రే వ్యక్తీకరిష్యతే. విఖనసాపరనామధేయో బ్రహ్మ భగవన్ముఖాత్ (శ్రీశాస్త్ర) మధిగమ్య భృగ్వాదిభ్య ఉపదిదేశేతి భాగవతే ఽన్యత్ర చాభిధీయతే. మోక్షైకఫలదం ధర్మం భగవదారాధనం భాగవతే ఏకాదశే—“క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం. ప్రభో” ఇత్యారభ్య “నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజా ద్యదాహ భగవానజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యైచ భగవాన్ భవ”ఇతి. వృద్ధహారీతస్మృతౌ అష్టమాధ్యాయే—“అథ వక్ష్యామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజావిధిం పరం, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై”రితి భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వం; విఖనశ్శబ్ద

వాచ్యబ్రహ్మపుత్రత్వాత్, తదుక్తి మనుస్మృత్యశ్రీశాస్త్రరచయితృత్వాత్, తచ్ఛిష్యత్వాచ్చ.

—— శ్రీసూత్రోక్తనిర్గుణాశ్రయణాదీనాంసమీచీనార్థః ——

నను భగవతా విఖనసా సూత్రే—"సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణ మాశ్రిత్య నిత్యం మోక్షేయత్నం కుర్యా"దితీర్యతే. అతః కంచిత్కాల మేవ, సగుణే సాకారే, బ్రహ్మణి నారాయణే, భక్తిస్తదర్చనం చ కర్తవ్యే. పశ్చాన్నిర్గుణస్య నిరాకారస్య బ్రహ్మణ ఆశ్రయణం కార్యం, తేనైవ మోక్షఇత్యవగమ్యతే. కథ మర్చనస్య మోక్షోపాయత్వ? మితిచే,దుచ్యతే—హన్త! భగవాన్ విఖనాః సర్వాశ్రమి సాధారణ్యేన పూర్వం నిత్యతయా భగవదర్చనం మోక్షసాధనం ప్రతిపాద్య కథం సగుణోపాసనం కంచిత్కాలం విధాయ నిర్గుణాశ్రయణం మోక్షోపాయ మభిధాస్యతి? బుద్ధిం నివేశ్యేతి భగవతి భక్తిం విధాయ తస్యాం నిశ్చలాయాం నిర్గుణం నిరాకారంబ్రహ్మాశ్రిత్య సర్వత్ర వాసుదేవోఽస్తీతి భావయన్ నిత్య మామోక్షం ప్రయత్నం భగవదారాధనరూప ముద్యోగం కుర్యా దితి. శ్రూయతేచ—"ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వా"నితి, యతనం నామ భగవదారాధనరూప మేవ. గీయతే చ భగవతా—"సతతం కీర్తయంతో మాం యతన్త"శ్చేతి. యతన్త ఇత్యస్య భగవదాలయనిర్మాణనందనవనపాలనాదికార్యోద్యోగ ఇతి భాష్యేఽభిహితం. యది నిర్గుణాశ్రయణస్య కేవలం మోక్షోపాయత్వ మభవిష్య, త్తర్హి నిర్గుణమాశ్రయే దిత్యేవాభిధాస్యతి. యథా బుద్ధిం నివేశ్యేత్యుక్తం, తథానిర్గుణమాశ్రిత్యే త్యుక్తం. యత్నం కుర్యా దిత్యాహ. యత్నశ్చ తదుపాయప్రవర్తనం, ఉపాయస్తు భగవదారాధనరూపః. గీయతే భగవతా—"చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ"ఇతి. అనేన జ్ఞానినోఽపి భగవద్భజన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే. ఆజీవనం భగవానర్చనీయ ఇతి నాత్రసంశయః. భగవతాఽపి కేవల మవ్యక్తోపాసనస్య క్లేశమహత్త్వ ముచ్యతేహి—"క్లేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసా"మితి. ఉక్తం చ సగుణోపాసకానాం యుక్తతమత్వం—"న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికం, సర్వేషా మేవ ధర్మాణా ము

త్తమో వైష్ణవో విధిః” ఇతి చ. ధర్మాణాం మోక్షధర్మాణాం, వైష్ణవోవిధిః,విష్ణుపూజాస్తుతినమస్కారాదివిధాన మిత్యర్థః.అన్యత్ర చ—“ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మత” ఇత్యాది చ. ఏష ధర్మ ఇతి. సర్వదుఃఖాతిక్రమణసాధనధర్మ ఇత్యర్థః. పూర్వత్ర—“సర్వదుఃఖాతిగో భవే”దిత్యుక్తేః. అన్యత్ర యావజ్జీవం విష్ణ్వర్చనం విధీయతే—“నిత్యం విష్ణ్వర్చనంపరమి”తి. నను “యోగిన స్త్రివిధా భవన్తీ”త్యారభ్య భగవాన్ విఖనాః సంభక్తనామ్నాం యోగినా మాచార మేవ మాహ—“తత్ప్రీతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శృణ్వంతి చక్షుషా దేవతా కారం పశ్యంతి ఘ్రాణేన గంధ మనుభవంతీ”త్యాదినా. అత స్సంభక్తవిషయమాత్ర మర్చనాదికం స్యాత్, కథం సర్వసాధారణ్యే నాస్య నిత్యత్వ? మితి చే, దుచ్యతే—ఇదం న భగవదర్చనాదిపరం; దేవతాకారం పశ్యంతీ త్యాదినా దేవతాసామాన్యే నాభిధానాత్. తేన హి పూర్వం ముముక్షూణాం సాధారణ్యేన నిత్యం భగవదర్చనం విహితం. వక్ష్యతి చ ‘సగుణే బ్రహ్మ’ ణీత్యాదినా. సగుణం నామ సాకారం, నారాయణరూపం బ్రహ్మేత్యర్థః. తస్యా ప్యర్చాస్వరూపత్వం వక్తవ్యం. బుద్ధిం నివేశ్యేతి. తత్ర బుద్ధినివేశనస్య సులభత్వాత్. ఉచ్యతే చ శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా—“సాలంబం సగుణం శ్రేష్ఠం సకలం కౌతుకార్చనం, సకామాకామయో ర్భోగ్య మైహికాముష్మిక ప్రద”మితి. కౌతుకశబ్దేన బింబ ముచ్యతే. శ్రీశాస్త్రే కౌతుకశబ్దః పంచసు బేరే ష్వన్యతమవాచకఉచ్యతే. ఆముష్మికం మోక్షః. యత్నం కుర్యాదితి. తదర్చనధ్యానాదిరూపస్య యత్నస్య వివక్షితత్వాచ్చ. తత్ర నిర్గుణోపాసనమాత్రం యది వివక్షితం, నిర్గుణ మాశ్రయే దిత్యేతావతా అలం. బుద్ధిం నివేశ్య నిర్గుణ మాశ్రిత్యేతి నివేశనాశ్రయణయో స్తుల్యతయోక్తే స్తదుభయానుకూలో వ్యాపారోయత్న ఇతి యుజ్యతే. తత్ర సగుణే బుద్ధినివేశనానుకూలోవ్యాపారః తదర్చాప్రతిష్ఠాపనారాధనాదిరూపః. నిర్గుణాశ్రయణానుకూలవ్యాపారస్తు కేవలం సర్వత్ర వాసుదేవోఽస్తీత్యేవం భావనారూపః. నిర్గుణాపేక్షయా సగుణ మేవ పర మితి న సంశయః. నిర్గుణం హేయగుణరహితమాత్రం,సగుణంతు సమస్తకల్యాణగుణభూషితం. శ్రీశాస్త్రేమరీచిరాహ—

"ఏవం సకళం సంకల్ప్య"ఇత్యారభ్య"కల్యాణగుణనిధిం ధ్యాయే"దితి వా సాధికారే భృగు రాహ.—"అవ్యయ స్యా ప్యరూపే తు ఆకాశ స్యోపమ స్స్మృతః, ఏతత్తే స్తు నిష్కళం నామ పరమాత్మేతి కీర్త్యతే. ని ష్కళం సకళం చేతి నిష్కళం సకళం త్రిధా, సర్వవాదస్తు సందేహైః పూర్వపక్షస్తు నిష్కళం. నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ ఇతి శాస్త్రస్య నిశ్చ యః, నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యాత్పశ్చాత్సకళ ముచ్యతే. నిష్కళా త్సకళో జాతఃసర్వత్ర పరిపఠ్యతే; పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మాత్స కళనిష్కళౌ, ఏవం తు సకళం ప్రోక్తం గుహ్యా మేత దుదాహృత"మితి. అయ మర్థః—బ్రహ్మణో నిష్కళస్వరూప మాకాశోపమం నీరూపం, సర్వవ్యాపకమిత్యర్థః. పరమాత్మనో రూపం త్రివిధం—నిష్కళం, సకళం, నిష్కళసకళం చేతి. అత్ర కేచిత్ కేవలం నిష్కళ మితి, కే చిత్ కేవలం సకళ మితి చ వివదన్తి. అత్ర కేవలం నిష్కళ మితి పూర్వపక్షః. సిద్ధాన్తస్తు నిష్కళాత్సకళం భవతీతి. తత్ర దృష్టాంతః పుష్పాత్ఫల మితి. అనేన దృష్టాంతేన పుష్పాపేక్షయా ఫలస్య భోగ్య త్వా చ్ఛ్రేష్ఠ్య మవగమ్యతే. శ్రుత్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిప్రార్థన మఃచ్యతే—"భద్రం కర్ణేభిశ్శృణుయామ దేవాః........యదాయు" రితి. అయ మర్థః,—హే దేవాః, యజత్రాః భగవన్త మారాధయన్తః, వయం, కర్ణేభి శ్శ్రోత్రైః, భద్రం సర్వమంగళం తద్గుణం, శ్రుణుయా మ, భద్రం, అక్షభి ర్నేత్రైః, తత్స్వరూపం, పశ్యేమ, స్థిరై రంగై రుపలక్షితాః తుష్టువాంసః తం స్తువంతః, తనూభిః, దేవస్య నారాయ ణస్య, హిత మనుకూలం, ఆయు, ర్వ్యశేమ ప్రాప్నువామ, ఇతి. అత్ర దేవాన్ ప్రతి ప్రార్థనాయాం దేవహిత మిత్యత్ర దేవశబ్దస్యపర మాత్మపరత్వం యుక్తం. [శ్రు] "ఏకో దేవో బహుధా సన్ని విష్టః, ఏకః పురస్తా ద్య ఇదం బభూవ" ఇత్యారభ్య "ఆపుషే తు దేవ"ఇతి. అత్ర దేవశబ్దేన నారాయణః ప్రతిపాద్యతే; రుద్రాదీనాం పూర్వత్రాపరత్ర చ గృహీతత్వాత్. "సహస్రశీర్షం దేవం....విశ్వం నారాయణందేవ"మితి శ్రవణాత్. నను "దహరం విపాప్మ" మిత్యారభ్య "తస్మిన్ యదంత :స్తదుపాసితవ్య"మితి రుద్రస్య దహరోపాస్యత్వం శ్రూ యతే,పూర్వం తత్ర 'విశ్వాధికో రుద్రోమహర్షి 'రితి సత్వా,దితిచేన్న;

[శ్రు] "స నో దేవ శ్శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు"ఇతి తస్య జ్ఞాన దాతృతయా ప్రార్థితత్వాత్, "శంకరాద్జ్ఞాన మన్విచ్ఛే"దితి వచనేన తస్య జ్ఞానప్రదత్వ మవగమ్యతే. తతః 'యస్మా త్పరం నాపర మస్తి' త్యారభ్య "పూర్ణం పురుషేణ సర్వ"మిత్యాదినా పురుషశబ్దవాచ్యః పరమపురుషః దహరోపాస్య ఉచ్యతే. దహరం నామ హృదయాకాశం, తస్మి న్నుపాస్యత్వం నారాయణస్యేతి బహ్వ్యశ్శ్రుతయ స్స్మృతయశ్చ నిగదంతి. [శ్రు] "స య శ్చాయంపురుషే, య శ్చాసా వాదిత్యే, స ఏకః" ఇత్యుచ్యతే. ఆదిత్యే నారాయణస్యా వా స్థవ్యత్వం ఛాందోగ్యాదిసిద్ధం. ఇత్యల మత్ర విస్తరేణ. నన్వత్ర ఉపాసితవ్య మితి ఉపాసనశబ్దేన ధ్యానం విధీయతే, తతః 'యత్ర యత్రోపాసనం విధీయతే నార్చనం తత్ర తత్ర భవతీతి చే, న్న; ఉపాసనశబ్దః ప్రాయో బాహ్యకరణవ్యాపార ఏవ ప్రయుజ్యతే. దేవ మివ ఆచార్య ముపాసీ తేత్యత్ర కిం ధ్యానం విధేయం?. శుశ్రూషా హి తదుపాసనం. ఉపాసన మాపాసన మితి చాభిన్నార్థం. అగ్నౌ హోమక్రియా త థోచ్యతే. సంధ్యా ముపాస్యే త్యత్ర కిం ధ్యానమాత్ర ముచ్యతే? అపి తు ధ్యానసహితం జలే నార్ఘ్యప్రదానాదికం? న చ యుగపత్ ధ్యానబాహ్యకరణవ్యాపారయో స్సంభవో నేతి వాచ్యం; సంభవ స్యావిరోధాత్. జయసంహితాయాం—"శయనాసనయానాదా వాసక్త శ్చాపి భోజనే, హృద్గతం న త్యజే ద్ధ్యాన మానందఫలదం హి త"దితి. విష్ణుధర్మే భగవా౯ శౌనక ఆహ—"ఉత్తిష్ఠం శ్చింతయ హరిం వ్రజం శ్చింతయ కేశవం, భుంజం శ్చింతయ గోవిందం స్వపం శ్చింతయ మాధవ"మితి. అత ఏ వాహ భగవా౯—"యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః, అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసత"ఇతి. అత్ర ధ్యానయుక్త మర్చన ముపాసనశబ్దే నోచ్యతే. ఏవం చ సంతతం భగవదారాధనపరత్వం జన్మనః ఫల మితి సిద్ధం. ఉక్తం చ—"మనీషిణో హి యే కేచి ద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేషాం వై ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః" "అనన్యా శ్చింతయంతో మాం యేజనాః పర్యుపాసతే, తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం

వహామ్యహం" "శరీరారోగ్య మర్థాంశ్చ భోగాం శ్చైవానుషంగికాన్, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరిః. సమస్తలోకనాథస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః, సాక్షా ద్భగవతో విష్ణోః పూజనం జన్మనః ఫల"మితి.

నను భగవద్విఖనస్సూత్రే—"యోఽసౌ సోఽహం యోఽహం సోఽసా విత్యాత్మోపాసనక్రమేణ వా సందధీత" ఇతి. తథా శ్రీపాంచరాత్రే—"యోఽహం సోఽసా మనేనైవా హ్యద్వైతేన సదైవ హి, ఏవ మేవ సమభ్యాసాన్మతిమాన్ ఛిన్నసంశయః. తత్ప్రభావాచ్చ తేనైవ తథాకాలేన జాయతే" ఇత్యారభ్య "ధ్యాతృధ్యేయావిభాగేన యావత్తన్మయతాం వ్రజేత్,.........బ్రహ్మసంపద్యతే తదే"తి చ జీవబ్రహ్మణో రైక్యాభిధానే సతి కథ ముపాస్యోపాసకభావ ఇతి చే, న్నుచ్యతే—శ్రీవైఖానససూత్రవ్యాఖ్యానే శ్రీశ్రీనివాసవేదాంతదేశికేన తదర్థ ఉక్తః. జీవబ్రహ్మణో శ్శరీరశరీరిభావే నైక్యం, అథవా ఽఽత్మోపాసనక్రమేణేతి "మనో బ్రహ్మ ఉపాసీత" త్యాదా వివ స్వాత్మని పరమాత్మ దృష్ట్యా ఉపాసనం విహిత మితి జ్ఞేయం. శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయాం శ్రీవేంకటనాథవేదాన్తదేశికేనైవ మేవ సమర్థితం. అన్యథా "పరమం సామ్య ముపైతి" "మమ సాధర్మ్య మాగతా" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివిరోధ ఇతి. శ్రీవిఖనసా బ్రహ్మపద మభ్యేతీ త్యే వ్రోక్తం న తు తన్మయోభవ తీతి. ఉచ్యతే చ—"తాదాత్మ్యానుసంధానం స్వస్య తత్పూజార్హత్వసిద్ధయ"ఇతి—"న్యాసేన దేవమన్త్రాణాం దేవతాదాత్మ్యసంభవాత్, అప్రాకృతాంగకరణా త్పూజా మర్హతి సాధక" ఇతి. దేవమన్త్రాః పురుషసూక్తాదయః, తై ర్న్యాస శ్శాస్త్రోక్తప్రకారః. "వైష్ణవం వామన మాలభేత స్పర్ధమానో విష్ణు రేవ భూత్వేమాన్ లోకా నభిజయ"తీత్యాదౌ తాదాత్మ్యప్రతిపాదనం సామ్యఏవ పర్యవస్యతి. తథా "బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా" ఇత్యాదా జ్ఞేయం. నిత్యశుద్ధే భగవతి అశుద్ధ మాత్మానం సంయోజ్యాభేదభావనాయాం స్వాత్మాపి విశుద్ధో భవతి, అథ తదారాధనయోగ్యో భవతీ త్యాశయః. "యథోదకం శుద్ధేఽశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం

కాఠకోపనిషన్మంత్రాణాం విగ్రహారాధనపరత్వం.

మునే ర్విజానత ఆత్మా భవ"తీతి కాఠకోపనిషది శ్రూయతే. తత్రోపనిషది పరమాత్మనో నిష్కళస్వరూపమభిధాయ తస్య సుఖే నోపాసితుమశక్యత్వా త్సుఖోపాస్యం ప్రతిమార్చనరూపం ప్రతిపాద్యతే. "న సందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నైనం, హృదా మనీషా మనసాఽభిక్లృప్తో య ఏనం విదు రమృతా స్తే భవన్తి" ఇయం శ్రుతిః పరమాత్మనో బింబక్లృప్తౌ శ్రీశ్రీనివాసదీక్షితైః ప్రమాణతయోపన్యస్తా. తదుక్తోఽర్థశ్చ పూర్వం దర్శితః. ఇత ఊర్ధ్వమాసమాప్తి తదానుగుణ్యేనార్థః ప్రదర్శ్యతే—"యదా పంచావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ, బుద్ధిశ్చ న విచేష్టేత తా మాహుః పరమాం గతిం." అయ మర్థః—యదా భగవదారాధనకాలే, పంచజ్ఞానాని నేత్రాదీంద్రియాణీత్యర్థః. మనసా సహ సాకారేపరమాత్మని,అవతిష్ఠన్తే నిష్ఠితాని భవన్తి నేత్రం తద్రూపే, శ్రోత్రం తద్గుణశ్రవణే, త్వక్ తస్యస్పర్శే, జిహ్వా.తన్మంత్రోచ్చారణే, ఘ్రాణం తదర్పితతులస్యాఘ్రాణే చ, ప్రసక్తాని,తాం తదవస్థాం, పరమాం గతి మాహుః ఇత్యభిప్రాయః."[శ్రు] "తాం యోగ మితి మన్యంతే స్థిరా మింద్రియధారణాం, అప్రమత్త స్తథా భవతి యోగీ హి ప్రభవాప్యయౌ" అయ మర్థః—తాం భగవద్విషయాం, స్థిరాం ఇంద్రియధారణాం యోగ మితిమన్యంతే."[శ్రు] "నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువతోఽన్యత్ర కథం త దుపలభ్యతే".అయమర్థః—పరమాత్మా వాచా న లభ్యః, తథా న మనసా, తథా న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువతః, అస్తికస్యే త్యర్థః. త ద్బ్రహ్మ. అన్యత్ర హృదయా దర్చాయా శ్చాన్యత్ర స్థానే కథ ముపలభ్యతే? ఇతి. [శ్రు] "అస్తీత్యే వోపలబ్ధవ్య స్తత్త్వభావేన చోభయోః,అస్తీత్యేవోపలబ్ధస్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి."అయ మర్థః—ఉభయో ర్హృదయేబింబేచ,తత్త్వభావేన తత్త్వస్వరూపేణ,ఉపలబ్ధవ్యో వేద్యః.తత్త్వభావః పరమాత్మస్వరూపం, ప్రసీదతి సుఖోపాస్యం భవతీత్యర్థః. "అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః, తం స్వా చ్ఛరీరా త్ప్రవృహే న్ముంజాది వేషికాం ధైర్యేణ తం విద్యాచ్ఛుక్ర మమృత" మితి. అథ హృదయ

నిష్ఠితః పరమాత్మా కథం ప్రతిమాయా మావాహ్యః? ఇత్యత్రాహ— జనానాం హృదయే సదా సన్నివిష్టః అంతరాత్మా పురుష శ్శ్రీమన్నారాయణః, అంగుష్ఠమాత్రః మనుష్యహృదయానురూపాంగుష్ఠప్రమాణ స్సన్, జనహృదయే స్థిత ఇత్యర్థః. తంపురుషం, ముంజాత్తృణవిశేషాత్, ఇషికాం తదంతస్థితామివ, స్వాత్ శరీరాత్ ధైర్యేణ ప్రవృహేత్ పృథక్కుర్యాత్, హృదయా ద్బింబే ఆవాహయే దిత్యర్థః. అత్రాంతరాత్మాపురుష ఇతి పరమాత్మా గృహ్యత ఇతి వేదాంతశాస్త్రే ప్రమితాధికరణే నిర్ణీతం. తం విద్యాత్ ఉపాసీత, ఆరాధయే దితి యావత్. భగవతా మరీచినా శ్రీశాస్త్రే ఉచ్యతే—“ఏవం సదా ధ్యాతు మశక్యత్వా ద్బింబాది ష్వావా హ్యార్చయే”దితి. న చాత్ర హృదయ ఏవ ధ్యేయత్వ మభిధీయతే ఇతివాచ్యం; తథాసతి పృథక్కరణోక్తే ర్వ్యర్థత్వాత్. యది హృద్యుపాస్యత్వం వివక్షితం, తర్హి తం విద్యా దిత్యలం. అత ఉక్తార్థ ఏవ పృథక్కరణే స్వరసః; ముండోపనిషది—“యదా పశ్యత్యన్య మీశ మస్య మహిమాన”మితి వాక్యేచాయ మర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. అన్యం స్వవ్యతిరిక్తం ప్రతిమారూపిణం, పశ్యతీత్యర్థః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
లిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార
విందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందరరా
జస్య కృతి షూత్తమబ్ర
హ్మవిద్యాసారే ద్వి
తీయోఽధికారః.

శ్రీరామభద్రః
ప్రీయతాం.

శ్రీః

శ్రీరస్తు.

శ్రీనివాసాయనమః.

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.

తృతీయాధికారః.

క్రీడాశబ్దస్యార్థాంతరకల్పనేఽనుపపత్తికథనం.

“ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః” ఇతి శ్రుతేః కేచిదేవమాహుః—స్వాత్మాభిన్నే పరమాత్మని క్రీడా, నతు పుత్రాదౌ, యస్య తథా రతిః యస్య తాదృశః, క్రియావాన్ జ్ఞానధ్యానవైరాగ్యక్రియావాన్, బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః ఇతి. తన్న మనోరమమ్; అస్యాముపనిషది బహుత్ర జీవబ్రహ్మణోర్భేద ఏవ ప్రతిపాద్యతే. తథా రూపవత్త్వం చ—[శ్రు] “ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే” ఇతి—“సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః, జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య మహిమానమితి వీతశోకః” ఇతి. అయమర్థః—అనీశయా భగవదధీనత్వాత్ స్వాతంత్ర్యమసమర్థయా, మాయయా ముహ్యమానః, పురుషో జీవః, శోచతి. యదా జుష్టం సనకసనందనమునిసేవితం, అన్యం స్వహృదయాదావిర్భూతమర్చారూపిణం, ఈశం నారాయణం, “పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర”మితి శ్రుతేః, పశ్యతి. తదాఽస్య మహిమానం చ పశ్యతి, తదా వీతశోకో భవతీతి. “యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం, తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనం పరమం సామ్యముపైతి”. అయమర్థః—యదా సమారాధనకాలే, పశ్యతీతి పశ్యో జీవః, రుక్మవర్ణం స్వర్ణమయత్వాత్ స్వర్ణాలంకృతత్వాద్వా సువర్ణచ్ఛాయం, ప్రతిమారూపం, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, యోనిం జన్మకారణమ్, పురుషం పరమపురుషం, పశ్యతే, తదా, పుణ్యపాపే విధూయ, నిరంజనః కర్మలేపరహితః, పర

మం సామ్యం భగవత్సాయుజ్యం, ఉపైతీతి. ఉచ్యతే మహాభారతే "సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణాం, కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః, తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం స్మరేత్తాం విచింతయేత్, విశత్యపాస్తదోష స్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీ" మితి—"ప్రాణో హ్యేష య స్సర్వభూతై ర్విభాతి విజానన్ విద్వాన్ భవతే నాతివాదీ, ఆత్మక్రీడ" ఇత్యాది. అయ మర్థః—ఏష ప్రాణః పరమాత్మా, యః, సర్వభూతైః పాంచభౌతికశిలాదిరూపేణ ఉపలక్షిత ఇత్యర్థః. విభాతి విశేషేణావిర్భూయ భాతి. తం విజానన్ విద్వాన్, అతివాదీ ప్రతిమారూపిణం భగవంత మతీత్య వదతీతి తథోక్తో, న భవతే, అయం పరమాత్మైవేతి వదతీత్యర్థః, సః ఆత్మనా పరమాత్మనా, ప్రతిమారూపిణా సహ, క్రీడతి పూర్వోక్తరీత్యా విహరతి. అనేన బాహ్యకరణవ్యాపారరూపక్రియోక్తా. క్రీడా బాహ్యసాధనసాపేక్షేత్యుక్తిః. కేవలం బాహ్యకరణవ్యాపారేణ కిమపి న ప్రయోజనం. అత ఆహ—"ఆత్మరతి"రితి. రతిర్నామ ఇచ్ఛావిశేషః. సా హి నాయకస్య నాయికాయాం, నాయికాయా నాయకే వా యది, కావ్యనాటకయోః శృంగారరసస్య స్థాయితాం ప్రాప్నోతి. గురుదేవతావిషయా యది భక్తినామా భావః. భక్తిస్సాధన ముపాసన మిష్యతే ఏతాదృశా ఇత్యాహుః ఏవం చ రతి ర్ధ్యానక్రియా. సా తు బాహ్యసాధననిరపేక్షా. ఉక్తరూపభగవద్విషయోభయక్రియావతో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠత్వం యుజ్యతే. ఉభయోరపి మానసత్వే పృథగ్గ్రహణానర్థక్యం స్యాత్; రత్యపేక్షయా క్రీడాయాం, క్రీడాపేక్షయా రతేర్వా న్యూనతాభావాత్. ఉభయక్రియావత్త్వమేవ శ్రేష్ఠ మిత్యాశయేనాహ భగవాన్ పిప్పలాదః—"భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయేత్" ఇతి. తత్రార్చయే దితి సాక్షాద్విహితత్వాదర్చనస్య ప్రాధాన్యం. న చ—యుగపద్ధ్యానార్చనక్రియయో స్సంభవో న స్యా దితి వాచ్యం; ధ్యానం నామ హి తదేకచింతనం. తస్య విషయాన్తరవర్తిత్వేఽపి బహిస్సదస్యవిషయా క్రియా సంభవత్యేవ. జారిణీ సదా జారవిషయచింతనపరాఽపి గృహకృత్యం కరోత్యేవ. శ్రూయతే హి—"యోషా జార మివ ప్రియ" మితి. తథా సతి ఏకవిషయయో ర్ధ్యానార్చనయో స్సమం సంభవః కథం నోపపద్యతే?

ఉచ్యతే—"మాం ధ్యాయంత ఉపాసత" ఇతి. న చ–అస్తు నామ సరూపం బ్రహ్మ. తేన సహ మనసాకల్పితైస్సాధనైః క్రీడా యది తస్యాత్మక్రీడత్వం భవత్యేవ, కిమర్థం బాహ్యవ్యాపార? ఇతి వాచ్యం; భగవద్విషయే కేవలం మానసోపచారాత్కాయికోపచారస్య శ్రైష్ఠ్య ప్రతిపాదనాత్. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా—"మానసీ హోమపూజా చ బేరపూజా త్రిధాస్మృతా" ఇత్యారభ్య "యథోపయోగశక్యత్వా త్కర్తుం పుష్పాదిపూజనం, చక్షుషః ప్రీతికరణా న్మనసో హృదయస్య చ. ప్రీత్యా సంజాయతే భక్తి ర్భక్తస్య సులభో హరిః, తస్మాత్త్రియాణా మేతేషాం బేరపూజా విశిష్యత"ఇతి. భగవతా చోచ్యతే భృగోశ్చ మునిశ్రైష్ఠ్యం—"మహర్షీణాం భృగు రహ" మితి. మనః కల్పితద్రవ్యై రారాధనాపేక్షయా సాక్షా ద్ద్రవ్యై రారాధనం శ్రేష్ఠ మిత్యత్ర కా విచికిత్సా? అత ఏవ తత్తద్ద్రవ్యాలాభే తత్తద్బుద్ధ్యా పుష్పై రర్చన ముచ్యతే. తేషా మ ప్యలాభే మనసా భావనం చ విధీయతే—"శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప"

ఇతి. అస్యార్థఏవముక్తః-ఉభయాకారే కర్మణి ద్రవ్యమయా దంశాత్ జ్ఞానాంశశ్శ్రేయానితి. అన్యథా "పత్రంపుష్పంఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ"త్యాది నోక్తస్య పత్రాదిద్రవ్యదాన స్యాత్యంత ప్రియత్వేన భగవదంగీకారప్రతిపాదనవిరోధః. మోక్షధర్మే—"యాః క్రియా స్సంప్రయుక్తా స్స్యు రేకాంతగతబుద్ధిభిః, తా స్సర్వా శ్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతివై స్వయ" మితి. ఏవంచ సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా బ్రహ్మవిద్యా నామ పరమాత్మవిషయజపహోమార్చనధ్యానాత్మికా ప రే త్యుచ్యతే, సైవోత్తమవిద్యా. ఇయం విద్యా బ్రహ్మణా ప్రథమ మథర్వాయ ప్రోక్తేతి శ్రూయతే ముండోపనిషది— "బ్రహ్మదేవానా" మిత్యారభ్య "అథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయప్రా"హేతి. బ్రహ్మశబ్దవాచ్య ఏవ విఖనావిఖనసఇత్యాదిశబ్దానాం చాభిధేయ ఇత్యుక్తం, అథర్వశబ్దేన భృగుమహాముని రుచ్యత ఇత్యవగమ్యత ఇత్యుక్తమ్. ఆరాధనాత్మికా ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా విఖనోఽపరనామ్నా బ్రహ్మణా భృగుముఖ్యేభ్యః పుత్రేభ్య ఉపదిష్టేతి సమవగమ్యతే. భాగవతే ఏకాదశ

స్కన్ధే సప్తవింశాధ్యాయే భగవన్త ముద్ధవః పృచ్ఛతి—"క్రియా యోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో" ఇత్యారభ్య "నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజా ద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యై చ భగవాన్ భవ"ఇతి. అతో వృద్ధహారీతస్మృతౌ అష్టమాధ్యాయే—"అథ వక్ష్యామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజావిధింపరం, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః. వైఖానసై శ్చ భృగ్వాద్యై"రిత్యాది. తత్రైవ—"పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయ మచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత" మితిచ. తథా విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః—"కథయామి యథాపూర్వ" మిత్యారభ్య "బ్రహ్మణో వ్యక్తజన్మన"ఇత్యంతం. శ్రూయతేచ తస్యాం—"తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి—"క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇతి చ—"నాయ మాత్మాబలహీనేన లభ్యో న చ ప్రమాదా త్తపసో వాప్యలింగాత్, ఏతైరుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వాన్ తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ"ఇతి. అయమర్థస్స్ఫుటం విఖనసబ్రహ్మణా సూత్రేఽభిధీయతే—'నిత్యం గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే"దిత్యాదినా. తదుపదిష్ట మర్థం ప్రపంచయన్తి శ్రీభృగ్వాదయో మహర్షయః. శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భృగుః—"వైదికే నైవ మార్గేణ మన్త్రై ర్వేదోద్భవై స్తథా సమాహితమనా భూత్వా పూజయ న్విష్ణు మవ్యయం. తస్య విష్ణోః పదం గచ్ఛే"దితి. భృగ్వాదీనాం మహర్షిత్వం, తేషాం చ భృగో ర్ముఖ్యత్వం భగవతైవోచ్యతే—"మహర్షయ స్సప్త పూర్వే"ఇత్యాదినా—"మహర్షీణాం భృగురహ" మిత్యనేన చ. కిమధికేన?. ముండోపనిషదాద్యుక్తపరమాత్మోపాసన మేవ శ్రీవిఖనసభృగుమరీచికాశ్యపాత్రిభిః శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రే ప్రపంచిత మితి నిష్కర్షః. కించ శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భగవతా భృగుణోచ్యతే—"మమాపి దేవదేవేన బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా, యదుక్త మనుమానార్థం పూర్వ మేవ ప్రదర్శితమ్"ఇత్యారభ్య "ఘంటానినాదవ త్పూర్వం ప్రణవం సమ్యగుచ్చరేత్"ఇత్యాదినా ప్రాణాయామం విధాయ "ప్రణవో ధనుశ్శరో

హ్యాత్మా బ్రహ్మ త ల్లక్ష్య ముచ్యతే, అప్రమత్తేన వేద్ధవ్య”మితి. ఏతదుపనిషద్వచన మేవ తత్ర దృశ్యతే, భృగో ర్బ్రహ్మణోపదేశా చ్చ.

ఉపనిషత్ప్రతిపాదితపురుషశబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్.

నను ముండోపనిషది సరూపస్య బ్రహ్మణః క్రియారూపముపాసనం విధీయత ఇతి బ్రూషే! అస్తు నామ, తదంగీకుర్మః; త న్నారాయణ విషయ మితి కథ? మితి చే, దుచ్యతే—బ్రహ్మణాఽథర్వాయోపదిష్ట మిత్యుక్తం. అథర్వాపరనామధేయో భృగు రితి నిర్ధారితం. భృగుణాచ నారాయణోపాసన మేవ ప్రపంచితం నాన్యత్. కించ తత్ర శ్రూయతే—“యథా నద్య స్స్యందమానా స్సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ, తథా విద్వా న్నామరూపా ద్విముక్తః పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్య”మితి. పరః పురుషో నారాయణ ఇతి న విదితం కే నానున్మత్తేన? “అథ పురుషో హ వై నారాయణ” ఇతి శ్రుత్యా కేవలం పురుషశబ్దోఽపి నారాయణవాచక ఇతి జ్ఞాయతే. అత్ర చ “యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోని”మితి శ్రూయతే. శ్రీశాస్త్రే— “సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం రక్తనేత్రం సుఖోద్వహ” మితి భగవత స్స్వర్ణవర్ణత్వ ముచ్యతే. పునశ్చాత్ర శ్రూయతే—“ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామా స్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా”ఇతి. అత్రోపాసత ఇతి భగవదర్చన మేవాభిధీయతే. ఉపాసనాశబ్దః ప్రాయః కాయికక్రియారూపసేవాయా మేవ వర్తత ఇత్యుక్తం. శుక్ర మతివర్తన్తీతి. న పునర్జన్మాప్నువన్తీత్యర్థః. శుక్రం నామ జననహేతుభూతం శుక్లం. ఛాందోగ్యే చ పురుషశబ్దః పరమపురుషవాచకతయా శ్రూయతే— “య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష”ఇతి. అస్య దేవతాన్తరపరత్వం న భవతి; అగ్రే—“కప్యాసం పుండరీక” మిత్యాదినా తస్య పురుషస్య పుండరీకసమనయనత్వప్రతిపాదనాత్. షష్ఠాధ్యాయాన్తే భగవద్వచనం—“యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మత”ఇతి. అనేన సర్వవిధయోగిభ్యోఽపి భగవత్ప్రీతిమాఽఽరాధనక్రియావత ఏవ సర్వశ్రైష్ఠ్యం ప్రతిపాద్యతే. తథాహి—మద్గతేనాంతరాత్మనా మన్ని

ష్ఠితమనసా, మయినిరంతరం మనోనివేశ్యేత్యర్థః తథా వక్ష్యతి—"మ య్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత"ఇతి. అనే నావి చ్ఛిన్నస్మరణ ముక్తం. శ్రద్ధావాన్ న్యాయేన మదారాధనోపయుక్త ద్రవ్యార్జనే త్వరావాన్, మాం, భజతే సేవతే. సేవా నామ పరి చర్యా, అర్చనప్రణామస్తుత్యాదిరూపాక్రియా. తాం కరోతి, స మే యుక్తతమ ఇతి. అత్రాయం సంగ్రహః—నిరాకారస్య పరమాత్మనః స్వభక్తోపాసనానుకూలతయా స్వసంకల్పేన సాకారత్వే ప్రమాణ భూతాశ్శ్రుతయః—"ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తు పారే" "యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణ"మిత్యాదయః. "రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్య"మితి మన్వా ద్యాస్స్మృతయో బహ్వ్యః. సాకార స్యాపి తస్య నారాయణస్వరూ పత్వే ప్రమాణభూతా శ్శ్రుతయః—"యథా కప్యాసంపుండరీక మేవ మక్షిణీ"త్యాద్యాః. స్మృతయస్తు— "రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్యం విద్యా త్తం పురుషం పర"మితి. పరమపురుషో విష్ణు రితి సిద్ధమేవ. విష్ణో రేవ ముముక్షుభి రర్చనీయత్వే శ్రుతయః—"ప్రవః పాంత మం ధస"ఇతి-"త మాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్యాతికామ"ఇతి. అత్రాత్మ శబ్దేన హృదయ ముచ్యతే. తత్రత్యః పురుషో నారాయణఏవ. కాఠ కోపనిషదిచ—"త మాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషా"మితి. తత్రాత్మశబ్దేన హృదయ మేవ గృహ్యతే. తత్రత్యః పురుషో విష్ణు రేవేతి స్ఫుట మవగమ్యతే. తత్రపూర్వం—"విజ్ఞాన సారథి ర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవా న్నరః, సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి త ద్విష్ణోః పరమం పద"మితి. తత్రైవ—"పురుషా న్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరా గతి"రితి చ విద్యమానత్వాత్. పురుషశబ్దవాచ్యశ్చ నారాయణ ఏవ; నిరుపాధితయా గృహీతత్వాత్. ఉచ్యతేహి—"భగవా నితి యశ్శబ్ద స్తథా పురుష ఇత్యపి, నిరుపాధీ తు వర్తేతే వాసుదేవేఽ మలాశయే"ఇతి. వాసుదేవస్య హృదయేధ్యేయత్వం ధ్యానబిందూ పనిషది—"అష్టపత్రం తు హృత్పద్మం ద్వాత్రింశత్కేసరాన్వితం, తస్య మధ్యే స్థితో భాను ర్భానుమధ్యగత శ్శశీ. శశిమధ్యగతో వహ్ని ర్వహ్నిమధ్యగతా ప్రభా, ప్రభామధ్యగతం పీఠం నానారత్నప్రవేష్టి తం. తస్య మధ్యగతం దేవం వాసుదేవం నిరంజనం, శ్రీవత్సకౌస్తుభో

రస్కం ముక్తామణివిభూషితం, శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రకోటిసమ
ప్రభం. ఏవంధ్యాయేన్మహావిష్ణు"మితి. ఘుష్యతే శ్రుతిభి ర్నారాయ
ణస్య స్పష్టం పరమాత్మత్వం; "నారాయణపరంబ్రహ్మ" ఇతి—"ఏకః
పురస్తా ద్య ఇదం బభూవ యతో బభూవ భువనస్య గోపాః, య
మప్యేతి భువనం సాంపరాయే స నో హవిర్ఘృత మి వాయుషే
త్తదేవ"ఇతి. అత్ర దేవశబ్దేన నారాయణోఽభిధీయతే. పూర్వత్ర
"యో బ్రహ్మ బ్రహ్మణ ఉజ్జహార"ఇత్యాదినా రుద్రాదీనా ముక్త
త్వాత్. అతో నారాయణ స్యైవాత్ర జగత్కారణత్వాదికం ప్రతి
పాద్యతే. నను శ్రుత్యంతరే—"శివ ఏవ కేవలః" "శంభు రాకాశ
మధ్యే." "ఏకో రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థే"ఇత్యాదినా రుద్రస్య కార
ణత్వ మభిధీయతే. తత్కథం నారాయణస్యకారణత్వ? మితి చే, దుచ్య
తే—తత్ర శివాదిశబ్దై ర్హరి రేవ ప్రతిపాద్యతే, నత్వన్యః; అన్యత్ర
హరే శ్శివాదిశబ్దైః ప్రతిపాదితత్వాత్ .అత్రైవ—"శాశ్వతం శివమచ్యుత"
మితి—"విశ్వశంభువ"మితి చ వర్తతే. రుద్రశబ్దశ్చ తత్పరతయా నేతుం
శక్యతే. నచ—"ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం విభుం త్రిలోచనం నీల
కంఠం ప్రశాంతం, ధ్యాత్వాముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్త
సాక్షిం తమసః పరస్తాత్" ఇత్యత్ర ఉమాసహాయత్వాదీనాం హరి
పరతయా నేతు మశక్యత్వా ద్రుద్ర ఏవ జగత్కారణమితి వాచ్యం;
తత్రాపి నారాయణ స్యైవ కారణత్వప్రతిపాదనాత్. తత్కథ? మితి
పృచ్ఛసి యది సమవధేహి. నీలకంఠం ధ్యాత్వా తత్ప్రసాదేన తమసః
పరస్తా ద్వర్తమానం హరిం గచ్ఛతి, జానాతీత్యర్థః; గత్యర్థానాం ధాతూ
నాం జ్ఞానార్థకత్వాత్. "శంకరాద్జ్ఞానమన్విచ్ఛే"దితిహ్యుచ్యతే. ఆనుశా
సనికేచతుశ్చత్వారింశాధ్యాయే— "ఆత్మభూతో వాసుదేవో హ్యని
రుద్ధో మతౌ స్థితః, సంకర్షణోఽహంకారే చ ప్రద్యుమ్నో మనసి స్థితః.
అన్యథా చ చతుర్థాయ తత్సమ్య క్ప్రోతు మర్హతి, హిరణ్యగర్భపి
త్రాఖ్యో యత్ర బ్రహ్మ వ్యజాయత. బ్రహ్మణ శ్చాపి సంభూత శ్శివ
ఇత్యవధార్యతాం, శివా త్స్కంద స్సంబభూవ ఏతత్సృష్టిచతుష్టయం"
ఇతి. కించ పురుషసూక్తే—"ఆదిత్యవర్ణం తమస స్తు పారే" ఇతి

యదుచ్యతే త దేవాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. పురుషసూక్తస్య నారాయణపరత్వం తు శ్రుతిస్మృత్యాదిభి స్సుస్పష్టమవగమ్యతే. తదపహ్నోతు మనున్మత్తః కో వా ప్రవర్తేత? ఇత్యలం విస్తరేణ. భగవదర్చనే స్మృతయ స్తు బహ్వ్యః. కాశ్చిదుదాహృతాః. అపి చ శౌనకః—"శ్రుతిషు ప్రబలా మన్త్రా స్తే ష్వప్యధ్యాత్మవాదినః, తత్రాపి పౌరుషం సూక్తం న తస్మా ద్విద్యతే పరం. ప్రాయశ్చిత్తే జపే చైవ విష్ణో రారాధనేషు చ, మోక్షే వశ్యేఽగ్న్యుపస్థానే సుపుత్రప్రాపణే తథా. సర్వకర్మఫలావాప్తా వారోగ్యమృత్యునాశనే, ఏతే ష్వర్థే ష్విదం సూక్తం మునయో వినియుంజత"ఇతి.మనుశ్చ పురుషసూక్తస్య విష్ణుపరత్వం బ్రవీతి—"బ్రహ్మయజ్ఞే జపన్ సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిం, స సర్వాం స్తు జపే ద్విద్వాన్ సాంగోపాంగాన్ ద్విజోత్తమ"ఇతి. వ్యాసః—"తద్విష్ణో రితిమన్త్రేణ సూక్తేన పురుషేణ వా, అనాదిమధ్యనిధనం విష్ణు మారాధయేద్ధరిం". అపరార్కే—"అష్టాక్షరేణ దేవేశ మర్చయే దచ్యుతం నరః," హారీతః—"ద్విజః పురుషసూక్తస్య విధినా విష్ణు మర్చయే"దితి. శాండిల్యోపనిషది—"దివా న పూజయే ద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతంపూజయే ద్విష్ణుం దివారాత్రం న పూజయే"దితి. అయమర్థః—నాసికాయా దక్షిణే పింగళా, తత్ర చరతి సూర్యః. వామ ఇడా, తత్రచరతిచంద్రః. యదా దక్షిణే వాయు శ్చరతి తదాదివా, యదా వామే చరతి తదా రాత్రిః. మధ్యనాడీ సుషుమ్నా, యదా వాయు స్తత్ర తదా న దివా న రాత్రిశ్చ. తదానీం పూజయే దితి.

అర్చనస్య మోక్షఫలత్వే శ్రుతయః

"ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామా స్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా" ఇతి. అత్రోపాసనం నామార్చన మేవ వక్తవ్యం. పురుషశబ్దశ్చ నారాయణపరః.

అన్యే తు పురుషం బ్రహ్మవిద ముపాసతే పూజయంతీతి వ్యాచక్షతే. త న్న మనోరమం; పురుషశబ్దస్య బ్రహ్మవిత్పరత్వే మానాభావాత్. కిం చ అకామైః పరమపురుష ఏవ పూజ్యః. తత్పూజనస్యైవ శుక్రాతివర్తనసాధనత్వం యుక్తం. అయ మర్థో భగవతైవోచ్యతే—

"మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత"ఇతి. [శ్రు] "నాయమాత్మా బలహీనేన లభ్య"ఇత్యారభ్య "విశతే బ్రహ్మధామే"తి. అత్రాలింగాత్ లింగరహితాత్తపసో ధ్యానాచ్చ న లభ్య ఇతి చార్థోయుక్తః. "తప ఆలోచన"ఇతి ధాతో స్తపశ్శబ్దస్య ధ్యానపరత్వ ముపపద్యతే. ఉత్తరత్ర—"ఏతైరుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వా"నితి చ శ్రూయతే. ఉపాయస్య ప్రతిమార్చనాదిరూపత్వం యథా యుజ్యతే, న తథాఽన్యరూపత్వం. అర్చనస్య పరమోపాయత్వం హి మత్వా భగవాన్ విఖనాః—"భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇతి బ్రూతే.తస్య సూత్రే శ్రుతిప్రమాణం వినా న కోపి విధి స్స్యా దితి తత్సూత్ర మామూలచూడం పరిశీలయతాం విదుషాం సువిదితం భవేత్.స హి మహాత్మా భగవదంశభూతః. తచ్ఛిష్యభూతో హి భృగుః.స హి మహర్షీణాం శ్రేష్ఠ ఇతి భగవతైవోచ్యతే—"మహర్షీణాం భృగు రహ"మితి. తస్య వైఖానసత్వం హారీతో ప్యాహ—"వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై"రితి. ఇత్యల మప్రకృతేన.

అథ జన్మరహితస్యాపి పరమాత్మనోఽర్చావతారే ప్రమాణాని.

శ్రుతిః—"అజాయమానో బహుధా విజాయత"ఇతి—"ఆవి స్సన్నిహితం గుహాచరం నామ" ఇతిస్మృతిస్తు—"అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్. ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా"ఇతి. అన్యత్ర—'అర్చావతారరూపేణ లోకే ఽస్మింశ్చతురానన, అవతారం కరిష్యామి శ్రియా లక్ష్మ్యా సమన్విత"ఇతి. శ్రియా, భూమ్యేత్యర్థః.

అథ పరమాత్మనశ్శిలాదిప్రతిమాతాదాత్మ్యశ్రుతయః.

"యతో వీరః కర్మణ్య స్సుదక్షో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామ"ఇతి—"పిశంగరూప స్సుభరో వయోధా శ్శ్రుష్టీ వీరో జాయతే దేవకామ"ఇతి—"శ్రుష్టీతుబలవాన్ బలీ"తినిఘంటుః. [శ్రు] "అశ్మాన మాఘృణిం ప్రపద్యే"ఇతి—"యద్దేవానాం చక్షు ష్యాగో అస్తీ"తి. "చక్షుషి దేవానా మాగో విష్ణ్వాదీన్ దేవాన్ దృష్ట్వాఽప్య నమస్కారాదిరూపోఽపరాధ" ఇతి మాధవీయవ్యాఖ్యా. వారాహ

పురాణే ద్వాత్రింశదపచారకథనే అప్రణామస్య అపరాధత్వ ముక్తం. ప్రతిమారూపం వినా దేవానాం దర్శనాసంభవాచ్ఛ్రుతిరియం దేవానాం ప్రతిమారూపత్వే ప్రమాణం. దేవానాం సాక్షాత్స్వరూపదర్శనే కో వా న ప్రణమేత్?. తాదృశాజ్ఞస్య కథం వా దేవదర్శనం స్యాత్?. యద్యపి విష్ణుం వినాఽన్యేషాం దేవానా మర్చారూపే ణావిర్భావే శక్తి ర్నాస్తి. తథా ప్యుపాసకానుగ్రహాయ విష్ణు రేవ తత్తద్రూపే ణావిర్భవతి. అతఏవోచ్యతే భగవతా—"కామై స్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః, తం తం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా. యో యో యాం యాం తనుం భక్తశ్శ్రద్ధయాఽర్చితు మిచ్ఛతి, తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తా మేవ విదధామ్యహ"మితి. అపి చ—"యే ప్యన్యదేవతా భక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః, తేఽపి మా మేవ కౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వక"మితి. స్మృతిస్తు—"దేవా నృషీ న్మనుష్యాంశ్చ పితౄన్ గృహ్యాశ్చ దేవతాః, పూజయిత్వా తతః పశ్చాద్గృహస్థ శ్శేషభు గ్భవే"దితి. మానవ్యః పూర్వ ముదాహృతాః. తత్రతత్రవ్యాఖ్యాతృభిశ్చ దేవతాః పాషాణాదిమయీః విష్ణ్వాదిప్రతిమా ఇతి విష్ణుప్రాధాన్యేనాభిహితం. శ్రూయతేచ—"సమాహితశ్రద్ధావిత్తో భూత్వే"త్యాది.

అథసన్న్యాసినా మపి భగవదారాధనే శ్రుతయః.

శాట్యాయనీయోపనిషది—"కుటీచకో బహూదక శ్చాపీ"త్యారభ్య "పంచ యజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా"మితి "విష్ణుక్రీడావిష్ణురతయో విముక్తా" ఇత్యాదిశ్చ. అత్ర విష్ణుక్రీడా ఇతి ప్రతిమారూపి ణైవ విష్ణునా హి క్రీడా సంభవతి. సా చ తదుపచారరూపా. రతి ర్నామభక్తిః. విష్ణుభక్తిరహితస్య బ్రహ్మవిద్యాయాం నాధికార ఇతి శ్రూయతే అవ్యక్తోపనిషది—"న చేమాం బ్రహ్మవిద్యా మశ్రద్దధానాయ బ్రూయా న్నసూయావతే నానూచానాయ నావిష్ణుభక్తాయ నానృతినే"ఇతి. హంసోపనిషది—"అథ నారదో భగవన్తం పరిపృచ్ఛతీ"త్యుపక్రమ్య "యతో బ్రహ్మప్రాప్త్యై యతతే తస్మా ద్యతిః" ఇత్యాదినా యతిలక్షణం ప్రతిపాద్య తేన యోగినా "దివ్యసిద్ధసువ్యక్తాదిషు మదర్చనం విశిష్టంభవతీ"త్యుచ్యతే. శ్రీశా

స్తే)—"దేవైః ప్రతిష్ఠితం దివ్యం ఋషిభిః కృత మార్గకం, పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యై ర్జానుషస్థలం. భక్తానుకంపయా దేవో యస్మి న్నావిర్భవే త్స్వయం, తత్స్వాయంభువ ముద్దిష్ట" మిత్యభిధీయతే. సైద్ధం పురాణసిద్ధం. సువ్యక్తం, స్వాయంభువ మిత్యర్థః. కించ మోక్ష హేతుత్వం భగవద్భజనస్య, జ్ఞానహేతుత్వం రుద్రభజనస్య చ శ్రూ యతే గర్భోపనిషది—"యది యోన్యాః ప్రముచ్యేయం ప్రపద్యే పర మేశ్వరం, భర్గం పశుపతిం రుద్రం మహాదేవం జగద్గురు"మితి. అత్ర జగద్గురు మిత్యనేన త స్యాజ్ఞాననివర్తకత్వ ముచ్యతే; "గుశబ్ద స్త్వంధ కార స్స్యాత్ రుశబ్ద స్తన్నిరోధకః, అంధకారనిరోధిత్వా ద్గురు రిత్యభి ధీయతే"ఇత్యుక్తేః. తతః "గర్భవాసాత్ప్రముచ్యేయం యది విష్ణుం భజే హ్యృది, అమృతపదమానందం నారాయణ మనామయ"మితి. అ త్రామృతపద మిత్యనేన భగవతో ముక్తిదాయిత్వ ముచ్యతే, కించ అనేకత్ర విష్ణుపదం ప్రాప్నోతీతి మోక్షస్య భగవత్ప్రాప్తిరూపత్వ ముచ్యతే కఠోపనిషది—"సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పర మం పద"మితి. ఆత్మబోధోపనిషది—"తస్మా దోంనమోనారాయణా యేతి మన్త్రోపాసకః వైకుంఠభువనం గమిష్య"తీతి. నారదపరివ్రాజకో పనిషది—"తద్విష్ణోః పరమం పదం యత్ర గత్వా న నివర్తన్తే యోగిన స్సూర్యో న తత్రభాతీ"తి. గూఢారుణికోపనిషది—"ఓం హి ఓంహీత్యే తదుపనిషదంవిన్యసే ద్విద్వాన్ య ఏవం వేద"ఇత్యారభ్య"తద్విష్ణోః పర మం పద"మితి. త్రిపురాతాపిన్యుపనిషది—"తద్విష్ణోః పరమం పదం చక్షు రాతతం విష్ణో స్సర్వతోముఖస్య" ఇత్యారభ్య "విష్ణో స్తత్ప మం పద"మితి. వరాహోపనిషది ఉపసంహారే—"తద్విష్ణోః...... పద"మితి. శాట్యాయనీయోపనిషది—"విష్ణ్వాత్మకా విష్ణు మేవాపి యంతీ"తి. ముక్తికోపనిషది—"యత్ర కుత్రాపి వా కాశ్యాంమరణేన మహేశ్వరః, జంతో ర్దక్షిణకర్ణే తు మన్త్రారం సముపాదిశేత్. నిర్ధూ తాశేషపాపౌఘో మత్సారూప్యం భజత్యయం, తద్విష్ణోః......పద" మితి. మహావాక్యోపనిషది—"బ్రహ్మణ్యాభిధ్యాయమానే" ఇత్యారభ్య "ఏతదథర్వశిరోఽధీయతే........శ్రీమహావిష్ణుసాయుజ్య మవాప్నోతి" ఇతి. నాదబిందూపనిషది—"మన స్తత్ర లయం యాతి తద్విష్ణోః

పరమం పద''మితి. శాండిల్యోపనిషది—"ఇడాదిమార్గద్వయం విహాయసుషుమ్నామార్గేణ గచ్ఛే త్తద్విష్ణోః పరమం పద"మితి.అథవా భగవతా విఖనసా ఽభిహితే ఽర్థే కిం ప్రమాణాంతరవిచారేణ?ఆదా తస్మా దేవ హి సమస్తవేదాభివ్యక్తిః.తథా శ్రూయతే సీతోపనిషది—"వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీ,సముద్భవేత్ †త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా. వైఖానసమత స్తస్మి న్నాదా ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభి ర్నిత్యం వైఖానసమతః పర" మితి. విష్ణో ర్వాగేవ త్రయీరూపేణ జాతే త్యర్థః. ఉచ్యతే హి—"శ్రుతి స్స్మృతి ర్మమైవాజ్ఞే"తి భగవతా. స హి భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ కంఠరవేణ—"నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ"తి.కించ యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ వైఖానసోక్తభగవన్మూర్తీః

గాయత్ర్యా భగవత్పరత్వం

ప్రతిపాదయతి గాయత్ర్యర్థనిరూపణే—"ఈశ్వరం పురుషాఖ్యం చ సత్యధర్మాణ మచ్యుతం, భర్గాఖ్యం విష్ణుసంజ్ఞం చ జ్ఞాత్వాఽమృతము పాశ్నుత"ఇతి. శ్రీశాస్త్రే హి పంచమూర్తయః ప్రతిపాద్యన్తే విష్ణుః పురుష స్సత్య అచ్యుత అనిరుద్ధ ఇతి. భారతే చ యుధిష్ఠిరం ప్రతి భగవా నాహ—"విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర!, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షత" ఇతి. తత్రేశ్వరశబ్దే నానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణుపురుషసత్యాచ్యుతై స్సహ గృహీతత్వాత్. గాయత్ర్యాం భర్గాఖ్యయా గృహీతం విష్ణుంపురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః.భర్గశబ్ద స్సాంతస్తేజఃపర్యాయః. సవితృమండలే య స్తేజోమయః పురుషోనారాయణః,తం ధీమహి, ధ్యాయామ ఇత్యర్థః. నారాయణస్య సవితృమండలస్థితిః "యఏషోఽంతరాదిత్యే" ఇత్యాదిశ్రుత్యాఽభిహితా,విష్ణ్వాదిపంచమూర్తీనాం స్వరూప ముచ్యతే వాసాధికారే—

† "సంఖ్యారూపేణసంకల్ప్య." ఇతిపాఠాన్తరమ్.

"వ్యష్టిరూపేణ సంపన్నా మూర్తయః పురుషాదయః,ఏషాం సమష్టిరూ
పోఽయం భగవా"నితి. ఉచ్యతే—"సర్వవ్యాపకశీలత్వా ద్విష్ణు రి
త్యభిధీయతే,ఉషితా పూ రనే నేతిపురుషః పరికీర్తితః. సకారో జీవ
నిర్దేశ స్తకారః పరవాచకః,తయోస్సంసర్గశక్తి ర్య స్తస్మా త్సత్య
ఉదాహృతః.పరమాత్మా అకారస్తు చకారో జీవవాచకః,ఉకారః ప్ర
కృతి ర్జ్ఞేయ స్తకారః కాల ఉచ్యతే. తస్మా దచ్యుత ఇత్యుక్తః ప్రవ
క్ష్యామి తథా పరం,స్వైరచారోఽనిరుద్ధస్స్యా న్మూర్తయః పంచ
కీర్తితాః.పురుషస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత"ఇతి.ఏతేన
హి పూర్వం ఈశ్వరశబ్దవాచ్యత్వ మనిరుద్ధ స్యోక్తం సంగచ్ఛతే "ఈశ్వ
రో హి స్వైరచార" ఇతి.ఏవం చ గాయత్రీప్రతిపాద్యా మూర్తయ
శ్శ్రీవైఖానసే గృహీతా ఇతి విజ్ఞాయతే.భగవతో వ్యూహస్వరూపం
ద్వివిధం—దైవికం మానుషం చేతి. తత్ర దైవికమూర్తయః పురుషాద
వైఖానసే పాంచరాత్రే తు మానుషమూర్తయః.తథా చాత్ర యః
పురుష ఇత్యుచ్యతే,స తత్ర వాసుదేవ ఇత్యభిధీయతే ఉక్తంహి—"పురు
షస్యతు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత"ఇతి.అత్ర సత్యః.తత్ర సం
కర్షణ ఇ తీర్యతే.అత్రాచ్యుత,స్తత్ర ప్రద్యుమ్న ఇతి నిగద్యతే,ఉభయో
ర ప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞిక ఏవ.విష్ణ్వాదయః పంచమూర్తయ శ్శ్రుతిగృ
హీతా ఏవ."తద్విష్ణోః పరమంపద"మిత్యాదినా విష్ణు రుక్తః, "వే దాహ
మేతం పురుషం మహా న్త"మి త్యాదినా పురుషఃకథితః,"త త్సత్య మి
త్యాచక్షతే""సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ"ఇత్యాదినా సత్యః ప్రతి
పాదితః,"శాశ్వతం శివ మచ్యుత" మిత్యాదినాఽచ్యుతో గదితః.ముద్గ
లోపనిషది—"త్రిపా ది త్యనయా ప్రోక్త మనిరుద్ధస్య వైభవ"మితి.
ప్రణవస్య గాయత్ర్యా శ్చ భగవత్పరత్వా చ్ఛ్రీశాస్త్రే ఉష్టాక్షరకల్ప
మివ ప్రణవకల్పం గాయత్రీకల్పం చ ప్రతిపాద్యతే.జపరూపభగవదారా
ధనే చ—"సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షర"మిత్యభిధీయతే.గా
యత్రీప్రణవయో ర్భగవత్పరత్వం"త్రిపదాం నాఽథ సావిత్రీం తద్వి
ష్ణోః పరమంపదం, ఆవర్తయే ద్వా ప్రణవం దేవం వా సంస్మరే ద్ధరిం"
ఇతి స్మృత్యా చావగమ్యతే.అతో వైఖానసం వైదిక మితి యుక్తం.

అత్ర భగవదారాధన మన్త్రాస్సర్వే ఋగాదయః,న తూద్ధృతాః.

శ్రీవైఖానస శాస్త్రస్య పరమవైదికత్వం.

ఉద్ధృతా మన్త్రా హి తాన్త్రికా ఇత్యుచ్యంతే.ఉద్ధారప్రకారస్తు— "ప్రణవం బిందుసంయుక్తం నాదాంతం తత్ర యోజయేత్, సర్వ వర్ణాంతసంయుక్తం స్వరత్రయయుతం బుధాః.షాంతం లాంతయుతం జ్ఞేయం సాంతం దీర్ఘయుతం క్రమాత్, ఏవం క్రమేణ చోద్ధారస్తార్క్ష్య పంచాక్షరస్య తు".అయమర్థః—బిందుసంయుక్తః ప్రణవః ఓమితి,నాంతః పకారః, సర్వవర్ణాంతః క్షకారః,స్వరత్రయం ఇకారః, తేన సంయుతః "క్షి"ఇతి.షాంతః సకారః,లాంతః వకారః, తేన సంయుతః"స్వా"ఇతి. సాంతః హకారః,దీర్ఘయుతః"హా"ఇతి. దీర్ఘయుతత్వం పూర్వత్ర చ యోజ్యం. అతః"స్వా"ఇతి.ఏవంచ"ఓం పక్షిస్వాహా"ఇతి భవతి.అనయా విధయా దర్శితా మన్త్రా ఉద్ధృతా ఉచ్యంతే.శైవే సుప్రగే చోక్తం—"సహస్ర భూసురా దూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషుచ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిసుసంస్కృతైః,భార్గవాదిమహాతన్త్రమన్త్రభేదవివక్షితైః,అనుద్ధృతై ర్మన్త్రగణై ర్వేదవేదాన్తపారగైః క్రమాధ్యయనసంపన్నై స్సాంగోపాంగై స్సుసంస్కృతైః,పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్యార్చయే ద్ధరిమ్. వైదికం త దితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రాభివర్ధన"మితి. హారీతస్మృతౌ—"శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసై శ్చ భృగ్వాద్యై స్సనకాద్యైశ్చ యోగిభి"రి త్యారభ్య "శ్రౌతే నైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణ" ఇత్యుచ్యతే. ఏవం వచనశతేన భగవదారాధనం వైదికం శ్రేష్ఠ మితి, వైఖానసం వైదిక మితి చావగమ్యతే.విస్తరభియా తాని నోదాహ్రియన్తే.అత ఏవ వైదిక విధినా భగవన్త మర్చయతాం వైఖానసానాం విప్రశ్రేష్ఠత్వ ముచ్యతే యోగయాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ—'వైఖానసో వైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్ట మాచరేత్,తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీ"తి.

బ్రహ్మనిర్దిష్టం బ్రహ్మణా విఖనసాపరనామ్నా నిర్దిష్టం,సూత్రేవిహిత మిత్యర్థః.యః పురా చతుర్ముఖో భగవదారాధనశాస్త్రాధిగమాయ మహర్షిరూపేణ నియతవ్రతో నారాయణ ముద్దిశ్య తప స్తప్త్వా ప్రస

న్నా త్తస్మా దవాప్తమనోరథ స్తన్ముఖా ద్యథాశ్రుతం శ్రీశాస్త్రం నిర్మాయ భృగ్వాదిభ్య ఉపాదిశత్. స ఏవ విఖనో విఖనస వైఖానశబ్ద వాచ్య ఇతి బహుభి గ్గ్రంథై రవగమ్యతే. స తు సర్వమునీనా మాద్య, స్తత్కృతసూత్రంచ సర్వసూత్రాణా మాది రితి చ బహుభిః ప్రమాణై ర్జ్ఞాయతే. బ్రహ్మకైవర్తే—"యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం"ఇత్యుచ్యతే. స్కాందే—"వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమోధాతే"తి. అన్యత్ర—"వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతు యత్,తాం తు వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదు"రితి. అలంప్రసక్తానుప్రసక్తచింతయా.

ప్రపన్నానా మేవ భగవదర్చనాధికారః.

కేచిత్తు—"సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్యే"తి భగవద్వచనాత్ ప్రపన్నానా మారాధనం నావశ్యక మితి మన్యంతే, తత్తుచ్ఛం; ప్రపన్నానా మేవాభిగమనోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయయోగాః ప్రాతరాదిషు పంచసు కాలేషు వైఖానసే పాంచరాత్రే చ విధీయన్తే. భార్గవే వాసాధికారే—"ప్రాతఃకాలేఽభిగమన ముపాదానం తతఃపరం, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యాయం చా పరాహ్ణకే. యోగం సాయాహ్నకాలే తు పంచకాల ముదాహృతమ్" ఇతి. పాంచరాత్రే—"ఆద్యం కర్మాభిగమన మువాదానం తతః పరం, ఇజ్యా చ పశ్చాత్స్వాధ్యాయ స్తతో యోగ స్తతః పరం"ఇత్యారభ్య. "ఇత్థ మేతేషు కాలేషు దర్శితైః కర్మభి ర్నరః, ఆరాధనం భగవతః కుర్వ న్నైవావసీదతి. వర్షేషు ద్వాదశ స్వేవ మనుతిష్ఠన్ సమాహితః, క్రియాకలాప మఖిలం యాతి సాయుజ్యసంపదం. షట్సు వర్షేషు సారూప్యం త్రిషు నిశ్చితం, సాలోక్యం ఫల మేకస్మిన్ వత్సరే నాత్ర సంశయ"ఇతి.ఏవం పంచకాలపరత్వం ప్రపన్నానా మేవ విహితం—"అభిగచ్ఛన్ హరిం ప్రాతః పశ్చా ద్ద్రవ్యాణి చార్జయన్, అర్చయం శ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జప న్నపి. ధ్యాయ న్నపి పరం దేవం కాలే షూక్తేషు పంచసు, వర్తమాన స్సదా చైవం పాంచకాలిక

వర్త్మనా స్వార్జితై ర్గంధపుష్పాద్యై శ్శుభై శ్శక్త్యాఽనురూపతః, ఆరాధయన్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరాన్. జ్ఞానీ తు పరమైకాంతీ పరాయత్తాత్మజీవన"ఇతి. అత్రోక్తః పరమైకాంతీ ప్రపన్న ఏవ. తస్య హి పంచకాలపరత్వ మభిధీయతే. అతః ప్రపన్నానా మారాధనేఽధికార ఇతి పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యే శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసమఖివేదాంతదేశికై స్సిద్ధాన్తః కృతః. తథా శ్రీవైఖానససూత్రిణాం విష్ణుబలికర్మణా గర్భ ఏవ ప్రపత్తి స్సిధ్యతీతి చ. తత్ప్రపంచస్తు తత్రైవ ద్రష్టవ్యః. సర్వథా భగవదారాధనం వినా న పరమపదప్రాప్తిః. శ్రూయతే హి—"యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవ"తీతి. తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే—"ఏకాన్తిన స్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినో హి యే, తేషాం తత్పరమం స్థానం య ద్వై పశ్యంతి సూరయ"ఇతి ఆశ్వమేధికే—"వేదోక్తేనైవ మార్గేణ సర్వభూతహృది స్థితం, మా మర్చయన్తి యే విప్రాస్సాయుజ్యం యాన్తి తే మమ"ఇతి. సర్వేశ్వరః పరమకారుణికః పురుషోత్తమ స్స్వప్రియతమాయ పార్థాయ సమస్తవేదాంతార్థానుపదిశ్యాంతే స్వప్రాప్తౌ సుకరం పరమోపాయం స్వప్రతిమార్చనం విధత్తే- "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు, మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే"ఇతి. అయమర్థ స్స్వరసః. మన్మనాః మయి పరమాత్మని మనో యస్య తాదృశో, భవ! మయి తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానం కుర్వి త్యర్థః. త దాకర్ణ్య "ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః"ఇతి- "బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతీ"తి పూర్వముక్తేః, తథావిధస్మృతిసంతానస్య దుశ్శకతా మాలోచ్య శంకమానం త మాహ—"మద్భక్తో మద్యాజీ భవ"ఇతి. మయిభక్తింకుర్వన్, మాం యజతి పూజయతీతి మద్యాజీ, భవేతి. మా మి త్యస్యాయ మర్థః—"నిత్యముక్తోపభోగ్యత్వాత్ పరవ్యూహాత్మనో హరేః, తత్కాలసన్నికృష్టైకలక్ష్యత్వా ద్విభవాత్మనః. విశుద్ధై ర్యోగసంసిద్ధై శ్చింత్యత్వా దంతరాత్మనః, అర్చాత్మన్యేవ సర్వేషా మధికారో నిరంకుశః". ఇత్యుక్తవిధయా సర్వ

సులభ మర్చారూపం, "పత్రంపుష్పం.........ప్రయతాత్మన" ఇత్యుక్త్వా సుఖోపాస్యం మాం, "శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మత" ఇత్యుక్త్వా శ్రద్ధాయుక్తః పూజయేతి. అథ పూజాయాం ద్రవ్యలోపాదినా, శరీరశుద్ధిహీనతయా, మన్త్రలోపతన్త్రలోపాదినా, చాపరాధసంభవశంకాం కుర్వన్త మాహ—"మాం నమస్కు"ర్వితి. పూజాంతే—"పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా"దితి శ్రీవిఖనసోక్త్యా ప్రణామం కురు, సర్వానపరాధాన్ సోఢాఽస్మి, తత్ర మా విషాదం కృథా ఇతి. వాసాధికారే భగవాన్ భృగురాహ—"అతః పరం ప్రవక్ష్యామి విగ్రహాణాం వినిర్ణయమ్, విగ్రహా శ్చోపచారశ్చ భోగ శ్చైకార్థవాచకాః" ఇత్యారభ్య "ప్రతిభోగం నమస్కృత్యదత్వా పుష్పాంజలిం తథా" ఇతి. అత్రైవ—"ద్వాత్రింశద్విగ్రహం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్య "బలిప్రణామస్తుతయ" ఇతి. యథోపపత్తి మర్చయిత్వాఽంతే క్షమస్వాపరాధా నితి భక్త్యా ప్రార్థయన్ నమస్కురు, సమస్త మపరాధం సహేయ మిత్యభిప్రాయః. తదుచ్యతే శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయాం శ్రీవేంకటనాథవేదాంతదేశికేన— "అజ్ఞానా దథవా జ్ఞానా దపరాధేషు సత్స్వపి, ప్రాయశ్చిత్తం క్షమస్వేతి ప్రార్థనైకైవ కేవలమ్" ఇతి. ప్రసంగాత్తదీయగ్రంథాంశాః కేచి ల్లిఖ్యన్తే—"పరస్మిన్" ఇత్యారభ్య "రూపిణీం" ఇత్యన్తం. యథా—"పరస్మిన్ వ్యూహాఖ్యేవిభవనివహే చార్చావతరణే తథాఽప్యన్తర్యామిన్యజహదధికారాదినియమాః, నిరుధ్య స్వం చిత్తం నిరవధిమహానన్దజలధౌ నిరస్తాన్యాపేక్షా నయత సఫలం కాల మఖిలమ్." ఏషుపరవ్యూహప్రభృతిషు చిత్తాలంబనేషు ప్రపత్త్యేకనిష్ఠా నాథమునిప్రభృతయ స్సులభతమత్వేన పరిపూర్ణత్వావిశేషాచ్చ సమాహితచిత్తానామ ప్యనుసంధేయ మర్చావతార మేవ చేతస శ్శుభాశ్రయమాలంబంత, "సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్యాం సంస్థితం మన్త్రబింబయోః" ఇత్యాదినా తస్య పరిపూర్ణత్వం సిద్ధం, శ్రీవైఖానసేఽపితదనుసంధాన స్యైవ ముఖ్యత్వం ప్రతిపాదితం యథోక్తం. క్రియాధికారే—"మానసీ హోమపూజాచ" ఇత్యారభ్య "బేరపూజా విశిష్యత" ఇతి. ఆహ చ భగవాన్ శౌనకః—"సురూపాం ప్రతిమాం.........తామేవ బ్రహ్మరూపిణీ" మితి—ముండోపనిషది—"శౌనకో హ వై మహా

శీలో ఽంగిరసంవిధివ దుపపన్నః ప్రపచ్ఛ" ఇతి చ శ్రూయతే. శౌనకః సుహూపా మిత్యాదినా పరమాత్మోపాసనం విధత్తే. పూర్వం విఖనసాపరనామా బ్రహ్మా, అథర్వాపరనామ్నే భృగవే, ఇమాం విద్యా ముపదిష్టవాన్. స చాంగిరోనామ్నే మరీచయ ఇత్యుక్తం. తే చ విశిష్య శ్రీశాస్త్రం ప్రణిన్యుః. అత స్తోపనిష త్ప్రీతిమార్చనరూపోత్తమబ్రహ్మవిద్యావిధాయి కేతి స్ఫుట మవగమ్యతే. ఇత్యలం తద్విస్తరేణ. యద్యపి "దుర్గసంసారకాన్తార మపార మభిధావతాం, ఏకః కృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్య దేశిక" ఇతి నమస్కారమాత్రస్య ముక్తిసాధనత్వ ముచ్యతే; తథాఽపి పూజాయా ఆదా వన్తే చ తస్య విధానా త్పూజాంగత్వం యుక్తం. తత్ఫల మ ప్యంగిఫలం పుష్ణాతి. యథా భగవదారాధనస్య అంగీభూతా భక్తిః పరమప్రాప్తిరూపం ఫలం. న చ—తథా సతి కేవలనమస్కారస్య ఫలం నాస్తీతి శంక్యం; తస్య సర్వపాపక్షయకరత్వాత్. యద్వా యథా కేవలా భక్తిః ఆమోదాదిప్రాప్తిం ప్రతి సాక్షా దుపాయభూతా, వైకుంఠప్రాప్తిం ప్రతి పరంపరయా. తథా నమస్కృతిః కేవ లేతి బోధ్యం. పూజా హి పరిపూర్ణ శేషత్వవృత్తిః; ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికముఖకైంకర్యసంభవాత్. నను మన్వాదిస్మృతిషు దేవతాసాధారణ్యే నార్చనం విధీయతే, తత్కథం విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్య మి త్యభిధత్సే? ఇతి చేత్, శ్రూయతాం—"గృహ్యాశ్చ దేవతా" ఇతి సామాన్యేన నిర్దేశేఽపి ప్రాధాన్యేన భగవన్తం, తదంగతయాఽన్యాంశ్చ దేవా నర్చయే దిత్యర్థ ఉపపద్యతే; "అంగా న్యన్యా దేవతా" ఇతి శ్రుతేః. న చ—రుద్రః ప్రాధాన్యే నార్చ్య ఇతి శంక్యం; తత్ర తన్నివేదితశేషభోజనస్యావిహితత్వాత్. బహ్వృచపరిశిష్టే—"పవిత్రం విష్ణునైవేద్య" మిత్యారభ్య "అన్యదేవస్య నైవేద్యం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్." ఇతి భగవదితరనివేదితభోజనం నిషిధ్యతే. అత ఏవ తత్రతత్ర వ్యాఖ్యాతారో విష్ణ్వాదీ ర్దేవతా ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ఉచ్యతే చ—"అంగభావేన దేవానా మర్చనం న నిషిద్ధ్యత" ఇతి—"స్వతన్త్రబుద్ధ్యా కుర్వన్ హి బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజే" దితి. భగవత్పూజాంగతయా దేవతార్చనం న నిషిద్ధం. యోగయాజ్ఞవల్క్యః—"విష్ణు ర్బ్రహ్మా చ రుద్ర శ్చ విష్ణు ర్దేవో

దివాకరః, తస్మాత్పూజ్యతమం నాన్య మహం మన్యే జనార్దనా"దితి భగవత ఏవ పూజ్యత్వ మాహ. ఆనుశాసనికే పుండరీకనారదసంవాదే-"బ్రహ్మచారీగృహస్థో వా వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్వా నైవ యాతిపరాంగతి"మితి.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార
విందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందరరా
జస్య కృతి షూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
తృతీయోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం.
శ్రీః

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ నివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

చ తు ర్థా ధి కా రః.

"మునీనాం విఖనా ముని"రితి వచనాత్సర్వమునిశ్రేష్ఠో విఖనస్స బ్రహ్మ భగవదర్చనం విధాయ తస్య మోక్షోపాయత్వం కథయతి—"నారాయణ మర్చయేత్తద్విష్ణో"రిత్యాదినా. తన్మతం హి మతం శ్రుతిమూల మేవ స్యాత్. యతో నిఖిలవేదసాక్షాత్కారచుంచు ర్మనురపి తన్మత మంగీకృత్య"వైఖానసమతే స్థిత"ఇతి వానప్రస్థధర్మం విధత్తే. అస్య భారుచిప్రభృతివ్యాఖ్యానే—"వైఖానసమతే విఖనో మునిప్రతిపాదితవిధా"వితి స్థితం.స హి భగవదంశసంభూతో హిరణ్యాగర్భః. నను హిరణ్యాగర్భా దన్యో విఖనాఇత్యవగమ్యతే, ఆనందసంహితాయాంతథాఽభిధానా, దితి చే,దుచ్యతే—నాన్య శ్చతుర్ముఖా ద్విఖనాః;"విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయ"ఇతి భాగవతేఽన్యత్ర చ కోశే బ్రహ్మణో విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వ కథనాత్. ఆనందసంహితాయాం తథా ప్రతిపాదన స్యాయ మాశయః—ప్రథమం నారాయణనాభే ర్జాతో బ్రహ్మా జగత్స్రష్టా రజోగుణయుక్తోఽపి భృగ్వాదీన్ మహామునీన్ భగవత్పరాన్ స్రష్టుం కేవలం సత్త్వ మాశ్రిత్య నారాయణ మధ్యాయత్. తదానీం విశేషఖననా ద్విఖనా ఇత్యభూత్. ఖననం ధ్యానం, తథోచ్యతే భారతే—"విశేషఖననా ద్యస్మా ద్భావనా మునిసృష్టయే, తస్మా ద్విఖనసో నామ్నా స ఆసీ దండజః ప్రియః"ఇతి. అండజో బ్రహ్మా, విఖనోనామ్నా సహితో భగవత్ప్రియ ఆసీ దిత్యర్థః. అతోఽయం మహాత్మా చతుర్వక్త్రత్వాదిరహితం రూపాంతర మాదాయ భగవదారాధనశాస్త్ర ముపలభ్య ముని వేషధారీ భగవంత ముద్దిశ్య తప స్తేపే. దేవానాం విగ్రహాన్తరగ్రహణ మస్తీతి శారీరకమీమాంసాయాం ప్రత్యపాది. శ్రీశాస్త్రే—"తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండ

భృత్, నైమిశారణ్య మాసాద్య మునిబృందనిషేవితమ్.తప స్తప్త్వా
చిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తువైష్ణవం,పశ్చా దపశ్య ద్విష్ణూక్త మా
గమం విస్తరా త్తదా.సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్,
ధాతా విఖనసో నామ్నా మరీచ్యాదిసుతా న్మునీన్. అబోధయ దిదం
శాస్త్ర”మిత్యాదినా ప్రతిపాదితో உర్థః ప్రకాశ్యతే. శ్రీశాస్త్రే పురా
తంత్రే శౌనకాదిమునిభిః పృష్టో భగవాన్ భృగురాహ—“అణో
రణీయా న్బ్రహ్మాణం మహాన్తం మహతః ప్రభుం,వ్యాపినం విశ్వకర్మాణ
మనాదిం సదసస్పతిం.అభూషణ మలిప్తాంగం తేజసా జ్వలితం విభుం,
వైఖానసం విధాతారం విరిఞ్చిం తం చతుర్ముఖం. జటాచీరాంబరధరం
వల్కలాజినధారిణం,ప్రణమ్య శిరసా శ్రేష్ఠ”మిత్యాది. భగవతా శౌన
కేన విష్ణుధర్మే ప్రథమాధ్యాయేஉభిధీయతే—“ప్రవక్ష్యామి యథా
పూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ,తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ
కిలోశనాః.తే నాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః,
సకాశా ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాஉపి మహాత్మనా” ఇత్యాది.ఏవం
భాగవతే ఏకాదశస్కంధేஉపి—“పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యదా
హ భగవా నజ”ఇతి భగవదారాధనం భృగుముఖ్యేభ్యో భగవతా
విధాత్రోక్త మిత్యుచ్యతే.అత శ్శుద్ధసత్త్వనిష్ఠస్య భగవద్ధ్యానరతస్య
బ్రహ్మణో విఖనసాఖ్యాஉవగమ్యతే.తన్నామ చాన్వర్థం శాంతిపర్వ
ణ్యుచ్యతే—“స్రష్టుం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః,
ఖనిత్వా చాత్మనాஉஉత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం.ధ్యాన మావిశ్య
యోగేన హ్యాసీ ద్విఖనసో ముని”రితి.

నచ—“పద్మోద్భవస్యాగ్రజ”మితి విఖనసో బ్రహ్మజ్యేష్ఠత్వం ముచ్యతే,
తత్కథం తయో రైక్య?మితి శంక్యం; చతుర్ముఖస్య పద్మోద్భవత్వం
క్వచిదండజత్వం క్వచి దన్యథా జననం చాభిధీయతే.అత్రకల్పభేదేన
సమాహితమ్. పద్మసంభవరూపజననాత్ పూర్వస్మిన్ జన్మని య
శ్చతుర్ముఖ స్స ఏవ బ్రహ్మా విఖనా ఇత్యవగమ్యతే. అతః పద్మజాగ్ర
జత్వ ముపపాద్యతే. పూర్వోక్తవిధయా తస్య తపశ్చరణసమయే
యా దేవీ పరిచచార, సా యోగప్రభా నామ తత్కళత్ర మితి
యోజ్యం. సర్వథా చతుర్ముఖ ఏవ విఖనామహామునిః. తత్పుత్రా

భృగ్వాదయః. తేషామపి భేదకథనమ్ పూర్వోక్తరీత్యా సమాధేయం. భృగ్వాదీనాం జన్మ చ వివిధ ముచ్యతే. తత్ప్రకారోఽన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. ఏవం చ చతుర్ముఖో రజసా జగత్ప్రవృత్త్యావస్థాయాం స్రష్టా లోకేశః పితామహ ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యపదిశ్యతే. సత్త్వేన ముని సృష్టౌ భగవన్తముద్దిశ్య తపశ్చరణే సూత్రప్రణయనే చ భగవదేక నిష్ఠత్వావస్థాయాం విఖనాః విఖనసః వైఖానసః ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యప శ్యతే, ఇతి సమంజసమ్. అథవా క్వచిత్కల్పే భగవతో నాభే శ్చతుర్వక్త్ర ఉరసో విఖనాశ్చ జాతః. తా వన్యోన్యంభిన్నా వపి భగవద్విశేషాంశతయా భేదరహితౌ వ్యపదిశ్యేతే. కల్పాంతరే తు చతుర్ముఖ ఏవ పూర్వోక్తవిధయా విఖనా ఇతి న విరోధః.

శ్రీవిఖనోమునేః పరమవేదాంతాచార్యత్వమ్.

అథ తస్య పరమవేదాన్తాచార్యత్వ ముపపాద్యతే. "తస్మిన్ య దంత స్త దుపాసితవ్యమ్" "విష్ణవేచార్చత" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః పరమాత్మ నో నారాయణ స్యార్చనరూప ముపాసనం విధీయతే. భగవాన్ విఖ నాః స్వసూత్రే తత్ర తత్ర—"నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని"రిత్యుపక్రమే ఉక్తవాన్. శ్రూయతే చ—"తమేవ విదిత్వా ముని ర్భవ"తీతి—"విష్ణుః పరమః"ఇతి చ. [సూ] "అధ్యాత్మరతో ధ్యాన యోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ ధ్యాయ"న్నిత్యాదినా భగవత్పా రమ్యం ప్రకాశ్య త స్యామూర్తారాధనం సమూర్తారాధనం చ ప్రయో గవిధినా సమదర్శయత్. అమూర్తారాధన మగ్నా వాహుతిరూపం, సమూర్తార్చనం ప్రతిమార్చనం.

న చ-అన్యై రపి సూత్రకారై రేతద్ద్వితయ ముచ్యతే, త దిదం చ సూత్రం తత్సమ మేవ, కో విశేష? ఇతి వాచ్యం; కేచిత్సూత్రకారా స్సామాన్యే నాహుతిరూపకర్మాణి విదధిరే, న తు ప్రతిమార్చనం. కేచిత్తు దేవతాన్తరసాధారణ్యేన విష్ణోశ్చ ప్రతిమార్చనం వ్యదధత. అత స్తాని సూత్రాణి న హి నారాయణపరాణి. ఇదం తు సూత్రం భగవ దేకపరం. తత్తత్కర్మాంతే వైష్ణవమన్త్రహోమవిధినా భగవదర్పణం సూచితం భవతి. వైష్ణవా మన్త్రా అతో దేవాదయః. అత స్తైః కర్మభి

స్సద్వారక మారాధనం భవతి. ఉచ్యతే హి—'సర్వేఽపి వైదికాచా రాః........హరి"రితి-"అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే"ఇత్యాది. నారాయణస్యైవ సమూర్తార్చనం విధాయ తదన్తే తస్య మోక్షోపాయతా మభివ్యఙ్క్తుం "తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇత్యభిదధే. కిం చ మన్త్రాన్తరదేవతాన్తరప్రయోజనాన్తరాభావేన విష్ణుబల్యాఖ్యం భగవత్ప్రపత్తికర్మ విధీయతేఽస్మిన్ సూత్రే. తేన ప్రపత్తి స్సిధ్యతీతి బహుధా ప్రపంచిత మస్మదాచార్యై శ్రీవైఖానసమహిమమఞ్జర్యాదౌ. అత ఏ వాన్యసూత్రిణ ఇవ శ్రీవైఖానసా నానాదైవతపరా న భవన్తి, పరన్తు భగవదేకపరాః. ఏవం ప్రకారద్వయేన భగవదారాధకానాం వైదికవిధినా ప్రపన్నానాం శ్రీవైఖానసానా మన్తే ముక్తి స్సిధ్యతీతి మత్వా భగవాన్ విఖనా శ్చరమకర్మవిధానారంభేఽర్చిరాదిమార్గం ప్రాదర్శయత్. తత్రాన్యసూత్రకారై ర్బ్రహ్మమేధవిధౌ వినియుక్తా న్మన్త్రాం శ్చాత్ర వినియుఙ్క్తే. తన్మత మనుసృత్య భృగ్వాదయో మహామునయ శ్శాస్త్రే పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య స్వరూపం, ప్రకృతిపురుషయో శ్చ స్వరూపం, భగవత్సమూర్తారాధనం చ, ప్రపంచయన్తి కథయన్తి. చ సకలోపనిషదర్థసారం చ. అత శ్రీవైఖానససూత్రం, శాస్త్రం చ వేదాన్తవివర్త మితి నిశ్చీయతే. తథా సతి కుతో న స్యా ద్భగవతో విఖనసః పరమవేదాన్తాచార్యత్వం? "వేదైశ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్య"ఇతి భగవదుక్త్యా సర్వవేదవేదాన్తప్రతిపాద్యనారాయణపరం సూత్రం భగవాన్ విఖనాః ప్రణినాయ. లోకే వేదాన్తప్రవర్తకానాం వేదాన్తాచార్యత్వం ప్రథతే. కుత స్సంశయో భగవద్వ్యాసాదిభ్యోఽపి పరమస్య ప్రథమం వేదాన్తప్రవర్తకస్య భగవతో విఖనసః పరమవేదాంతాచార్యత్వే? కిం చ, భగవత శ్చతుర్ముఖస్య పూర్వకాండప్రవర్తకత్వావస్థాయాం స్రష్టృత్వాదిశబ్దవాచ్యత్వ, ముత్తరకాండప్రవర్తకత్వావస్థాయాం విఖనసాదిశబ్దవాచ్యత్వం. తస్మా దుత్తరకాండాధ్యేతారో మరీచిభృగ్వాదయః, అన్యే పూర్వకాండాధ్యేతారః.అతో ముండోపనిషది బ్రహ్మా అథర్వాయే త్యుక్తం. అత శ్శాస్త్రవేదినాం శ్రీవైఖానససూత్రిణాం వేదాన్తవేదిత్వవ్యవహారః. అత శ్రీకృష్ణకుమారాఖ్యస్య శ్రీవైఖానస

దాసస్యాన్యసూత్రిణో రామానుజసంబంధిన శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యస్య కృతౌ ప్రౌఢవ్యంజికాయాం సప్తమాధికారే స్థితాః కేచి దంశా విలిఖ్యన్తే. యథా—"ధర్మేచార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ,యది హాస్తి తదన్యత్రయన్నే హాస్తి న తత్క్వచిత్"ఇత్యుక్తం.తథావిధే పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే మహాభారతే అశ్వమేధపర్వణి భగవదారాధనతనూభేదం జిజ్ఞాసునా ధర్మతనయేన—"కథం త్వ మర్చనీయోఽసి?మూర్తయః కీదృశో? విభో! వైఖానసాః కథం బ్రూయుః? కథం వా పాంచరాత్రికాః?"ఇతి పృష్టో భగవానువాచ—"స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాష్టపత్రం సకర్ణికం, అష్టాక్షరవిధానేన అథవా ద్వాదశాక్షరైః.వైదికై రపివా మన్త్రై ర్మమ సూక్తేన వా పునః,స్థాపితం మాం తతస్తస్మి న్నర్చయీత సమాహిత" ఇతి. శ్రీమదష్టాక్షరకల్పం, ప్రణవకల్పం, గాయత్రీకల్పంచ, శ్రీమతి శ్రీశాస్త్రే నిర్ణీతం. శ్రీశాస్త్రమితి వైఖానసం."విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం విజానన్తి మాం రాజన్ పాంచరాత్రికాః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే"ఇతి—"వైదికై స్తాంత్రికై ర్వాపి పూజయే ద్విష్ణు మవ్యయం, పంచమూర్తివిధానేన చతుర్మూర్తివిధానతః"ఇతి. 'విష్ణుశబ్ద గ్రహణం తత్ర త స్యాదిమూర్తిత్వా' దితి కాశ్మీరసూరిసూనున్యాయసారపదపంచికాకారో వాసుదేవపణ్డితః.సంకర్షణసంహితాయాం—"పూజయేత్పాంచరాత్రై శ్చ తన్త్రై ర్మోక్షఫలప్రదైః, వైఖానసోక్తై ర్మంత్రై శ్చ దివ్యై స్సర్వార్థసిద్ధయే"ఇతి—వైఖానససూత్రే—"విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధమితి పంచవ్యూహే నావస్థితం భగవన్తం నారాయణ మర్చయే"దితి నిఖిలవేదాన్తవిదగ్రేసరేణ భగవతా విఖనసా సమభిహితత్వాత్. భగవతః పంచధా వ్యూహావస్థానం ప్రత్యక్షమూలం వా? అనుమేయశ్రుతిమూలత్వేన ప్రసిద్ధకేవలస్మృతిమూలం వా?. ఉభయమూలమితి బ్రూమః; స్మృతి రుపన్యస్తా. ఇయం శ్రుతిః—"అన్నాత్ ప్రాణాభవంతి, భూతానాం ప్రాణై ర్మనో మనసశ్చ విజ్ఞానం విజ్ఞానా దానందో బ్రహ్మయోని స్సవా ఏషపురుషః పంచధా

పంచాత్మా, యేన సర్వ మిదం ప్రోతం." ఇతి. అస్య శాస్త్రస్య విష్ణుశబ్దప్రాధాన్యాత్ వేదాన్తసిద్ధైకశేష మిదం శాస్త్రం; "సోమేన యజేతేతి" స్వరూపవిధేః ప్రయోగవిధి ప్రశ్నబ్రాహ్మణ కల్పసూత్రాణాం "తస్మిన్ యదన్త స్తదుపాసితవ్యం." "కారణంతు ధ్యేయః"ఇతి వేదాన్తవాక్యసిద్ధభగవద్బ్రహ్మోపాసనవిధేశ్చ ప్రయోగప్రకారవిధిరూపత్వాత్. ఏతద్వైఖానసశాస్త్రవిద ఏవ వేదాన్తవిద ఇతి వ్యవహారః; "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాన్తవేదిభి ర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇతి పులస్త్యవసిష్ఠమహేశ్వరవరదానలబ్ధతత్త్వావబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణోక్తత్వాచ్చ. అత్ర "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుష"ఇతి. అయ మపి వైఖానసవిషయః; కథం? అమూర్తభగవద్యజనపరైః వేదవిద్భి ర్వైఖానసైః యజ్ఞపురుష ఇ త్యుచ్యతే, సమూర్తభగవద్యజనపరై ర్వేదాన్తవేదిభి ర్వైఖానసై ర్విష్ణు రితి ప్రోచ్యత ఇతి భావః. యజ్ఞపురుషం విష్ణు మితి యజ్ఞపురుషసమాఖ్యావంతం వైఖానసవేదిభి ర్విప్రైః జగదభివృద్ధ్యర్థం యాజయేత్. విష్ణుసమాఖ్యావన్తం వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రై ర్వైఖానససూత్రిభి ర్యాజయే దితి వృద్ధమనువచనమప్యస్తి. అర్ణవే రాజధర్మానువర్ణనే—"వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రై స్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః" ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభి రితి స్థానే యజ్వభి రి త్యుక్త మితి గమ్యతే. యజ్వభిరితి స్థానే వైఖానససూత్రిభి రితి వా. ఏతదుక్తం—విఖనససూత్రోక్తాగ్నిష్టోమాద్యమూర్తభగవద్యజనేన, తదుక్తసమూర్తభగవద్యజనేన చ భగవన్తం రాజా యాజయే దిత్యర్థః. యజ్ఞపురుషం వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాన్తవిద్భి ర్విప్రై ర్యాజయేత్. విష్ణుం వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాన్తవిద్భి ర్విప్రై ర్యాజయేత్. ఇత్యుభయత్ర వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాన్తవిద్భి రితి యోజనీయం. [శ్రు] "యదేవ విద్యయా కరోతి త దేవ వీర్యవత్తరం భవతి"ఇతి శ్రుతిః. అత్రామూర్తసమూర్తయజనే నేజ్యో విష్ణు రితి,ఉభయకాండనిష్ఠై స్సమారాధ్యో విష్ణు రితి యావత్".ఇతి యథా ధర్మే చార్థే చేత్యారభ్య ఏతదంతం

తద్గ్రంథప్రకారో లిఖితః. అత్ర సాత్వతై రితి సాత్వతశాస్త్రవేదిన ఉచ్యన్తే. సాత్వతం నామ పాంచరాత్రం. తథా వేదాన్తవేదిభి రితి శ్రీశాస్త్రవేదినః వైఖానసా ఉచ్యన్తే. యథా పాంచరాత్రిణః వాసుదేవాదీః భగవన్మూర్తీః కథయన్తి, తథా వైఖానసా విష్ణ్వాదీ స్తాః ప్రతిపాదయన్తి. పురుషాదయో దైవికవ్యూహమూర్తయః, వాసుదేవాదయో మానుష్యవ్యూహమూర్తయః. సర్వమూర్తీనాం విష్ణుమూర్తి ర్మూలభూతా. ఇత్యలం పల్లవితేన.

ఏవం చ శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య వేదాన్తత్వం సుసిద్ధం; భగవతో విఖనసః ప్రథమం తచ్ఛాస్త్రప్రవర్తకత్వా ద్వేదాన్తాచార్యశబ్దవాచ్యానా మగ్ర్యత్వం న కేనాపి నిహ్నోతుం శక్యం. కించ అహో భగవాన్నారాయణ ఏవ స్వారాధనశాస్త్రం విఖనసబ్రహ్మణే ఉపదిష్టవా నితి స్పష్టమభ్యధాయి. తత స్సచ్ఛాస్త్రకృత్త్వం ప్రథమం భగవత ఏవ. తతస్తేన గీయతే—“వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో వేదాన్తకృద్వేదవి దేవ చాహం”ఇతి. వేదాన్తకృత్త్వం నామ శ్రీవైఖానసశాస్త్రకారత్వ మి త్యవగమ్యతే. కించ, అనేకత్ర భగవాన్ విఖనా విఖనసాచార్యఇతి నిర్దిశ్యతే. భారతే—“వైఖానసవిఖనసాచార్య” ఇత్యుచ్యతే.“అథాతః పాకయజ్ఞానాం ప్రాయశ్చిత్తి”రి త్యారభ్య “వ్యాహృతీనాంప్రయోగే యథావ ద్భవతీ త్యాచార్యా బ్రువత”ఇత్యాదినా భగవద్బోధాయనవచనేన భగవతో విఖనస ఆచార్యత్వం దశవిధహేతునిర్ణయే స్థాప్యతే. శ్రీశాస్త్రే చానందసంహితాయాం శ్రీవిఖనసం ప్రతి భగవద్వచనం—“విఖన స్తవ పుత్రాణాం త్వమేవ హి, గురుఃపితా, సనకాదిమునీంద్రాణాం త్వమేవ హి గురు స్స్మృతః. తస్మా త్త్వమేవ చైతేషాం సావిత్రీం వక్తు మర్హసి, ద్వయం చ మూలమన్త్రాదీన్ సాధూ న్మత్ప్రాపకాన్ శుభా”నితి, తత్రైవ—“విఖనోమునినా సృష్టా మత్పుత్రా ఇతి కీర్తితాః, త్వయా సృష్టమునీంద్రాణా మాచార్యో విఖనా స్స్మృత”ఇతి. ఏవం చ బ్రహ్మసృష్టాన్ భృగ్వాదీ నారభ్య, పరంపరయా శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవిఖనా ఆచార్య ఇతి సిద్ధం.

నను ఆనందసంహితాయాం—“నారాయణ స్స్వయం గర్భముద్రాం ధారయతే నిజా”మితి—“అహ మేవ గురు స్తేషా”మితి చ—భగవద్వచన

మస్తి, కథంవిఖనా ఆచార్య? ఇతి చే, త్సత్యం. నారాయణస్య విష్ణుబలి కర్మణి గర్భే చక్రాంకణకారిత్వా త్తస్య గర్భవైష్ణవానాం తేషాం ప్రథమాచార్యత్వం సిద్ధం. తతః తథావిధవైష్ణవత్వసాధకవిష్ణుబలి కర్మవిధాయకత్వాత్, వేదాన్తవివర్తభగవదారాధనశాస్త్రప్రథమ ప్రవర్తకత్వాత్, భగవతో విఖనస శ్శ్రీవైఖానసాచార్యత్వ మవివాదమ్. అత ఏవప్రోచ్యతే—"శ్రీలక్ష్మీవల్లభారంభాం విఖనోమునిమధ్యమా"మితి. అన్యే ఽపి భగవన్తం లక్ష్మీపతి మేవ ప్రథమాచార్యం తతో ఽన్యాంశ్చ బ్రువతే—"లక్ష్మీనాథసమారంభాం నాథయామునమధ్యమా"మితి. అత్రాధికస్యవక్తవ్యత్వే ఽపి గ్రంథవిస్తరభియా విరమ్యతే. ముండకోపనిషది—"బ్రహ్మా దేవానాం ప్రథమ"ఇత్యాదినా సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాభూతో త్తమబ్రహ్మవిద్యాసం ప్రదాయప్రవర్తకా ఉచ్యన్తే. తత్ర బ్రహ్మశబ్దేన విఖనా ఉచ్యత ఇత్యుక్తం. తతో ఽథర్వశబ్దేన తచ్ఛిష్యో భృగు రుచ్యతే—"అథర్వాణో భృగవ స్సామ్యాస" ఇతి శ్రుతే రితి చ. తస్మా దంగిర్నామ మహాముని ర్బ్రహ్మవిద్యా మిమామగ్రహీ దిత్యుచ్యతే. అంగీ రితి భగవతో మరీచి మహాముని ర్నామాంతర మి త్యవగమ్యతే. కథ? మితి చే ద్బ్రూమః; శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భగవాన్ భృగురాహ—"చతుర్ధా వైదికో మార్గో మయా చైవ మరీచినా, ఆత్రేయః కాశ్యప శ్చేతి తచ్చ మార్గచతుష్టయం"ఇతి. మయా, మరీచినా చ, కృతౌ ద్వౌ మార్గౌ, ఆత్రేయః, కాశ్యపశ్చ, ద్వౌ, ఏవం మార్గచతుష్టయ మిత్యర్థః. ఇత్యారభ్య "ప్రతిగ్రహాధికారశ్చ మయా ప్రోక్తాష్టసంహితా"ఇతి స్వగ్రంథాన్ గణయిత్వా, "అష్టాశీతిసహస్రాణి సంఖ్యయా చాత్రి రుక్తవాన్" ఇత్యత్రిగ్రంథాన్ "విమ్షోడశసాహస్రగ్రంథావై కాశ్యపా స్స్మృతా" ఇతి కాశ్యపగ్రంథాం శ్చ పరిగణయ్య "సత్యజ్ఞానాహ్వయా తాభిః గ్రంథలక్షం తు చాంగిరా" ఇతి. అత్రమరీచిగ్రహణస్థానే అంగిరా ఇత్యుచ్యతే. తత ఇమాం విద్యాం విఖనసో భృగుః, భృగో ర్మరీచి ర్జగ్రాహే త్యవగమ్యతే. ఏతే త్రయో ఽపి శ్రీశాస్త్రకారా ఇతి ప్రసిద్ధం. తత ఆంగిరసాచ్ఛౌనకో ఽగ్రహీ దిత్యభిధీయతే. శౌనకోపి విశేషేణ భగవదారాధనం విధత్తే—"శౌనకో ఽహం ప్రవక్ష్యామి నిత్యంవిష్ణ్వ

ర్చనం పరం, ప్రవః పాంత మంధసోధి ఇ త్యర్ధర్చవిధానతః" ఇత్యాదినా. ఏవం చ తదుపనిషత్సంప్రదాయప్రవర్తకానాం చతుర్ణాం స్పష్టం భగవదారాధనశాస్త్రకారత్వ మవగమ్యతే. "ప్రవక్ష్యామి యథాపూర్వ" మిత్యారభ్య 'తేనాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధన"మిత్యంతం విష్ణుధర్మోక్తశౌనకవచనం చాత్రానుసన్ధేయం. తతస్తత్రోపనిషది ప్రతిపాదితా పరవిద్యా భగవదారాధనరూపేతి విదాంకుర్వంతు సంతః. అస్యా ముత్తమబ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికారిణో వైఖానసా ఏవ; స్వసూత్ర ఏవ తథావిధబ్రహ్మోపాసనస్య విహితత్వాత్. వేదాన్తో ద్వివిధః. పరమాత్మస్వరూపప్రతిపాదనపూర్వకం తదుపాసనవిధాయక ఏకః, అన్యస్తు పరమాత్మన స్స్వరూపాభిధానకం తదుపాసనప్రయోగవిధాయకః. ఏతదుభయ వేదాంతాధికారిణ శ్శ్రీవైఖానసా ఇత్యుపపన్నం.

అత్ర పూర్వపక్షః—ముండోపనిషది పరమాత్మారాధనక్రియావతో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠత్వ ముచ్యత ఇత్యుక్తం. తత్సత్యం; తదారాధనం నారాయణవిషయ మిత్యత్ర కింప్రమాణం? దేవతాన్తరవిషయ మస్తు; అన్యత్ర దేవతాన్తరవాచకత్వప్రసిద్ధశబ్దేన పరంబ్రహ్మ నిర్దిశ్య తదుపాసనవిధానాత్. శ్రూయతే హి—"శంభు రాకాశమధ్యే" "శివ ఏవ కేవలః"ఇత్యాది. కించ వైఖానసానా మేవోత్తమబ్రహ్మవిద్యాయా మధికార ఇతి చ న యుక్తః. బ్రాహ్మణసామాన్యే నానుష్ఠేయతయా నిర్దిష్టేన శాస్త్రాన్తరేణ భగవదారాధనే సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం కుతో నాధికారః? తచ్ఛాస్త్రస్య కథంవావేదాన్తత్వః? మితి.

రాద్ధాన్తః—పరవిద్యా పరమపురుషపరైవాత్ర విధీయత ఇతి పూర్వమేవోదీరితం.అన్యవేదాన్తాశ్చ భగవత్పరా ఇతి నిరణాయి పూర్వాచార్యైః. గీయతే హి భగవతా స్వయం,—"వేదైశ్చ సర్వైరహ మేవ వేద్య" ఇతి. సత్స్వపి గీతాన్తరేషు భగవద్గీతాయాః ప్రమాణతమత్వం ప్రాక్తనై స్సర్వై రాచార్యై ర్యథాఽభ్యుపగతం, న తథాఽన్యాసాః. అతః పరమపురుషారాధన ముత్తమబ్రహ్మవిద్యా. అతో దేవతాన్తరారాధనవిధాయకశాస్త్రస్య న వేదాన్తత్వ సిద్ధిః. శ్రీవైఖానసే సామాన్యక్రియా స్సర్వా శ్చతుర్వేదోద్భవై ర్మన్త్రై ర్విధీయన్తే. విశేష

క్రియా స్తు పురుషసూక్తేంకారాదిపారమాత్మ్యోపనిషదేకాక్షరో
పనిషత్ప్రభృతిభి ర్విధీయన్తే, తథా. భూతశుద్ధిదేహన్యాసాదయ శ్చోప
నిషదై ర్మన్త్రై ర్విహితాః. కిమధికేన? వేదమన్త్రం వినా న కాఽపి
క్రియా శ్రీవైఖానసే యథా, తథా భగవదారాధనవిధాయకశా
స్త్రాన్తరే యద్యస్తి, తస్య వేదాన్తత్వే నః కింఛిన్నం? వైఖాన
సంశాస్త్రం శుద్ధం వైదిక మితి తచ్ఛాస్త్రం పరిచిన్వతాం స్ఫుటం
విదితం స్యాత్. ఇత్యలం సిద్ధసాధనేన. సిద్ధం హి పూర్వందర్శిత
స్మృత్యా శ్రీశాస్త్రస్య వేదాన్తత్వం. శ్రీశాస్త్రం నామ వైఖా
నస మిత్యుక్తం. వర్తతేఽత్రాభియుక్తవచనమ్—"శ్రీశాస్త్రపారంగత
శేముషీకై రర్చావతారార్చనకర్మనిష్ఠైః, సువిప్రనారాయణముఖ్య శబ్దై
స్సంగ్రాహ్య మర్చానవనీత మేత"దితి. విప్రనారాయణా నామ వైఖా
నసాః ; తచ్చోచ్యతే—"శబ్దబ్రహ్మకృతాధియోగవిధివత్సాక్షాత్కృ
తాత్మేశ్వరా శ్రీవైఖానసధర్మశాస్త్రనిపుణా యే నైమిశీయాలయాః,
యే తత్త్వప్రతిపాదకాః కృతధియో యే విప్రనారాయణాః ప్రఖ్యాతాః
పరిషత్సు వేదవిదుషాం తేభ్యో నమస్కుర్మహే"ఇతి. విప్రరూపా నారా
యణా విప్రనారాయణాః, "నావిష్ణు ర్విష్ణు మర్చయే"దిత్యుక్త్యా భగ
వదారాధకానాం సాక్షా న్నారాయణత్వ మవిరుద్ధం. ప్రథితేషు భగ
వద్భక్తేషు భక్తాఙ్ఘ్రిరేణునామా మహాత్మా శ్రీవైఖానసనిష్ఠతయా
విప్రనారాయణాఖ్యా మలభతే త్యవగమ్యతే.తచ్చరిత్రే తస్య విప్రనా
రాయణత్వం ప్రసిద్ధం;తస్య శ్రీవైఖానసనిష్ఠత్వాత్. వైఖానసస్తోత్ర
పాఠే—"భక్తాఙ్ఘ్రిరేణుః ప్రథమో గురూణా"మిత్యస్తి. స హి బ్రాహ్మ
ణజాతిః. తతో వైఖానస మశిశ్రియ దితి జ్ఞాయతే;వైదికత్వా దస్య
శాస్త్రస్య.ఉక్తవిశేష మనుక్తం చాన్యత్ర ద్రష్టవ్య మితి.

అథ భగవదుపాసనస్య ఫలం శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః ప్రదర్శ్యతే—"త
మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి,నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ"
ఇతి శ్రుతిః. తం పరమపురుషం, ఏవం ఉపాస్యం, విద్వాన్, విదన్నిత్య
ర్థః. స్మృతిః—"సురూపాం...తామేవ బ్రహ్మరూపిణీం""మద్యాజీమాం
నమస్కురు, మామే వైష్య"సీతి—"నారాయమర్చయేత్తద్విష్ణోః పర

మం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇతి—"త మేవ చార్చయ న్నిత్యం... సర్వదుఃఖాతిగో భ వే దితి—"ఆపీఠా న్మౌలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషో త్తమం, పాతకాన్యాశు నశ్యన్తి కిం పున స్తూపపాతకం" నారదీయే— "యథాఽమృతార్థం యతతాం సురాణా మబ్ధిమంథనే, పారిజాతాదికా న్యాసన్ ఫలాన్యప్రార్థితా న్యపి.ఏవం మోక్షైకచిత్తానాం యతతా మీశసంస్మృతౌ, భవన్తి సిద్ధయో దివ్యాః పుణ్యాం పుణ్యానుబంధి య"దితి.

నచ—"విద్వా నమృత ఇహ భవ"తీ త్యత్ర వేదన స్యైవ ముక్త్యుపా యత్వ ముచ్యతే,తత్కథ మర్చన? స్యేతి శంక్యమ్; "అద్భ్య స్సంభూత" ఇత్యారభ్య ఉపలోత్పత్తి స్తత్రరూపకల్పనం చోక్తం. అత "ఏవం విద్వా"నిత్యస్య,ఏవం, పూర్వోక్తశిలారూపం పరమాత్మానం విదన్ని త్యర్థః. అథ కేవలం తథా వేదనస్య ప్రయోజనాభావాత్ విద్వానితి వేదనపూర్వకతదారాధనం వివక్షితం భవతి. భాగవతే దశమస్కంధే చతుర్వింశే—"జ్ఞాత్వాఽ జ్ఞాత్వా చ కర్మాణి జనోఽయ మనుతిష్ఠతి, విదుషః కర్మసిద్ధి స్స్యా ద్యథా నావిదుషో భ వే"దితి.భగవదర్చావతార మహిమాన మవిదిత్వా తదారాధనం కుర్వతాం కథ మమృతత్వం స్యాత్? ఆరాధనసౌకర్యాదిభి స్తద్రూపేణావతారః. ఇత్థం చ భగవ దారాధనవతా మమృతత్వం సిద్ధ్యతీతి బోధ్యం.

నను శ్రీశాస్త్రే భగవా న్మరీచిః—"పశ్చా దాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగ వదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి,సోఽ ప్యపునరావృత్తికం దివ్య లోకం ప్రాపయతీ"తి ప్రాహ. అత్ర నారాయణదర్శనం భగవల్లోక ప్రాప్తే రవ్యవహితోపాయ ఇ త్యవగమ్యతే, తత్కథ మారాధనస్య తథాత్వ?మితి చే, దుచ్యతే—నారాయణం పశ్యతీత్య స్యాయ మాశయః—ఆరాధనేన ప్రసన్నః పరమకారుణికో భక్తవత్సలః పరమాత్మా స్వాత్మానం దర్శయతి, తం జీవాత్మా పశ్యతీతి యథా స్వపదప్రాపణం భగవత్కర్తృకం, తథా దర్శనమపి. తథా శ్రుతిః—"య మే వైష వృణుతే తేన లభ్య స్త స్యైష ఆత్మా వివృ ణుతే తనూం స్వా"మితి. తనూం స్వరూపం, వివృణుతే, దర్శయతీ

త్యర్థః. అతో భగవదారాధనం ముక్త్యుపాయ ఇతి వినిశ్చితం. అస్యాం పరవిద్యాయాం శ్రీవైఖానసాముఖ్యాధికారిణ ఇత్యుక్తం, తత్కథ? మిత్యాశంకాయా నివృత్త్యర్థం భూయః పరామృశ్య తథా నిశ్చీయతే. శ్రీవిఖనోముని మారభ్య శ్రీవైఖానసై రే వావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయ భగవదారాధనరూపైషా పరావిద్యాఽధిగతా భవతి. తథాహి—"బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమస్సం బభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్యగోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా మథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ, అథర్వణేయాం ప్రవదేత బ్రహ్మాఽథర్వా తాం పురోవాచాం గిరే బ్రహ్మవిద్యాం, స భారద్వాజాయ, సత్యవహాయ ప్రాహ భారద్వాజోఽంగిరసే పరాపరాం, శౌనకో హవై మహాశాలో ఽంగిరసం విధివ దుపపన్నః ప్రప్రచ్ఛే"తి బహుభి ర్వచనై ర్బ్రహ్మైవ విఖనా ఇత్యుక్తం. అథర్వాపరనామాభృగురితిచ, అంగీరపరనామా మరీచి రితి చ. సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం సర్వాసాం ఉపనిషదంతరోక్తానాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం పర్యవసానభూమిం, ఉత్తమా మితి యావత్. పరావరాం పరాః అన్యా విద్యాః అవరా యస్యా స్తాం, బ్రహ్మవిద్యాం, భగవదారాధనరూపా మి త్యర్థః.

న చాస్యాః కథ మారాధనరూపత్వ? మితి వాచ్యం; అస్యాః ప్రథమ ప్రవర్తకో హి విఖనస్బ్రహ్మ, అథ భృగుః, అథ మరీచిః, శౌనక ఇత్యవగమ్యతే. ఏతే ఖలు ప్రయోగరూపం భగదారాధనశాస్త్రం ప్రాణయిషుః. విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః ప్రాహ బ్రహ్మముఖా ద్భగవదారాధనం భృగు రాప్తవా నితి—"కథయామి యథాపూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ కిలోశనాః. తేనాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః, సకాశా ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా. ప్రాప్తంసకాశా ద్దేవస్య బ్రహ్మణా ఽవ్యక్తజన్మనః."ఇతి, బ్రహ్మణా విఖనసా, దేవస్య నారాయణస్య, సకాశా త్ప్రాప్త మిత్యర్థః. విఖనా నైమిశే తప స్తప్త్వా ప్రసన్నా ద్భగవత స్తదారాధనం ప్రాపేతి పూర్వ ముదాహృతం. భాగవతేచ—"నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్య" ఇతిచ. గారుడే చ—"పురా చతుర్ముఖా

దేశా చ్చత్వారో మునయోఽమలాః, ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమా వభ్యర్చయ న్స్పృహ. మరీచి ర్మందరే విష్ణు మర్చయామాస కేశవం, ఆదేశా ద్బ్రహ్మణో విష్ణుః శ్రీనివాసేఽత్రి రర్చయత్. కాశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగు ర్మని"రితి. కించ అస్యా

శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యముండకాద్యుపనిషదస్సమానవిషయకత్వమ్

ముపనిషది యై ర్నామభి ర్భగవాన్ పరమాత్మా ప్రతిపాద్యతే, తన్నామమూర్తి శ్రీవిఖనసా భగవదారాధనే గృహ్ణాతి"విష్ణుః పురుష స్సత్య" ఇతి. శ్రూయతే—"బృహచ్చ తద్దివ్య మచిన్త్యరూప"మితి. బృహచ్ఛబ్దేన విష్ణు రుక్తః[శ్రు]"నమో విష్ణవే బృహతే కరోమీ"తి శ్రుత్యం తత్రైవ ఉక్తత్వాత్. "యేనాక్షరం పురుషం వేదసత్య"మిత్యస్యాం శ్రూయతే. అక్షరశబ్దవాచ్యో విష్ణుః, సహస్రనామాధ్యాయే—"స దసత్తర మక్షర"మితి విష్ణో రక్షరత్వాభిధానాత్. అత్ర—"తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే దభూతికామ"ఇతి యేన శబ్దేన భగవదారాధనం విధీయతే, తేన శబ్దేన శ్రీవిఖనస సూత్రే—"నారాయణ మర్చయే"దితి తదేవ విధీయతే. తత్రహి భూతికామేన భగవదర్చనస్య"యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్త్వః కామయతే యాంశ్చ కామాన్, తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాన్ తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే దభూతికామ"ఇతి ఫలముచ్యతే. ఆత్మస్థమితి,ప్రతిమారూపదేహస్థిత మిత్యర్థః. ఆత్మశబ్దస్య దేహపరత్వ ముచ్యతే. యద్వా—బుద్ధిస్థం భగవన్తం ప్రతిమాయా మావాహ్యార్చయే దితి. బుద్ధిస్థస్యార్చ్యత్వానుపపత్తే రితి. ఏవం సకామార్చనస్య ఫల మభిధాయ నిష్కామార్చనఫల మామ్నాయతే—"స వేదైతత్ పరమం బ్రహ్మ ధామ యత్ర విశ్వం నిహితం భాతి శుభ్రం ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా" ఇతి.

న చాత్రోపాసత ఇత్యర్చన ముచ్యత ఇతి కథమితి శంక్యం; ఇహార్చనరూపక్రియావతా మేవ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠప్రతిపాదనాత్ "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇతి. బ్రహ్మవిదాం ఉపనిషదంతరవిహితవిధయా బ్రహ్మోపాసకానాం, క్రియావాన్ ఉక్తక్రియావాన్, శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః. క్రియాశబ్దో హి భగవదర్చనే ప్రయుజ్యతే భాగవతే—"క్రి

యాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధన"మితి. అపి చ శ్రీశాస్త్రే ఏత దుపనిషత్పరిపాటీ దృశ్యతే. వాసాధికారే భగవాన్ భృగుః—"ప్రణవో ధను శ్శరో హ్యాత్మా"ఇత్యాహ. ఏత దేవ వచన మత్రాస్తి. మరీచి ర్భగవాన్ జ్ఞానకాండే—'అగ్నే ర్విస్ఫులింగా" ఇవేత్యాహ. అత్రచ—"త దేత త్సత్యం యథా సుదీప్తా త్పావకా ద్విస్ఫులింగా" ఇతి. తత్రామోదాదయో భగవల్లోకా శ్చత్వార ఉచ్యన్తే. అత్ర "వేదాన్తవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థా" ఇత్యారభ్య "తే బ్రహ్మలోకే"ష్వితి భగవల్లోకానా మనేకత్వ ముచ్యతే బహువచనాత్. "యయా త దక్షర మధిగమ్యత"ఇతి యచ్ఛబ్దేన పరా విద్యా పరామృశ్యతే. తయా క్రియారూపయైన భవితవ్యం అధిగమనే బ్రహ్మణః కర్మత్వం భవతి. క్రియయాఽప్తుమిష్టతమం హి కర్మ, సా చ క్రియాఽర్చనధ్యానరూపా యుజ్యతే. య ద్యపి ధ్యానమాత్రస్య క్రియాత్వ మస్తి; తథాఽపి క్రియావా న్నేవ ఇత్యత్ర భూమార్థే మతుప్, ఇ త్యుపపద్యతే. "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతి" రితి రతేః పృథక్క్రీడోచ్యతే. క్రీడా తు బహురూపా. దర్శనస్పర్శన వివిధోపచారసమర్పణనృత్తగీతవాద్యకరణాదినా భగవాన్ భక్తబంధు ర్భక్తసఖ ఇతి చోచ్యతే. "బాలః క్రీడనకై రివే"తి భగవతో భక్తైః క్రీడామోదః ప్రతిపాద్యతే. యద్యపి పరమాత్మా స్వతః కరణకళేబరరహితః; తథాఽపి భక్తై రుపాసనశక్యత్వాయ స్వసంకల్పేన గృహీతరూప ఇతి శ్రూయతే—"ఆవి స్సన్నిహితం గుహాచరం నామే"తి. కించ—"తపసో వా ప్యలింగా" దితి రూపరహితపరమాత్మవిషయజ్ఞానస్య ముక్త్యుపాయత్వం నిషిద్ధ్యతే. "యస్య జ్ఞానమయం తప"ఇతి తపసో జ్ఞానరూపత్వం శ్రూయతే. ఏతై రుపాయై రితి బహువచనేన బ్రహ్మధామప్రవేశాయ బహుభి రుపాయై ర్భావ్య మితి చ జ్ఞాయతే, ఉపాయా శ్చార్చనకీర్తననమస్కారాదయో యుక్తాః. "సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్త"శ్చేతి భగవదుక్తేః.

నచ—"ఏత ద్యో వేదనిహితం గుహాయాంసోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహాసోమ్యే"తి శ్రూయతే బ్రహ్మణో హృదయనిహితత్వజ్ఞానస్య అవిద్యాగంథిచ్ఛేదకరత్వే సతి కి మన్యైః? నేతి వాచ్యం; త దవ్యవహిత మేవ

"ఆవిస్సన్నిహిత"మితి శ్రవణాత్. ఆవిః ప్రతిమారూపే ణావిర్భూయ సన్నిహితం భవతీ త్యర్థః.
నచ—హృదయ ఏవ ఆవిర్భూయ సన్నిహితం స్థిత మితి వాచ్యం; గుహాచర మి త్యనే నైవ తదర్థసిద్ధేః. అపి చ—"జుష్టం యదా పశ్య త్యన్య మస్య, మహిమాన మేతి వీతశోక"ఇతి శ్రూయతే. జుష్టం అర్చారూపేణ సుఖసేవ్యతయా సర్వై స్సంసారిభి ర్భక్తై ర్ముముక్షుభిశ్చ సేవితం, అన్యం "ప్రవృహేన్ముంజాదివేషీకా"మితి శ్రుత్యంతరాత్ పృథగ్భూత్వా స్థిత మిత్యర్థః. పశ్యతి భక్త్యాసేవతే, అస్య అర్చావతారస్య, మహిమానం చ పశ్యతి, జానాతీ త్యర్థః. తదా వీతశోకో భవతి. "అవతారస్య సత్యత్వ మజహ త్స్వస్వభావతాం, శుద్ధసత్త్వమయత్వం చ స్వేచ్ఛామాత్రనిదానతా. ధర్మగ్లానౌ సముదయ స్సాధుసంరక్షణార్థతా, ఇతి జన్మరహస్యం యోవేత్తి నాస్య పునర్భవ"ఇతి—"జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తితత్త్వతః, త్యక్త్వా దేహం పున ర్జన్మ నైతి మా మేతి సోఽర్జున." తతః—"యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం......పరమం సామ్య ముపై"తీతి ముక్తిఫలం చ శ్రూయతే. తతః—"ప్రాణో హ్యేష......వరిష్ఠ" ఇతి. అత్రాత్మశబ్దస్య పరమాత్మవాచకత్వ మేవ వక్తవ్యం. తతః—"సత్యేన లభ్య స్తపసా హ్యేష ఆత్మా" ఇత్యాత్మపదవాచ్యస్య ప్రాప్యత్వాభిధానాచ్చ. "బృహచ్చతద్దివ్య మచిన్త్యరూపం సూక్ష్మా చ్చ తత్సూక్ష్మతరం విభాతి, దూరాత్సుదూరే తదిహాన్తికే చ పశ్య త్స్విహైవ నిహితం గుహాయా"మితి దివ్యమచిన్త్యరూపం-బృహ ద్విష్ణ్వాఖ్యం బ్రహ్మ. "నమో విష్ణవే బృహతే కరోమీతి శ్రుత్యంతరం. దూరాత్సుదూరే పరమపదే, సూక్ష్మా త్సూక్ష్మతరం, విభాతి. తథోచ్యతే శ్రీశాస్త్రే తర్కకాండే బ్రహ్మచింతాధ్యాయే—"ఆపః పృథివ్యా స్సూక్ష్మాస్తాభ్య స్తేజ స్తతోఽనిలః, తస్మా దాకాశ మేతస్మా త్తన్మాత్రాణి మనీషిణః. తేభ్య స్సూక్ష్మో హ్యహంకార స్త్రిధాభూయ వ్యవస్థితః, తస్మా న్మహాం స్త్రిధా భూతో బుద్ధిలక్షణలక్షితః. తస్మాత్తు మూలప్రకృతి రవ్యూఢగుణబృంహితా, తతో వ్యష్టిసమష్ట్యాఖ్యో జీవస్సూక్ష్మతర స్స్మృతః. తతో వ్యోమపదం విష్ణో స్థాన మానందపూరితం,

తస్మాత్తత్పంచశక్తిస్థం పంచోపనిషదాత్మకం. పంచమూర్తివిభేదేన విభిన్నం విశ్వతోముఖం, ఆభూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిద్ఘనం పరం. విష్ణో రకుంఠవీర్యస్య నానావ్యూహైక హేతుకం, తత షడ్గుణ సంపూర్ణం లక్ష్మీలక్షణసంయుతం. సత్యం జ్ఞాన మనంతాఖ్యం భగవచ్ఛబ్దశబ్దితం, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ మితి ఖ్యాతం స్వరూపం రూపవర్జితం. జాతిక్రియావిరహితం స్వరూపగుణసంగతం, సూక్ష్మా త్సూక్ష్మ ఏవాప్నోతి పరం బ్రహ్మణమవ్యయం"మితి. తదిదంతికే సమీపేచ, పశ్యత్సు పశ్యద్భక్తజనవిషయే, విభాతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభృతిదివ్యస్థానే ష్వర్చారూపేణ ప్రకాశతే. అత్రైవ శ్రుతౌ—"య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి ద్యస్యైష మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేష వ్యోమ్న్యాత్మా ప్రతిష్ఠిత"ఇతి.యస్య మహిమా,భువి శ్రీవేంకటాద్రిముఖ్యభాగేషు, దివ్యే బ్రహ్మపురే పరమపదే చ, ప్రతిష్ఠితః ఇతి. అథవా, అస్య మహిమా బ్రహ్మపురే హృదయే, వ్యోమ్ని పరమపదే ఇతి. పునః పశ్యత్సు యోగేన సాక్షా త్కుర్వత్సు, గుహాయాం హృదయే నిహితం, ఇహేతిశబ్దస్య ద్విర్గ్రహణా దయమర్థో యుజ్యతే; ఇహ భువీత్యర్థః.భువి పరమాత్మా ఉక్తోభయరూప ఏవ. యథా ముండకోపనిషది పరమపురుషస్య విష్ణో రారాధనం ముక్తిసాధన మభిప్రైతి, తథా కాఠకోపనిషదీ త్యవగమ్యతే. ఉభే అపి ప్రాయ స్సంవదతః. తథాహి—ముండకోపనిషది—"పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్య"మితి—కఠోపనిషది—"అవ్యక్తా త్తు పరః పురుషోవ్యాపకోఽలింగ ఏవ చ"ఇతి. ముండకోపనిషది—"న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయ మగ్నిః,త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ మిదం విభా"తీతి—కఠోపనిషది—"న తత్ర సూర్యో భాతి" ఇత్యాదికం తుల్యం. ముండకోపనిషది—"ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే, తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ త్త్యనశ్న న్నన్యో అభిచాకసీతి" కఠే—"ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధే" ఇతి. ఋతం అవశ్యభావ్యతయా సత్యం, కర్మఫలం, పిబంతౌ భుంజన్తౌ, జీవాత్మపరమాత్మానౌ, పరమాత్మనః కర్మఫలానుభవప్రయోజకతయా

కర్తృత్వం బోధ్యం. ముం—"అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యత" ఇతి భగవదర్చనక్రియారూపయజ్ఞే నాక్షరశబ్దవాచ్యబ్రహ్మాధిగమన ముచ్యతే. క—"యస్సేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మ యత్పర"మితి. ఈజానానాం సద్వారతయాఽద్వారతయా చ యజతాం, యః, సేతుః పోషకః-ప్రాప్తిశ్చ, తదక్షరం బ్రహ్మ ఇత్యర్థః. యజతాం సేతు రిత్యనేన యజనరూపక్రియాయాః ప్రాపకప్రాప్యభూతబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనత్వ మవగమ్యతే. ముం—"నాయమాత్మా ప్రవచనేన......తనూం స్వా"మితి. క—"నాయమాత్మే"త్యాది తుల్య మేవ. ముం—"నాయమాత్మా బలహీనేన......తపసోవాప్యలింగా"దితి బింబారాధనసహితధ్యాన స్యాత్మలంభకత్వ ముచ్యతే. క—"హృదా మనీషా మనసాఽభిక్లృప్త"ఇతి బింబక్లృప్తిరుచ్యతే. ముం—"యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి...తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి—క—"ఏకో వశీ సర్వభూతాంతరాత్మా ఏకం రూపం బహుధాయః కరోతి, తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషాం, నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతి కామాన్, తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం శాంతిశ్శాశ్వతీ నేతరేషా"మితి. ఏకం, రూపం బహుధా శ్రీనివాస శ్రీరామ శ్రీకృష్ణ ఇత్యాదిబహుప్రకారై రర్చారూపై రావిర్భవతీత్యర్థః. యేఽనుపశ్యంతి, ముహుర్ముహుః పశ్యంత స్సమర్చయ న్తీత్యర్థః. బహూనాం "చతుర్విధా భజన్తేమాం......జ్ఞానీ చ భరతర్షభ" ఇతి భగవద్వచనవిధయా భజతాం జనానాం, కామాన్ తత్తదీప్సితాన్, కరోతి. ముం—"జుష్టం యదా పశ్యత్యన్య మీశ"మితి—క—"తం స్వాచ్ఛరీరాత్ ప్రవృహే న్ముంజాదివేషీకాం ధైర్యే"ణేతి. ముం—'బ్రహ్మై వేద మమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణత శ్చోత్తరేణ అధ శ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మై వేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠ" మితి. క—"ఊర్ధ్వమూలో ఽవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతన"ఇతి, ముం—"యదా పశ్య"ఇత్యారభ్య "పరమం సామ్యముపై"తీతి. క—"యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం మునే ర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ"ఇతి "సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద"మితిచ—ముం—"సత్యేన లభ్య స్తప

సాహ్యేష ఆత్మా సమ్యగ్జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్య”మితి—క—“యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరం”తీతి. బ్రహ్మచర్యశబ్దస్యాస్మదాచార్యా వ్యాచఖ్యుః—‘చరగతి భక్షణయో’రితి ధాతో ర్బ్రహ్మచర్యం బ్రహ్మనిష్ఠత్వం, పరమాత్మారాధకత్వమితి యావత్. బ్రహ్మనివేదితభక్షణంచేతి. కించ, ముం—“క్రియావానేష”ఇత్యస్యావ్యవహితం తద్వాక్యం, అతో యమర్థో యుజ్యతే; అర్చనాదనంతరం తన్నివేదితభోజనస్య కార్యత్వాత్. “హృది రూపం ముఖే నామ నైవేద్యముదరే హరేః, పాదోదకంచ మాల్యంచ మస్తకే యస్య సోఽచ్యుత”ఇతి స్మృతేః. అచ్యుతో ముక్త ఇత్యర్థః. భాగవతే—“త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవమాయాం తరేమహీ”తి. “పవిత్రం విష్ణునైవేద్యం...చరే”దితి చ స్మృతేః—“తదస్యప్రియ”మితి శ్రుతేశ్చ. భగవన్నివేదనే ఇమమేవ మన్త్రం వినియుఙ్క్తే భగవాన్ విఖనాః. తద్వచనం హి శ్రుతిసారభూతం; “వేదాంతవేదిభిర్విప్రై”రిత్యాదినా శ్రీవైఖానసస్య వేదాంతత్వముపపాదితం. నేదం కేవలం కల్పరూపం, అపితు ఉపనిషదంతరం.

నను కథమస్య వేదాన్తత్వసంభవః? అత్ర కర్మణాం ప్రయోగః కేవలం ప్రతిపాద్యత, ఇతిచేత్, సత్యం. అత్రాయమనుమానప్రయోగః. శ్రీవైఖానసముపనిషత్; తదర్థప్రతిపాదకత్వాత్. గీతావదితి. నచ—గీతాయా భగవదుపదిష్టత్వాద్వేదాన్తత్వం న్యాయ్యం, ఇదం తు న తథేతి వాచ్యం; ఇదం హి భగన్ముఖాద్విఖనసబ్రహ్మణా గీతం, తతో భృగ్వాదిభిరితి బహుధా ప్రపంచితమ్. నచ—గీతాయాః సాక్షాద్భగవదుక్తిరూపత్వాదుపనిషత్త్వం, అస్య మునివచనరూపత్వాన్నతథాత్వం యుక్తమితి శంక్యం; విఖనసస్సాక్షాద్భగవదంశత్వాత్, తత్ప్రియతమత్వాచ్చ, అస్య తథాత్వోపపత్తేః. విఖనశ్శబ్దవాచ్యభగవదంశత్వాదస్య బ్రహ్మణో విఖనోవైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం; “విఖనామునినా”మితి శ్రుత్యా, “వైఖాన స్సామగాయనః” “యత్తస్మిన్నుపలభ్యంతు తత్తేజస్త్రయీమయం, తద్వైఖానః పరంబ్రహ్మ” ఇతి భారతవచనాచ్చ. భగవాన్ విఖనా వైఖానశ్చ, తత్పుత్రో బ్రహ్మచ విఖనాః; “విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయ”ఇతివచనాత్. ఉచ్యతేచ—“విఖనా ఇతివైవిష్ణు

స్రజ్ఞా వైఖానసా స్స్మృతాః” ఇతి. వైఖానసానాం భగవత్ప్రియత్వం శ్రూయతే—“వైఖానసావా ఆర్షేయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస”న్నితి. ఇంద్రశబ్దోఽత్ర భగవద్వాచక ఇతి వ్యవస్థాపితం. పరమపురుష స్స్వవచన మేవ స్వప్రియముఖా న్నిర్గత మత్యంతప్రమాణం స్యా దితి మత్వా సకలవేదాంతసారభూతం వైఖానసం విఖనసే ఉపాదిశత్. భగవద్వచనస్య చ ప్రామాణ్యస్థాపనం తత్ప్రియవచనాదితి జ్ఞాయతే. గీతాయా మర్జునః—“పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుం, ఆహుస్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారదస్తథా. అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే”ఇతి భగవన్త మాహ. అత్ర ఋషయ ఇతి విఖనోభృగ్వాదయ ఉచ్యన్తే; “మునీనాం విఖనా ముని”రితి, అత్రైవ—“మహర్షీణాం భృగురహ”మితి వచనాత్. “కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతీ”తి భగవాన్ స్వవచనా దపి స్వప్రియవచనస్య ప్రామాణ్యం జ్ఞాపయితుం శ్రీమదర్జునం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రహిణోతి. యత్తస్మిన్నిత్యాదినా త్రయీమయస్య పరమాత్మనః వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వ ముక్తం. అస్యచ శాస్త్రస్య వైఖానసత్వం ప్రసిద్ధం. తత ఇదం శాస్త్రం త్రయీరూప మిత్యవగమ్యతే—“వేదానాం వ్యసనా దర్వాక్ప్రాగ్రూపం మిళితంతుయత్, తాంతు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదో విదు”రితి వచనాచ్చ. యథా గీతాయాం కర్మణాం భగవదారాధనత్వానుసంధానే మోక్షహేతుత్వ ముచ్యతే, తథాఽత్ర తత్తత్కర్మాంతే భగవదర్పణసిద్ధయే భగవన్మంత్రై ర్హోమో విధీయతే. తేన కర్మణాం భగవదారాధనత్వం సిధ్యతి, కించ సూత్రమిదం నారాయణైకపర మితి తద్భాష్యాదా ప్రపంచితం, తథా వేదైకప్రమాణమితిచ. తత్రకర్మవిధాయ “తత్కురుష్వ మదర్పణ” మిత్యాదినా భగవదర్పణం విహితం. అత్ర తు కర్మణాం ప్రయోగ ఇవ భగవదర్పణప్రయోగ శ్చోక్త ఇతి విశేషః. తత్ర భక్త్యా భగవదుపాసనం విహితం. అత్ర తూపాసనప్రయోగోఽభిహితః- “అథ నిత్యార్చన” మిత్యారభ్య “భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే”దితి. తత్ర—“మద్యాజీమాం నమస్కురు” “మామేవైష్య”సీతి యజనస్య భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలముచ్యతే. అత్రాపి—“తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ”తి. తత్రైవాత్రాపి జ్ఞానస్వరూపం ప్రత్యపాది. యద్యపి

సూత్రే విస్తరేణ తత్త్వస్వరూపం న ప్రతిపాదితం; తథాఽపి భగవన్మరీచ్యాదిభిస్తదాశయానురోధేన విస్తరేణ పరమాత్మనిష్కళస్వరూప సకళస్వరూప లక్ష్మీస్వరూప ప్రకృతిలక్షణ జీవలక్షణ ప్రపంచసృష్టి దేహోత్పత్తి పాంచభౌతికప్రళయ పితృయాణమార్గ దేవయాన మార్గ భగవల్లోకస్వరూప మోక్షోపాయాదయః ప్రతిపాదితాః. తత్ర యథా క్వచిచ్ఛ్రుతివాక్యమేవ యథావద్గృహ్యతే-"నజాయతే మ్రియతేవా కదాచి"దితి. తథాఽత్రాపి-"యోఽసౌసోఽహం యోఽహం సోఽసా"విత్యాది. తథా ప్రాణాగ్నిహోత్రే. తత్రైవాత్రా ప్యర్చిరాది మార్గోఽభిధీయతే. తత్ర యథా సర్వదా భగవత్పరత్వం విధీయతే, తథాఽత్ర "సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణపరం బ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయేత్, అక్షరం పరం బ్రహ్మాప్నోతి 'నారాయణ పరం బ్ర"హ్మేతి శ్రుతి"రిత్యుపసంహారే సన్యాసవిధౌ ప్రతిపాదితం.ఉపక్రమేతు "నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వోముని"రితి,తతో "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయే"దితి, శ్రౌతేచాధానే-"ధ్యాయన్నారాయణ ముపోష్యే"తి, అగ్నిహోత్రే-"హుత్వా భూమానం విష్ణుం ధ్యాయే"దితి,దర్శపూర్ణమాసే-"ఉదిత ఆదిత్యే ధ్యాయన్నారాయణం విష్ణోర్నుకమితి జపిత్వే"తి, సోమేచ—"నారాయణపరాయణస్తూష్ణీమాస్త"ఇతి. కించ గీతాయాం-"మన్మనాభవే"త్యాదినా విహితం సర్వమత్ర విధీయతే దర్శితైర్వాక్యైర్భగవన్నిష్ఠమనస్త్వం. "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే"దితి "మద్భక్తో మద్యాజీ భవే"త్యర్థో విహితః. "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా"దితి "మాం నమస్కురు" ఇత్యస్యార్థో విహితః. "బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యత"ఇతి, "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్యమా మేకం శరణం వ్రజే"తిచ విహితా ప్రపత్తి ర్విష్ణుబలికర్మణాఽత్ర విధీయతే. సూత్రేఽనుక్తా విషయా స్తదాశయ మనుసృత్య శ్రీమరీచ్యాదిభి శ్శ్రీశాస్త్రే స్ఫుటం ప్రదర్శితా ఇత్యుక్తం. తత్రాప్యుపనిషద్వాక్యాని యథావస్థిత మభిధీయన్తే-"ప్రణవో ధనుశ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యత"ఇతివాసాధికారే. తథా ముండోపనిషది. శ్రీశాస్త్రే-"ఆత్మాన మరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిం, ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసా"దిత్యాదినా ధ్యానేన

హృద్యావిర్భూతం పరమాత్మానం బింబే ఆవాహ్య సమారాధనముచ్య
తే. అయమర్థః కాఠకోపనిషది దృశ్యతే—"అరణ్యోర్నిహితో జాతవేదా
గర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః దివేదివ ఈడ్యో జాగ్రవద్భిర్హవిష్మద్భిర్మ
నుష్యేభిరగ్ని"రితి. అయమర్థః—అరణ్యోః పూర్వోత్తరారణ్యోః, నిహితో
జాతవేదాః, గర్భిణీభిర్గర్భ ఇవ యజ్వభిః, సుభృతః సుతరాం గుప్తః, మహా
త్మభిర్హృదయప్రణవారణ్యోః పరమాత్మా సుభృతః, సోఽగ్నిః పావకః
పరమాత్మా చ, అగ్రం నయతీతి వ్యుత్పత్త్యా అగ్నిశబ్దః పరమాత్మవాచకః.
జాగ్రవద్భిరప్రమత్తైః, హవిష్మద్భిః హవిరాజ్యాదిమద్భిః నివేద
నార్హాన్నాదిమద్భిశ్చ, ఇదం గంధపుష్పాదీనాముపలక్షణం. మను
ష్యేభిః యజ్వభిః-ఆరాధకైశ్చ, దివేదివే దినదినే, ఈడ్యః, వేద్యాం
బింబేచ ప్రతిష్ఠాప్యారాధనీయ ఇత్యర్థః. అన్యైర్హృది పరమాత్మనో
ధ్యానాదినా ఈడ్యత్వముక్తం, తన్న సంగచ్ఛతే; హవిష్మద్భిరితి విశేష
ణస్యాసామంజస్యాసంభవాత్. హవిశ్శబ్దో నివేదనార్హాన్నాదిపరతయా
భగవద్వైఖానసా ప్రయుక్తః. "తదస్య ప్రియమితి హవిర్నివేదన"మితి. "హిర
ణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్, సదాధార పృ
థివీం ద్యాముతేమాం కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ." అస్యాప్యుక్తో
ఽర్థో వర్ణిత ఆచార్యైః. నచాత్ర కేవలమగ్న్యుపాసనం విహితమితి
వాచ్యం; పరమాత్మప్రకరణత్వాత్, ఈడనస్య భగవద్విషయత్వే స్వార
స్యాత్. విధీయతే భగవద్వైఖానసా పూజాంతే స్తుతిః—"పురుషసూక్తేన
సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా"దితి. కిమధికేన? అనయా శ్రుత్యా
భగవతోఽమూర్తారాధనం సమూర్తారాధనంచ విహితం భవతి.
"అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తాఽర్చేర పూజ"నేత్యుక్తం.
ఏవం చాద్యారభ్య సత్యాంతం భగవదుపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వా
దస్య శాస్త్రస్య వేదాంతత్వం యుక్తం. నచాష్టాదశసూత్రేష్వన్య
తమమిదం సూత్రం, కల్పరూపమేవ. కథమస్య వేదాంతత్వమితి
శంక్యం; అస్యహి కల్పత్వం వేదాంతత్వం చాస్తి; భగవదుపాసనప్ర
యోగవిధిరూపత్వాత్. యథా శ్రీమహాభారతస్యేతిహాసత్వేన పం
చమవేదత్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథా చ శ్రీమద్రామాయణస్య కావ్యత్వేనే
తిహాసత్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథాచ శ్రీగీతాయాః స్మృతిత్వేనోపనిషత్త్వేన

బ్రహ్మవిద్యాత్వేన చ ప్రసిద్ధిః,తథాఽస్య శాస్త్ర స్యానేకరూపతయా ప్రసిద్ధత్వం. అస్యసూత్రస్య సర్వసూత్రో త్తమత్వం దశభి ర్హేతుభిః ప్రపంచిత మస్మదాచార్యై స్స్వప్రమాణం. అస్య సర్వోత్తమత్వాదేవ భగవద్భృగ్వాదయ ఇదమ్మూలతయా వైదికమార్గేణ భగవదారాధనశాస్త్ర మాచకలన్. భార్గవే వానాధికారే—"సూత్రే విఖనసా ప్రోక్తం పురాచైవ చతుర్విధం, హరేః పూజావిధానం త దృషిభి ర్విమలీకృతమ్"ఇతి. భగవదాపస్తంబాదీనా మ ప్యాచార్యభూతో భగవాన్ బోధాయనో వానప్రస్థాన్ ప్రత్యేవ ముపదిశతి—"వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్రసముదాచారో వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ తపశ్శీల స్సవనేషూదక ముపస్పృశ"న్నిత్యాదినా. తత స్తత్సూత్రస్యాపి మూలం శ్రీవైఖానస మిత్యవగమ్యతే. ఏవం మన్వాదిస్మృతీనా మపి. మనుః—"వైఖానసమతే స్థిత"ఇత్యాహ. అస్యభారుచ్యాదివ్యాఖ్యానేషు——"వైఖానసం విఖనస్సూత్రమ్" ఇతిస్పష్టమ్, యథా శ్రీశౌనకహారీతాదయోపి శ్రీవైఖానసాగ్రేసరభగవద్భృగుముఖా ద్భగవదారాధన మవగత మితి స్వయం బ్రువతే. సాక్షాత్కృతసమస్తవేదవేదాన్తార్థ శ్రీవిఖనస్సబ్రహ్మ భగవన్ముఖా త్తత్సమారాధనశాస్త్ర మధిగమ్య స్వపుత్రేభ్యో భృగ్వాదిభ్యో యథాఽధిగత ముపాదిశత్, తేచ తథా శాస్త్రం ప్రాణయన్.ఉపదిదిశుశ్చ శ్రీశౌనకాదిభ్యః. తేచ తత్సంగృహ్య కల్పే ప్రత్యపాదయన్. అతోవేదాన్తత్వం శ్రీశాస్త్రస్యైవయుజ్యతే, నత్వన్యస్య; తన్మూలప్రమాణకత్వాత్. తథాఽహ భగవాన్ పరాశరః-"యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాన్తవేదిభి ర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యోనతోఽస్మి త"మితి. వేదాంతవేదినః శ్రీశాస్త్రవిద ఇత్యుక్తం. వృద్ధమనుః-'వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రై స్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధిత" ఇతి. ఏవంచ శ్రీశాస్త్రోక్తవర్త్మనా భగవదారాధన ముత్తమబ్రహ్మవిద్యా. సైవ పరవిద్యే త్యుచ్యతే. యయాతదక్షర మధిగమ్యతే సాపరా,ఋగాదయో అపరాః. శ్రీవైఖానససూత్రేకర్మసు వేదత్రయమన్త్రా వినియుజ్యన్తే. విభాగాభావా ద్వ్యామిళితాఽష్టాత్రయీ శ్రీవైఖానసశాఖా. తథోచ్యతే-"వేదానాంవ్యసనాత్...
తాంతువైఖానసీం శాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్. పద్మ

భూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయ”మితి. ఏవంచ వైఖానస మన్త్రప్రశ్నాధ్యయనేన పరవిద్యోపాసనం సిద్ధ్యతి. అత్ర భగవదారాధనే వినియుక్తా మన్త్రాః కేచిద్వేదత్రయాంతర్గతాః, కేచిదుపనిషదాః. “సహస్రశీర్షాపురుషః, అద్భ్యస్సంభూతః, సహస్రశీర్షం, అతో దేవాః, అణోరణీయాన్, హగ్ంస శ్శుచిషత్, ఏకాక్షరం, యద్వైష్ణవం శయనే, విష్ణు స్సర్వేషా”మిత్యాదిపారమాత్మ్యాః. ఏతేహి సర్వోపనిషత్సారభూతాః, పరమాత్మభూతశ్రీమన్నారాయణపరాః, “విష్ణు స్సర్వేషాం సుసూక్ష్మ స్సర్వ”ఇత్యాదయః. యది పారమాత్మ్యో పనిషదర్థావగమ, స్సర్వోపనిషదర్థా అవగతా స్స్యుః. తథాహి— “విష్ణు స్సర్వేషా”మిత్యనేన ‘అగ్నిర్వై విష్ణుః పరమ” ఇత్యాది శ్రుత్యంతరోక్తోఽర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. “సుసూక్ష్మ స్సర్వ”ఇత్యాదినా “సర్వ సుసూక్ష్మగతం మిత్యాద్యుక్తోర్థః, “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే”త్యాద్యుక్తోఽర్థ శ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. “యో బ్రహ్మశబ్దః ప్రణవ” ఇత్యాదినా “ఓమితి బ్రహ్మే”త్యాద్యుక్తోఽర్థః, “యం యజ్ఞై ర్మునయో జుషన్తీ”త్యాదినా “చతుర్హోతారో యత్ర సంపదం గచ్ఛన్తి దేవై” రిత్యాద్యుక్తోఽర్థః. చతుర్హోతారః అగ్నిహోత్ర దర్శ పూర్ణమాసాదీని కర్మాణి, యత్ర పరమాత్మన్యాత్మతయాఽవస్థితే సత్యం తచ్ఛరీరభూతైరింద్రాదిదేవైః, సంపదం,గచ్ఛన్తి, తేషామారాధనాని కర్మాణ్యేతానీతిసంపదం గచ్ఛన్తీత్యర్థః. అత్ర మునయ ఇతి భగవన్మననశీలా అమూర్తసమూర్తారాధనపరా ఉచ్యన్తే. యజ్ఞై రిత్యగ్నిష్టోమాదయః పూజాశ్చ గృహ్యన్తే. “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ, నతు మా మభిజానన్తి తత్త్వేనాత శ్చ్యవన్తి త”ఇతి భగవద్వచనం. మునిశబ్దస్య భగవదుపాసకపరత్వే స్వారస్యాత్. అనేన జపహోమార్చనధ్యానేషు చతుర్ష్వారాధనే ఉక్తే; “యం సూర్యో జపన్త”ఇతి జప ఉక్తః; “యోగినస్సాత్మ్యే స్సుప్రదర్శనైః పశ్యంతీశ్వరాయ స్వాహే”తిధ్యానముక్తం; “ఆత్మేశ్వర”మితి శ్రుత్యన్తరోక్తశ్చార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః; “మనస్త్వం భూత్వే”త్యనేన “మనోమయః ప్రాణే” త్యాద్యుక్తోఽర్థః, “యస్య వా భయా” దిత్యాదినా “భీషాస్మాద్వాతః పవత”ఇత్యాద్యుక్తోఽర్థః, “ద్యావేతౌ

పక్షీ అచరం చరంతా" విత్యాదినా "ద్వా సుపర్ణా" ఇత్యాద్యుక్తోర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః, ఇతిదిక్. ఇత్థంచ శ్రీవైఖానసే ఔపనిషదై ర్మంత్రైః పరమాత్మనో నారాయణస్యోపాసనం విధీయత ఇత్యకామే నాభ్యుప గన్తవ్యం. అత శ్రీవైఖానసస్య వేదాన్తత్వ ముపపద్యతే.
తథా శ్రీవైఖానసానా ముభయవేదాన్తిత్వం; ఏతే హి సర్వవిప్రసాధారణే వేదాన్తే, అసాధారణే శ్రీశాస్త్రవేదాన్తే చాధికారిణో భవన్తి.

విగ్రహారాధనసమర్థనం.

నను "తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి" "తమేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యో వేదనం మోక్షోపాయతయా విశ్యతే. వేదనం ధ్యానం స్మృతిసంతానరూపం; తచ్చదర్శనసమాకారం. తేన హృదయగ్రంథిభేదాదికం శ్రూయతే—"భిద్యతే హృదయగ్రంథిః......తస్మిన్ దృష్టే పరావర"ఇతి. కించ "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"తి శారీరకశాస్త్రేఽపి జ్ఞానమేవ విధీయతే తథాసతి కథ మారాధన ముపాయః? ఇతిచేత్, సత్యం; వయం జ్ఞానం ధ్యానం వా వినాఽఽరాధన ముపాయం న బ్రూమః, కింతు బ్రహ్మణో రూపం జ్ఞాత్వా ధ్యాయతాఽఽరాధ్యం తదితి. "అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే"త్యత్ర ధర్మజ్ఞానం యథా తదనుష్ఠానాయ, తథా బ్రహ్మజ్ఞానం తదుపాసనాయ విహితం.
నచ—ధ్యాయతో బ్రహ్మ కిం పృథగారాధనే? నేతి వాచ్యం; "జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తతస్తు తం పశ్యతి ధ్యాయమాన"ఇతి ధ్యానం వదన్త్యేవ. శ్రుతిః—"క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇతి బ్రూతే. బ్రహ్మవిదో నామ బ్రహ్మధ్యాయినః, నతువాక్యార్థవిదః. తథాయది "బ్రహ్మ విదాప్నోతిపర"మితి శ్రుతివాక్యార్థవిదో మోక్షోఽభిహిత స్స్యాత్. తతః క్రియావా నిత్యత్ర క్రియాశబ్దో ధ్యానమాత్రక్రియా మభిధత్త ఇతి నసంగచ్ఛతే.పరంతు ధ్యానసహితార్చనక్రియైవ వక్తవ్యా. కించ ధ్యానం నామ భావః, నతుక్రియా. వదన్తిహి శాబ్దికాః—"అపరిస్పందనసాధనసాధ్యో ధాత్వర్థో భావనా, సపరిస్పందనసాధనసాధ్యో ధాత్వర్థః క్రియే"తి. నచ—క్రియానామ స్వాశ్రమోక్తకర్మకలాపః, నత్వర్చన, మితి వాచ్యం; "ఆత్మక్రీడః......వరిష్ఠ" ఇత్యాదా వాత్మవిషయ

క్రీడోచ్యతే. తత ఏష ఇతి వర్తతే. తస్మాత్పరమాత్మవిషయక్రీడాక్రియావాన్ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠ ఇతి సిద్ధం. క్రీడా నామ భగవతా ప్రతిమారూపిణా పాద్యార్ఘ్యాదిదాననృత్తగీతాదిభి ర్విహారః. స చ భక్తైః క్రీడాకామోఽర్చారూపీ భవతీత్యుక్తం. "యతోఽపిరః.....దేవకామ"ఇతి శ్రుతిః ప్రదర్శితా. "అప్రమేయోఽనియోజ్యశ్చ యత్రకామగమో వశీ, మోదతే భగవాన్ భూతైర్బాలః క్రీడనకై రి"వేత్యుచ్యతే. అతో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠత్వం ప్రతి హేతుభూతార్చనక్రియా సర్వోత్కృష్టభగవత్పదప్రాప్తిరూపసాయుజ్యం ప్రత్యుపాయ ఇత్యుక్తం. తత ఏవాహ భగవాన్ విఖనాః—"నారాయణమర్చయేత్ తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛ"తీతి. కించ—"నాయమాత్మా.....తనూం స్వా"మితి భగవత్కర్తృకవరణస్య తద్దర్శనహేతుత్వ ముచ్యతే. తద్వరణీయతాపాదకం కేవలం ధ్యానమితి కులధర్మః. ధ్యానమివార్చనం హోమో జప ఇత్యేతే తద్వరణీయతాపాదకాః కుతో న స్యుః? గీయతే హి భగవతా—"పత్రం పుష్పం..........ప్రయతాత్మన" ఇతి. "యాః క్రియాః......"ఇతి భగవతాఽర్చనాదిక్రియాః శిరసా గృహ్యంత ఇత్యుచ్యతే. క్రియాశబ్దో భగవదారాధనస్య ముఖ్యాభిధాయక ఇత్యవగమ్యతే; "క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో"ఇత్యాద్యుక్తేః. ధ్యానార్చనాదీనాం జ్ఞానమూలకతయా "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"తి జ్ఞానం విధీయతే. "జ్ఞాత్వా జ్ఞాత్వా చ కర్మాణీ"తి కర్మణాం సాధారణ్యేన జ్ఞానమూలత్వం పరమిత్యుచ్యతే, కింపున ర్భగవదారాధనస్య? "య ఏవం విద్వాన్ బ్రాహ్మణః పురస్కృతాని కర్మాణి కరోతి యజ్ఞస్య సమృద్ధి మృద్ధ్యా" ఇతి శ్రుత్యా కర్మస్వరూపజ్ఞానపూర్వకం తత్కరణే తస్య సమృద్ధి రుచ్యతే. తథా బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానపూర్వకం తదుపాసనం సంపద్యతీత్యాశయేన భగవాన్వ్యాసో బ్రహ్మజ్ఞానం విధత్తే. యది బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానమాత్రేణ ముక్తిస్స్యాత్, తర్హి తదుపాసనవిధాయకశ్రుతిస్మృతీనాం వైఫల్యం భవేత్. ఉపాసనవిధాయిన్యః శ్రుతిస్మృతయో దర్శితాః. శ్రూయమాణం బ్రహ్మవేదనం తదుపాసనైకప్రయోజనం, ఉపాసనమారాధన మిత్యుక్తం, శుద్ధంచ. పరమాత్మోపాసనప్రయోగవిధి

రూపత్వా ద్భగవచ్ఛాస్త్రస్య వేదాన్తశ్రేష్ఠత్వ మకామేనాప్యభ్యుపగమ్యః. శ్రూయతేచ పారమాత్మ్యోపనిషది,—"యజంతు తం బింబవన్తం కకుదాయ భద్ర"ఇతి. కకుదాయ శ్రేష్ఠాయ, భద్రే భద్రాయ-ముక్తయే, బింబవన్తం ప్రతిమారూపిణం, తం పరమాత్మానం. యజంతు పూజయంత్వితి. ఇయ ముపనిషచ్ఛ్రీశాస్త్రే వినియుజ్యతే. తథాఽత్ర కాంశ్చి న్మంత్రా నుదాహృత్య భృగ్వాదిభిస్స్వోక్తస్య శ్రౌతం ప్రమాణం కథ్యతే—"పోపూయమానః పంచభిస్స్వగుణైః, ప్రసన్నః స్సర్వా నిమాన్ ధారయిష్యసే ఇతి శ్రుతే"రితి. అథవా వైదికేతరైర్మంత్రై శ్శ్రీశాస్త్రే కా వా క్రియాః? అతఏవ వైఖానసం వైదికమితి తాంత్రికాణా మత్రానాదరః, వైదికానా మాదరశ్చ. వైదికాదరా దేవ భగవాన్ యోగయాజ్ఞవల్క్యః—"వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైః....జగద్ధిత"ఇతి శ్రీవైఖానసవిధినా భగవద్ధ్యానం విధత్తే. వేదాంతశాస్త్రేచ—"అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం"ఇతి సూత్రేణ భగవదారాధనం వినా ముక్తి ర్నలభ్యే త్యుచ్యతే. సంరాధనంనామ ఆరాధనం, ఆరాధనశబ్ద శ్చార్చనస్య ముఖ్యాభిధాయకః. "క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో" ఇతి—"అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోరారాధన"మితి భగవాన్ విఖనాః. "నిత్యమారాధయే ద్ధరి"మితి భగవాన్ వ్యాసః. అర్చనం విధత్తే చంద్రికాయాం—"స్వశాఖోక్తక్రియా......కుర్యాదారాధనం విష్ణో"రితి. కూర్మపురాణే—"నవిష్ణ్వారాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదిక"మితి.కిమధికేన? ఆరాధనమితి చే దర్చనమితి ప్రసిద్ధం. నను ఆరాధనశబ్దస్య ముఖ్యతయాఽర్చనవాచకత్వమస్తు నామ,ప్రతిమార్చనమితి కుతో బ్రవీషి?హృది జలేఽన్యత్రవా తత్స్యా దితి చేత్, ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛసి! యద్యుత్తమబ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకముండకోపనిషది తత్రప్రమాణం న దర్శయిష్యామో, భవాన్న స్యాత్సమాహితిమాన్. అతోఽవధేహి! "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి ద్యస్యైష మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేషవ్యోమ్న్యాత్మా ప్రతిష్ఠితః, మనోమయః ప్రాణశరీర నేతా ప్రతిష్ఠితోఽన్నే హృదయం సన్నిధాయ, తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యంతి ధీరా, ఆనందరూపమమృతం యద్విభాతీ"తి. అస్యార్థః పూర్వం ప్రాయః ప్రదర్శితః. భూయ

స్సుస్పష్ట మభిదధ్మహే. యః సర్వజ్ఞః సమష్ట్యా సర్వం జానాతి, సర్వవిత్ వివిత్య సర్వం వేత్తి, యస్యైష మహిమా, భువి భూమా, దివ్యే ఆకాశేచ, సముద్రపర్వతాదిరూపేణ, సూర్యాదిరూపేణచ, దృశ్యతే, ఏష ఆత్మా పరమాత్మా విష్ణుః, బ్రహ్మపురే వ్యోమ్ని, దహరాకాశే-హృదయాంతర ఇత్యర్థః. ప్రతిష్ఠితః; "హృదయం తద్విజానీయాత్ ...వ్యవస్థిత"ఇతి శ్రుత్యంతరాత్. న చ—తత్ర విష్ణురితి కథ?మితి శంక్యం; నారాయణస్య ప్రకృతత్వాత్, "సబ్రహ్మ సశివ స్సేంద్రస్సోఽక్షర"ఇతి నారాయణస్య బ్రహ్మవిద్యాత్మతయా శ్రవణాచ్చ. కేచిత్ "సశివ స్సహరి"రితి వదన్తి, తదసత్; తత్ర సేంద్ర ఇతి తచ్ఛబ్దస్య సులోపః పాదపూరణాయ. యత్రసులోపే సత్యేవ పాదపూరణంభవేత్, తత్రాచి పరే సులోపానుశాసనాత్ "సోఽచిలోపేచేత్పాదపూరణం" ఇతి. యది సహరిరితిస్యా, త్తర్హి సఇంద్రఇతి చ వక్తుం శక్యతే. కిమర్థం పాదపూరణాయసులోపః?ఇత్యలమప్రకృతేన. తత్ర కీదృశ ఇత్యత్రాహ—"మనోమయః ప్రాణశరీరనేతా" మనసా ధ్యేయత్వా న్మనోమయః, ప్రాణశరీరధారకత్వా త్తన్నేతా, స పరమాత్మా పునః కుత్రప్రతిష్ఠితో భవతీ? త్యత్రాహ—అన్నే పృథివీమయే ఉపలాదౌ, హృదయం సన్నిధాయ తస్య సకళరూపధ్యాయి మన ఆవేశ్య ప్రతిష్ఠితః,మహాత్మభిరితి శేషః. శ్రీశాస్త్రే—"సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం......మనసా సకళం సంకల్ప్యావాహయే"దితి. ప్రతిష్ఠానా మావాహనం, అన్నశబ్దస్య పృథివీపరత్వం శ్రుత్యంతరే దృశ్యతే—'యత్కృష్ణంతదన్నస్యే"తి."అధికారరూపశబ్దాంతరేభ్యః" ఇతి వేదాన్తసూత్రే అన్నశబ్దస్య పృథివీ పరత్వం సమర్థ్యతే. సూత్రార్థస్తు అస్మదాచార్యై స్సంగృహ్యతే. "భూతసృష్ట్యధికారాచ్చ రూపస్య చ వినిర్ణయాత్, శబ్దాంతరా దన్నశబ్దః పృథివ్యా ఏవవాచక" ఇతి. ఏతదర్థో భాష్యే ద్రష్టవ్యః. ఉపలాదీనాం పృథివీత్వం సిద్ధమ్. యద్యపి సాళగ్రామస్యాపి తథాత్వమస్తి; తథాప్యత్రప్రతిష్ఠిత ఇత్యావాహన ముచ్యతే. సాళగ్రామే ఆవాహనం న కార్య మిత్యాహుః. అత శ్శిలాతామ్రాదిమయీ ప్రతి మైవాన్నశబ్దే నోచ్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్. అథ "హృదయే ప్రతిమాయాం చ పరమాత్మా ప్రతిష్ఠిత"ఇతి జ్ఞానానంతరం

యత్తదాహ—"తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యన్తి ధీరా ఆనందరూప మమృతం
యద్విభాతీ"తి. ధీరాః విద్వాంసః, య దమృతం బ్రహ్మణ ఆనందజన
కం రూపం తత్, పరిపశ్యన్తి ఆపీఠమౌలి సేవన్తే. ఉచ్యతేహి—"ఆపీఠా
న్మౌలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం, పాతకాన్యాశు నశ్యంతి
కింపున స్తూపపాతక"మితి. అథ భగవద్దర్శనఫల మాహ—"భిద్యతే
హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః, క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి
తస్మిన్ దృష్టే పరావర"ఇతి. పరే బ్రహ్మరుద్రాదయః అవరా యస్మా
త్సనారాయణః పరావరః, తస్మిన్, దృష్టే సేవితేసతి, హృదయ
గ్రంథిః భగవన్మాయావశతాజనితచిత్తమోహః, భిద్యతే. ఉచ్యతే
శ్రీశాస్త్రే—"భగవన్మాయామోహితత్వాద్భగవన్తం సమాశ్రిత్య
భక్త్యా నారాయణ ముపాసీతే"త్యాది. అత్ర భగవంతం సమాశ్రిత్యే
త్యనేన ఇతరాశ్రయణం నిషిద్ధ మిత్యవగమ్యతే. "దుర్బోధా వైదికా
శ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వతః, తదజ్ఞైస్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితన్త్రే
ప్రతిష్ఠితాః"ఇతి వచనేన వేదార్థస్స్మృత్యైవ నిర్ణేతవ్యః. శ్రీశాస్త్రస్య
స్మృతిత్వం వేదాంతత్వంచ సంభవతి; శ్రుత్యర్థప్రకాశకత్వాత్, వేదా
న్తవిహితబ్రహ్మోపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వాచ్చ. శ్రీశాస్త్రే భగ
వాన్ భృగురాహ—"సమాహితమనా భూత్వా ధ్యానం సమ్యక్
సమాచరేత్, విషయేభ్యశ్చ సర్వేభ్యః ప్రత్యాహృత్యేంద్రియాణి చ.
ఏకాగ్రం చ మనః కృత్వా తతః పశ్యేత్ సమాధినా, పద్మకోశప్రతీకా
శే విశ్వస్యాయతనే పృథా, హృదయేఽగ్నిశిఖామధ్యే పరమాత్మావ్యవస్థి
తః. అప్రమేయమజంనిత్యం సర్వాధారం సనాతనం, నిర్మలంనిష్కళంశు
ద్ధంపరమాత్మాన మవ్యయం. క్షీరే సర్పిస్తిలే తైలం పుష్పేగంధః ఫలే
రసః, కాష్ఠేఽగ్నిరివ సర్వత్ర వ్యాపినం పురుషోత్తమం. మనసా సకలం
ధ్యాత్వాహృదయే పద్మమధ్యమే, ధ్యాత్వైవాత్ర తతో మన్త్రీ తస్మా
త్కుంభజలే హరిం. సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యనేత్రపాణిపదం తథా, శుకపిం
ఛాంబరధరం విష్ణుం తం ప్రణవాత్మకం. కిరీటహారకేయూరప్రలంబ
బ్రహ్మసూత్రిణం, శంఖచక్రధరం దేవం శ్రీవత్సాంకం చతుర్భుజం. పరా
త్పరతరందేవం దేవాదిపరిషద్గణైః, ధ్యాత్వాఽథ మనసః కుంభే సమ్య.

గావాహయేద్గురుః. సూచ్యగ్రతోదమాత్రం చ నాస్తి తద్రహితం క్వచిత్, కుత ఆవాహ్యతే దేవః కుత ఉద్వాస్యతే పునః. తస్మాదావాహనం విష్ణో రయుక్తమితి మన్యతే, సర్వత్ర వ్యాపిన స్తస్య సర్వస్యాత్పరమాత్మనః. ఏకత్ర స్మరణం య త్తదావాహనమితి స్మృతం, అరణ్యాం మథనా దగ్ని రేకత్ర జ్వలితో యథా. తథా ధ్యానేన భక్తస్య హృది విష్ణుః ప్రకాశతే, మన్త్రైరావాహితో బింబే జలే కూర్చస్థలే౽థవా. భక్తానుకంపయా స్థిత్వా పూజాం గృహ్ణాతి పూజితః, వదన్త్యావాహనం కేచి ద్ధరే రాదిత్యమండలాది”త్యాది. నిష్కళమేవ నిర్గుణమిత్యుచ్యతే. నిర్గుణం నామ హేయగుణరహితం, సర్వవ్యాపి, ధ్యాతుమసుశకం బ్రహ్మణోరూపం; నతు సర్వగుణశూన్యం. యథా౽రణ్యాం సర్వత్ర వ్యాపకస్యాగ్నేః ప్రకాశత్వాదివిశేషగుణరహితత్వేపి న హేయగుణాః, తథా సర్వవ్యాపినో బ్రహ్మణః భక్తానుగ్రహకారిత్వసుఖోపాస్యత్వాదివిశేషగుణరహితస్యాపి న హేయగుణాః. అతో నిర్గుణం కేవలం హేయగుణరహితం, సగుణం నామ సమస్తకల్యాణగుణసంపన్నం, శ్రీమన్నారాయణాఖ్యం బ్రహ్మ. స హి సమస్తకల్యాణగుణసంపన్నతయా స్వోపాసకానాం సర్వాభీష్టదాయీ పరమోపకారీ పరమపురుషః. యథా౽రణ్యాం జ్వలితో౽గ్నిః ప్రకాశకత్వాదిగుణసంపన్నతయా౽ంధతమసధ్వంసాద్యుపకారీ భవతి. ఉక్తం భగవతా భృగుణా—“పుష్పమివ నిష్కళం ఫలమివ సకళ”మితి. రంభాదిఫలవృక్షే ప్రథమం పుష్పమేవ భవతి, తన్న విశేషగుణవత్, పరంతు హేయగుణరహితం. తతః ఫలం భవతి, తత్తు న హేయగుణరహితమాత్రం; కింతు హేయగుణరహితం విశేషేణ సుగుణసంపన్నం చ. తథా బ్రహ్మాపి నిష్కళమ్, సకళమితి. యద్యపి పుష్పస్యైవ ప్రథమత్వం, తథాపి తదపేక్షయా ఫలస్య భోగ్యత్వమధికం; అతఏవ సకళోపాసకానాం యుక్తతమత్వం భగవతా గీతం. సకళస్యాపి పరబ్రహ్మణః పరమపురుషస్య పరత్వాద్యపేక్షయా౽ర్చారూపమేవారాధయితుం సుశకతమం. అర్చారూపస్య షాడ్గుణ్యసంపన్నత్వ మస్తీతి పూర్వమేవోక్తం. అర్చోపాసనమేవ పరవిద్యా మభిధత్తే ముండోపనిషత్. అనేన శ్రీవైఖానసశాస్త్ర మేతదుపనిషద్వివర్త మిత్యవగమ్యతే. యథా దీపాన్మహా

ద్వీపః ప్రజ్వలితోఽపి తస్మాలకో భవతి, తథా విస్తృతం శ్రీశాస్త్ర మపి స్తర ముండకోపనిషన్మూలకం. కించ ఏతదుపనిషదుక్తం "అష్టాద శోక్త మవరం కర్మ యేష్వి"తి ప్రమాణ మంగీకృత్య సూత్రే నిషేకా దీన్ సంస్కారా నష్టాదశవిదధే. అవరం కర్మేతి శ్రౌతకర్మాపేక్షయా స్మార్తకర్మణాం నిషేకాదీనా మవరత్వ ముక్తం. యేషు సూత్రేషు, అవరం కర్మ, అష్టాదశేత్యుక్తమిత్యర్థః. విస్తరస్తు దీక్షితై రనేకత్ర దర్శి తః. భగవాన్ భృగురాహ—"ఏతద్వైఖానసం సూత్రం సర్వవే దాంతసంగ్రహం, ఛందో వైష్ణవ ముత్తమ"మితి. అపిచ శ్రీ శాస్త్రే ప్రథమం నిష్కళధ్యానం తత స్సకళధ్యానం చాభిధీయతే. తథాఽత్ర శ్రూయతే—"నచక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నా న్యై ర్దేవై స్తపసా కర్మణావా, జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమాన" ఇతి. పరమాత్మా చక్షుషా న గృ హ్యతే, నవాచాఽపి, న దేవై రింద్రియైశ్చ, విశుద్ధసత్త్వః, కేనపునః పశ్యత? ఇత్యత్రాహ—జ్ఞానప్రసాదేన నిర్మలజ్ఞానేన, నిష్కళం రూపం, ధ్యాయమానస్సన్ తత స్తం సకళస్వరూపం పశ్యతే, సాత్త్విక ఏవ నిష్కళ సకళ స్వరూపం జ్ఞాత్వా నిష్కళా త్సకళం జాతమితి పశ్య తీత్యర్థః. నచ—నిష్కళం తం పరమాత్మానం ధ్యాయమానః పశ్య తీత్యేవార్థః, న తు సకళ మితి వాచ్యం; ధ్యానదర్శనయో రేకార్థతయా పృథ గ్గ్రహణవైయర్థ్యాత్, తత ఇత్యస్య నిష్కళత్వాచ్చ. పాఠ క్రమా దర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాన్నిష్కళం ధ్యాయమాన స్సకళం పశ్య తీత్యన్వయో యుక్తః.

నను "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో...తనూం స్వా"మితి భగవద్వర ణస్య తత్పదప్రాప్తిహేతుత్వం శ్రూయతే, తథాసతి తదారాధనస్య కథం తద్ధేతుత్వ? మితిచేత్, సత్యం; భగవద్వరణేఽపి కేనాపిహేతునా భవితవ్యం; అన్యథా తస్యవైషమ్యాపత్తేః. తత్ర నిరంతరధ్యానం తద్ధే తుం వదన్త్యన్యే. వయంతు తనుధ్యానసహిత మారాధనం వరణే హేతుం బ్రూమః. తథాచ, యథా స్వర్గప్రాప్తౌ జ్యోతిష్టోమః, తథా భగవత్ప్రాప్తౌ తదారాధనం; యథా తత్ర తజ్జనితోఽపూర్వః, తథా ఽత్ర తదారాధన హేతుకం తద్వరణం. ఇయాన్ భేదః. అపూర్వలబ్ధ

స్వర్గవాసాచ్చ్యుతిర్భవతి; అపూర్వస్య క్షయిష్ణుత్వాత్. భగవద్వరణ లబ్ధతత్పదా న్నచ్యుతిః; భగవత్కర్తృకవరణ స్యానశ్వరత్వాత్. సహి భగవాన్ సత్యసంకల్పః.

నచ తథాసతి తదారాధనస్య పరమపదప్రాప్తౌ నావ్యవహితోపాయత్వం సంభవతీతి వాచ్యం; వరణం తత్పదప్రాపణం చ భగవత్కర్తృకం. తేతు పరస్పరం నాత్యంతం భిన్నే. తతో భగవదారాధనస్య వరణహేతుత్వేఽపి నావ్యవహితోపాయత్వహానిః. వరణం నామాయం మాం ప్రాప్నోత్వితి భగవత్సంకల్పః, ప్రాపణంచ తదేవ. నతు హస్తాభ్యాం స్వపదం ప్రత్యానయనం. అతో వృణుతే ప్రాపయతీత్యర్థః కథయితుం శక్యతే. భగవాన్ మరీచిరాహ—"భగవదారాధనం కరోతి...సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతీ"తి. ఇద మత్రావధీయతే. తత్తత్ఫలాపేక్షయా కృతే కర్మణి, తత ఉత్పన్నే నాపూర్వేణ స్వర్గాదికం ప్రాప్య భోగేన క్షీణే అపూర్వే, పున ర్జన్మ ప్రపద్యతే. అత ఉచ్యతే—"క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తీ"తి—"ఆబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావృత్తినోఽర్జున"ఇతి చ. భగవత్ప్రీతి మనుసంధాయ కృతే తదారాధనే ప్రీతేన భగవతా వృతస్తత్పద ప్రాప్తిరూపం సాయుజ్యం ప్రాప్య న పునరావర్తతే. అథ ఉచ్యతే—"మాముపేత్యతు కౌన్తేయ పునర్జన్మనవిద్యత"ఇతి. తథాఽఽహ భగవాన్ మరీచిః—"ఆశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి, సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి, పశ్చాత్కృతకృత్యో భవతీ"తి. స్వరూపదర్శనం భగవత్కర్తృకం; "వివృణుతే తనూం స్వా"మితి తథా శ్రవణాత్. అతో వరణం స్వరూప దర్శనం ప్రాపణం వా భగవదేకాధీనం. "ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య"ఇతి దర్శనసమానాకారం ధ్యానమేవ జీవ కార్యతయా విధీయతే. సాక్షాత్కరణం తు జీవస్య విధేయం భవతి; తస్య భగవదధీనత్వాత్. ఈదృశ స్తాదృశ ఇతి పరతా న ఆరాధనీయః. తథో చ్యతే—"తమేవ చార్చయ న్నిత్య" మిత్యాదినా. అత్ర యద్యపి ధ్యాయ న్నిత్యాదివ దర్చయ న్నితి చ సామాన్యే నోచ్యతే, తథాఽపి

ప్రథమం తస్య గ్రహణా త్తదంగతయా ధ్యానాదీనాం విధాతుం యుక్తత్వా చ్చార్చనమేవ ప్రధాన మిత్యవగమ్యతే. అత్రధ్యాయ న్నితి అనుధ్యానమేవోచ్యతే; తస్యైవార్చనే శక్యత్వాత్. భగవతాపి గీయతే— "మాం ధ్యాయంత ఉపాసత"ఇతి. మాం చింతయంతః,పూజయంతీత్యర్థః. "సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః, నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత"ఇతి. యతంతః భగవదారాధనోపయుక్తద్రవ్యార్జనే యతమానాః, దృఢవ్రతాః భగవన్త మారాధ్య తదర్పితై రన్నాదిభి రాత్మధారణా కర్తవ్యేతి దృఢసంకల్పాః, నమస్యంతశ్చ, నిత్యయుక్తాః నిత్యయోగం కాంక్షమాణాః, భక్త్యా మాం, ఉపాసతే పూజయన్తీత్యర్థః. అత్ర పూజన మేవ ప్రధానత యోచ్యతే, కీర్తనయతననమనానాం తదంగత్వే నోపపత్తేః. అత్ర పూర్వ ముదాహృతానా మపి వచనానాం పౌనఃపున్యేన గ్రహణం వివిత్సూనాం స్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థం; అతస్తత్ర తత్ర న పౌనరుక్త్యశంకా కార్యా. భగవదారాధకానా మేవ సర్వోన్నతపదప్రాప్తి రిత్యస్మద్దేశికై శ్శ్రీశ్రీనివాసయజ్వభిః పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యే సమ్యగుపపాదితం. యథా—"సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా.........భగవతో నాన్యథా పరమపదప్రాప్తిరితి విజ్ఞాయత"ఇతి. మోక్షేఽపి తారతమ్యశ్రవణా ద్బ్రహ్మవిదాం భగవదారాధకానా మగ్నిహోత్రిణా మర్చిరాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిః; "అర్చిరాదినా తత్ప్రథితే"రితి వేదాంతసూత్రే ఉక్తత్వాత్, "భక్త్యా భగవన్తం...... విజ్ఞాయత"ఇతి అర్చిరాదిమార్గప్రాప్యస్థానప్రతిపాదనాచ్చ. ధ్యానవిద్యానిష్ఠానా మామోదప్రాప్తిః, ఏకాంతినాం ప్రమోదప్రాప్తిః, పరమైకాంతిసిద్ధానాం 'పంచకాలరతాత్మనాం శ్వేతద్వీపాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిః. ఆమోదప్రాప్తిః కేవలస్యామోద ఏవ, తత్రాపి స్వానుభవఏవ. ఛాందోగ్యే—"యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి, తథేతః ప్రేత్య భవతీ"తి శ్రుతేః తం యథాయథోపాసతే తథైవ భవతీతి. ఏవం "స్వాతిగా గుప్తయో"రితి మన్త్రవ్యాఖ్యాప్రకరణేఽభిహితం. తద్విస్తరస్తు తత్ర ద్రష్టవ్యః.

సర్వథాఽఽత్మేశ్వరం నారాయణం య ఆరాధయన్తి, తేషామేవ ముక్తి రిత్యత్ర న సంశయః. "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం శాశ్వత" మితి శ్రుతి ర్నారాయణస్య సర్వేశ్వరత్వ మాత్మేశ్వరత్వంచ ప్రతిపాదయతి. తదారాధనం వినా కథమాత్మనోగతిః? హారీతః—"శుద్ధసత్వమయో విష్ణుః పూజనీయో జగత్పతిః, అపూజనీయా రుద్రాద్యా విష్ణో రారాధనం వినా........తదావరణరూపేణ యజే ద్దేవాన్ సమంతతః, అన్యథా నరకం యాతి యావ దాభూతసంప్లవం........మనసాఽపి హృషీకేశ మర్చయిత్వా సనాతనం, సంప్రాప్నో త్యమలాం సిద్ధిం పునరావృత్తిదుర్లభా"మితి. అత్ర మనసాఽపీతి మానసార్చనస్య ముక్తిసాధనత్వకథనేన బహిరర్చనస్య మోక్షోపాయత్వం కైముతికసిద్ధం; అపిశబ్దప్రయోగాత్. వృద్ధపరాశరోఽప్యాహ—"విస్తరేణ బ్రవీమ్యద్య విష్ణోరారాధనక్రియా" మిత్యారభ్య "పాంచరాత్రవిధానేన తథా వైఖానసేనవా, స్మృత్యుక్తే నాదరా త్కుర్యా త్క్రియాలోపం నకారయేత్. ఏవం సంపూజయే ద్దేవం యావజ్జీవ మతన్ద్రిత" ఇతి. యద్యపి వైదికేతరమన్త్రై రపి భగవదారాధనం స్మరన్తి; తథాఽపి వైదికారాధన మేవ శ్రేష్ఠం విప్రాణాం. ఉచ్యతేహి.—"వేదోక్తే నైవ మార్గేణ......విప్రాః సాయుజ్యం యాన్తి తే మమే"తి— "అలాభేవేదమన్త్రాణాం పాంచరాత్రోదితేన వే"తిచ—"శ్రౌతమేవ తథా విప్రాః ప్రకుర్వన్తి జనార్దన" ఇతిచ.మనుః—"వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః, తద్ధి కుర్వన్ యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతి"మితి. వైఖానసానాం భగవదారాధనస్య వైదికమంత్రైః స్వసూత్రవిహితత్వా త్తత్స్వకం కర్మ. తదనుష్ఠానేన పరమా గతిరితి కోవాఽనున్మత్తోన నిశ్చినుయాత్? విధీయతే హి భగవతా విఖనసా భగవదర్చనం—"అథనిత్యార్చన" మిత్యాదినా. న చాయం విధి గృహస్థమాత్రస్యేతి శంక్యం; సర్వేషా మప్యాశ్రమిణా మయం విధి స్సమానః. అత ఏవ క్రతు ర్యతీనా మపి భగవదర్చనమాహ—"ధ్యాయతేఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతైశ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత"ఇతి. విష్ణులింగం సన్న్యాసః, త ముపాశ్రితో విష్ణుం వినాఽన్యం దేవం నధ్యాయే, న్నార్చయే దిత్యర్థః. అత్ర "ధ్యాయతేఽర్చ

యత"ఇతి ధ్యానస్యార్చనేన సహ గ్రహణా ద్భగవదర్చారూప ధ్యానంచ విహితం భవతి. తద్రూపధ్యానం శౌనకో౽పి విధత్తే—"సురూపాం ప్రతిమాం......తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం స్మరేత్తాం విచింతయే"దితి. "సర్వాతిశాయి షాడ్గుణ్యాంసంస్థితం మన్త్రబింబయో"రిత్యర్చారూపస్య పూర్ణత్వముచ్యతే. అత ఏవాహ భగవాన్ భృగుః—"మానసీ హోమపూజాచ......బేరపూజా విశిష్యత" ఇతి. ఏవం చార్చావతారవిషయతయా౽భిగమన ముపాదాన మిజ్యా స్వాధ్యాయో యోగశ్చ సంభవతి. పంచకాలపరత్వంచ వైఖానసానాం స్వశాస్త్రే వాసాధికారే భగవతా భృగుణా౽భిధీయతే. ఆనుశాసనికే పుండరీకనారదసంవాదే—"బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా వానప్రస్థో౽థ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్వా నైవ యాతి పరాం గతి"మితి. కించ సుగమో౽యం పన్థా భగవత్పదప్రాప్తయే, యో భగవద్ధర్మో నామ. ఉచ్యతేహి—"సకృత్త్రిహం చ సప్తాహం పక్షం మాస మథాపి వా, యో యజే ద్విధినా౽నేన భక్తిశ్రద్ధాసమన్వితః. సో౽పి యాయా త్పరం స్థానం కింపున ర్యోగసంస్థితః, యావజ్జీవావధిం కాలం బద్ధకక్షో మహామతి"రితి. అపిచ,—"సమారాధయత స్త్వేవమేకాహ మపి నారద, ముక్తిః కరస్థితా తస్య సర్వే కామాశ్చ కింపున"రితి. అన్యో౽యం భగవదారాధనస్య విశేషః. పరే ధర్మా స్తత్తన్నిహితఫలా ఏవ స్యుః, అయంతు ధర్మో మోక్షఫలకో౽పి; భగవత్ప్రీణనత్వాత్. అప్రార్థితా నప్యైహికా ననుద్దిష్టా న్భోగా నపి సాధయతి. అమృతకృతే సముద్రమథనం కుర్వద్భి స్సుపర్వభి ర్లబ్ధాహి పారిజాతాదయో౽పి. ఉచ్యతేచ—"మనీషిణో౽పి యే కేచి ద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేషాంవై ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః" "అనన్యా శ్చింతయన్తోమాం......వహామ్యహం" "శరీరారోగ్య మర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవానుషంగికాన్, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరి"రితి. భగవదారాధనధర్మస్య సర్వోత్తమత్వం బహుభి ర్హేతుభి ర్విహితం. ఉచ్యతే హ్యత్రైః—"ఏవ మేకదినం యావ ద్ద్విదినం త్రిదినంతు వా, మాసం వా వత్సరం వాపి యావజ్జీవితమేవవా. వర్తేత భక్త్యా పరయా వైష్ణవ స్సుచిరం సుఖం, ప్రారబ్ధే మధ్యతో విఘ్నవిచ్ఛిన్నే౽ప్యత్ర

కర్మణి. నానర్థో నచ నైష్ఫల్యం నకృతాంశస్య సంక్షయః, ప్రారబ్ధేష్వ సమాప్తేషు విచ్ఛిన్నేష్వన్యకర్మసు. భవత్యేవైతదఖిలం వైదికే ష్వితరే ష్వపి, కృత స్స్వల్పాంశకోఽ ప్యస్య స్థిత్వా సుచిర మక్షయం. త్రాయ తేవై స్వకర్తారం స్వశక్త్యా భవభీతితః, శ్రద్ధావా నధికార్యస్మి న్నుక్తే కర్మణి వైష్ణవే" ఇత్యాది. యథాఽఽరాధ్యస్య నారాయణస్య దేవత్వేన పరమాత్మత్వేన చ వ్యవహారః, యథా తదారాధనస్యాపి కర్మత్వేన విద్యాత్వేనచ వ్యవహారః, యథా నారాయణ స్స్వస్మిన్ సామాన్యతో దేవతాబుద్ధ్యా స్వమారాధయతాం తదనుగుణం ఫలందిశతి, పరమాత్మబుద్ధ్యాఽర్చయతాం ముక్తిం దదాతి,తథా తదారాధన మపి కేవలం కర్మబుద్ధ్యా కుర్వతాం తదనుగుణసాధకం భవతి. విద్యేతి కుర్వతాం ముక్త్యుపాయోభవతి. ఇమ మర్థం ప్రకాశయతి శ్రీశ్రీనివాసమఖి వేదాన్తదేశికశ్రీభాష్యే-[సూ]"ఉపపన్న స్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవ" దితి సూత్రస్యార్థ మాహ—'సర్వకర్మక్షయేకాలే సిద్ధోపాసనశాలినాం, ఉపపన్నో దేవయాన స్తద్రూపార్థోపలబ్ధితః. విష్ణూపాసననిష్ఠానా మీప్సితార్థస్య సిద్ధివత్, బ్రహ్మోపాసననిష్ఠస్య సర్వసిద్ధిః కరే స్థితా.' దేహావియోగకాలే సర్వేషు కర్మసు క్షీణేష్వపి సిద్ధపరబ్రహ్మోపాసనానాం తదుపాసనమహిమ్నా సూక్ష్మశరీరారంభకకర్మరూపహేతుం వినైవ తచ్ఛరీరసంబంధరూపార్థ ఉపలభ్యతే, అతో దేవయాన ఉపపన్నః లోకవత్. ఏతదుక్తంభవతి—లోకే యథా శ్రీవేంకటాద్రి ప్రభృతిషు స్థానేష్వర్చారూపేణ సన్నిహితం శ్రీనివాసం విష్ణుం దేవతాంతర మివ సంతానాదికామనయా సముపాసీనానాంసంసారిణాం సర్వాభీష్టం తద్ధేతుభూతపూర్వసుకృతం వినాఽపి సిద్ధ్యతి, తథా నిష్కామపరమాత్మబుద్ధ్యా తమేవారాధయతాం సర్వకర్మక్షయేఽపి వినైవ హేతుం పరమపదప్రాపకసూక్ష్మశరీరావాప్తిః కరస్థైవ భవ"తీతి. ఇత్థంచ ముండోపనిషదభిహితపరమపురుషారాధనరూపోపాసనా పరమపురుషపరమపదప్రాప్తిరూపసాయుజ్యప్రాప్త్యుపాయ ఇతి సిద్ధం. తత్రముఖ్యాధికారణ శ్శ్రీవైఖానసా ఇతిచ. నను తత్రోపనిషది—"తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివ ద్యైస్తు చీర్ణ" మితి చరితశిరో

వ్రతానా మేవాస్యాం విద్యాయా మధికారః శ్రూయతే. తథా సతి కథం వైఖానసానా మధికారః? ఇతిచే, దుచ్యతే—తన్నియమ స్తదధ్యేతౄణామేవ; శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాంగత్వాత్ న విద్యాంగత్వం. తదుక్తం వేదాంతశాస్త్రే—[సూ] "స్వాధ్యాయస్య తథాత్వే హి సమాచారే ఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమ"ఇతి. భాష్యం—"శిరోవ్రతం న విద్యాంగం స్వాధ్యాయస్యైవ త ద్భవేత్, తదధ్యయనసంబంధా ద్వ్రతత్వావగమా త్తతః. సంస్కారభాజి హ్యాచారే సవవ న్నియమ స్స్మృతః". ఆథర్వణికానాం యద్విహితం శిరోవ్రతం, త న్న విద్యాంగం; అపి తు స్వాధ్యాయాంగ మేవ. కుతః? తదధ్యయనసంబంధాత్; వ్రతత్వావగమాచ్చ. తత్సంస్కారవతి సమాచారే తన్నియమః. యథా సవహోమా స్సప్త సూర్యాదయ శ్శతౌదనపర్యంతా స్తేషా మేకాగ్నిసంబంధా త్తత్రైవ, న త్రేతాగ్నిషు, తథా"ఇతి. భాష్యార్థస్తు మత్కృతే నిగమచూడాదర్పణే ద్రష్టవ్యః. సర్వథా వాసుదేవపరాణాం "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర"మితి శ్రుత్యుక్తో ఽర్థః కరస్థ ఏవ. ఉచ్యతే మహాభారతే— "వాసుదేవాత్మకో...యాతి బ్రహ్మ సనాతన"మితి. ఇద మత్యాశ్చర్యం జగతి. "నారాయణపరం బ్రహ్మ" "న బ్రహ్మా నేశానః" "అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం" "నమో విష్ణవే బృహతే కరోమి" ఇత్యాది శ్రుతిశతై ర్నారాయణస్య పరబ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యత్వే సర్వజగత్కారణత్వే సర్వాంతర్యామిత్వే సర్వేశ్వరత్వే చ సిద్ధ్యతి, "అపహతపాప్మా" ఇత్యాదిభి ర్హేయగుణరహితత్వే "సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్" "సత్యకామ స్సత్యసంకల్పః" ఇత్యాదిభి స్తస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వే చ సిద్ధ్యతి, అవ్యక్తస్యాపి తస్య స్వేచ్ఛయా భక్తోపాసనసౌకర్యాయ పుండరీకాక్షత్వాదిసర్వసౌందర్యవిశిష్టరూపవత్త్వే "యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం" "హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే...యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ"ఇత్యాదిషు శ్రుతిషు సతీషు, "యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః" "ఆవిస్సన్నిహితం గుహాచరన్నామ" "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" "భూతో భూతేషు చరతి" "అశ్మాన మాఘృణిం ప్రపద్యే" "తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూప మేతి"ఇత్యాదిభి స్తస్యార్చారూపత్వే ప్రతిపాదితే, "ప్రవః పాంతం....చార్చత" "అర్చ యో

ద్భూతికామః" "దివేదివ ఈడ్యోజాగ్రవద్భి ర్హవిష్మద్భి ర్మనుష్యేభిరగ్ని ర్నిచాయ్యతా మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే" నిచాయ్య పూజయిత్వా, "చాయృపూజాదర్శనయో"రితి ధాతుః. "రతయే యజంతు తం బింబ వంతం కరుదాయ భద్రే"ఇత్యాదిభి స్తస్యార్చనే విహితే, "ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామాః" "ఏతైరుపాయైర్యతతేయస్తు విద్వాన్"ఇత్యాదిభి స్తదారాధనస్య మోక్షఫలత్వే ఽభిహితే చ మందా స్తత్ర న ప్రవర్తంత ఇతి. ఉదాహృతానాం శ్రుతీనాం ప్రతిపాదితార్థవిషయతాం చ ప్రకాశయంతి స్మృతయః. తథా భగవాన్ గాయతి చ వాసుదేవః.తాని వచనాని బహూన్యుదాహృతాని. ఏవం భగవాన్ విఖనస బ్రహ్మ సూత్రే స్ఫుట మాహ—"నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛ"తీతి.తథా తచ్ఛిష్యా భగవంతో భృగ్వాదయ శ్చాహుః వాసాధికారే—"వైదికే నైవ మార్గేణ మన్త్రై ర్వేదోద్భవై స్తథా, సమాహితమనా భూత్వా పూజయ న్విష్ణు మవ్యయం.తస్య విష్ణోః పదం గచ్ఛే"దితి. వైదికేన వేదావిరోధినా, మార్గేణ, న తు తాంత్రికేణే త్యర్థః. తాంత్రికాహి—"ముఖా దింద్ర శ్చాగ్ని శ్చే"తి శ్రుత్యాఽగ్నేః పరమాత్మముఖోదితత్వే సతి, ఈశ్వరస్య గ్రామ్యాధర్మే ణాగ్ని ముత్పాదయన్తి. ఏవం త న్త్రాన్యేఽపి వేదవిరోధా ఊహ్యాః. 'వేదోద్భవైర్మంత్రై' రితి. తే చ ఈకారాదియద్దేవాది శ్రీపురుసూక్తకాక్షుర పారమాత్మియాదయ ఔపనిషదాః. రాత్రిసూక్తవిశ్వజిత్సూక్తాదయ ఋఙ్మంత్రాః. సర్వదైవత్యాదయః ఖిలమన్త్రాః. శ్రీమదష్టాక్షరాదయో వ్యాపకమన్త్రాః. తంత్రే షూద్ధృతా మంత్రా వినియుజ్యంతే. ఉద్ధార ప్రకారస్తు పూర్వం ప్రదర్శితః. తే చ నమో హుం ఫట్, వషట్కారాద్యంతాః. ఉద్ధారప్రధానా స్తాంత్రికాః. వినియోగప్రధానా వైదిక మన్త్రాః. యద్యపి తంత్రేష్వపి క్వచి చ్ఛ్రీపురుషసూక్తాదయో వినియుజ్యన్తే. తథాఽపి బహుళతయా వినియోగ ఉద్ధృతమన్త్రాణా మేవ. 'సమాహితమనా' ఇతి. తదేకపరాయణ ఇత్యర్థః. గీయతే హి—"మయ్యావేశ్య మనోయే మా"మితి. అనే నావ్యభిచారిణీ భక్తి రుక్తా. 'విష్ణు మవ్యయ'మితి. "బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే స్థావర జంగమే, ఏక స్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు"రిత్యా

ద్యుక్తం భగవతో నిత్యత్వం కథితమ్. "అగ్ని ర్వై దేవానా మవమో విష్ణుః పరమః" "విష్ణు స్సర్వేషా మధిపతిః పరమః"ఇత్యాదిశ్రుతిభి ర్విష్ణుశబ్దవాచ్యస్య పారమ్యకథనా ద్విష్ణుశబ్దగ్రహణం. పూజయ న్నితి "విష్ణవే చార్చత"ఇత్యాదిశ్రుతిభిః—"పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్యార్చయేత్" "తమేవ చార్చయ న్నిత్యం...అనాదినిధనం విష్ణుం" "శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి విష్ణుపూజావిధిం పరం" ఇత్యాదిస్మృతిభిశ్చ ప్రతిపాదితం పూజనం విహితం. తత్ర శతృప్రత్యయేన యావజ్జీవం భగవదర్చనం జ్ఞాపితం. "తస్యవిష్ణోః పదం గచ్ఛే"దితి—"తద్విష్ణోః పరమం పద"మితి తస్య పారమ్యశ్రవణా త్తథాగ్రహణం. అన్యత్ర చ శ్రూయతే—"సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద"మిత్యాది. భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ—"తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛ తీతి విజ్ఞాయత"ఇతి. ఆనుశాసనికే—"ఓ మి త్యేకాక్షరం బ్రహ్మ య త్త త్సదసతః పరం, అనాదిమధ్యపర్యంతం కూటస్థ మచలం ధ్రువ" మిత్యారభ్య "అప్రమేయ మవిజ్ఞేయం హరిం నారాయణం ప్రభుం, కృత్వాంజలి శ్శుచి ర్భూత్వా ప్రణతః ప్రయతో ఽర్చయ"ఇతి. మహాదేవం ప్రతి సనత్కుమారవచనం—"వేదోక్తే నైవ మార్గేణ...సాయుజ్యం యాంతి తే మమ, తస్మా ద్యావజ్జనో జీవేత్ తావ త్సంపూజయే ద్ధరిం. పాపైర్న లిప్యతే మర్త్యో హరిమందిర మాప్నుయా"దితి.

నను "బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రా స్సంప్రసూయంతే" ఇతి విష్ణో రపి బ్రహ్మాదీనా మివ జననమ ముచ్యతే, తత్కథం తస్య నిత్యత్వ ? మితి చే, దుచ్యతే—అత్ర విష్ణో స్సంప్రసూతి ర్నామ స్వేచ్ఛయాఽవతారః, న తు జననం. శ్రుత్యంతరేషు యథా బ్రహ్మరుద్రాదీనాం శ్రూయతే, న తథావిష్ణోః. "స్వేదా ద్రుద్రోఽ జాయత" ఇత్యాదయ శ్శ్రుతయ స్సంతి, తా ఇహ విస్తరభియా నోదాహ్రియన్తే. కించ విష్ణుసంబంధి పదస్య పరమత్వం నిత్యత్వం చ బహ్వ్య శ్శ్రుతయో వదన్తి, తాశ్చ. తథా తత్పదస్య నిత్యత్వే సతి తస్య కథ మనిత్యతా మనుమన్తో బ్రూయాత్? తత్పదప్రాప్తి రేవ ముక్తి రితి ఘుష్యన్తి శ్రుతయ స్స్మృతయశ్చ—"సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం" "తద్విష్ణోః పరమంపదం" "యద్గత్వా న నివర్తన్తే"ఇతి. శ్రీవిఖనస్సూత్రభాష్యే శ్రీ

శ్రీనివాసవేదాన్తదేశిక ఏవం లిఖతి—“నను అర్చిరాదిమార్గస్య బ్రహ్మవిద్విషయత్వాత్, ఆహితాగ్నిత్వమాత్రేణ బ్రహ్మవిత్త్వాసంభవాత్, అర్చిరాదిమార్గః కథ మత్ర ప్రతిపాద్యతే ? ఇతి చేత్, సత్యం ; “అగ్నయో వై త్రయీ విద్యా దేవయానః పంథా గార్హపత్యఋక్పృథివీ”తి గార్హపత్యాదీనాం దేవయానమార్గశ్రవణాత్, “అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికం, అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తం బేరపూజన” మి త్యమూర్తభగవదారాధనరూపత్వాత్, “మానసీహోమపూజా చ బేరపూజా చ సా త్రిధా”ఇతి త్రివిధోపాసనప్రతిపాదనాత్, “యత్సూత్రాద్యంతమధ్యేషు గీయతే విష్ణురవ్యయః” ఇత్యుపక్రమోపసంహారాదిఖండేషు “నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని”రితి—“సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ పశ్యేత్ ధారణాం ధారయేదక్షరం పరం బ్రహ్మాప్నోతి నారాయణపరం బ”హ్మేతి శ్రుతి”రితి. అన్యత్ర—“యదతీంద్రియం సర్వజగద్బీజ మశేషవిశేషం నిత్యానంద మమృతపానవ త్సర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశక మితి విజ్ఞాయత”ఇతి. “యతో వా ఇమాని”త్యాదినా జగత్కారణత్వేన ప్రసిద్ధం “సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే”త్యాది బ్రహ్మస్వరూపశోధకవాక్యప్రతిపన్నసత్యత్వాదివిశిష్టం “నారాయణపరం బ్రహ్మే”త్యాదివాక్యైః పరం బ్రహ్మ పరంతత్త్వపరంజ్యోతిఃపరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యం శ్రీమన్నారాయణ మేవ శ్రవణమననిదిధ్యాసనాదిభి శ్శ్రోతవ్యత్వేన మంతవ్యత్వేన ధ్యాతవ్యత్వే నోపాయత్వేన చ ప్రతిపాదయతి యత్, శ్రీమత్వైఖానససూత్రోక్తధర్మానుష్ఠాతు ర్బ్రహ్మప్రాప్తి రనివార్యేతి కృత్వా సంకోచే నార్చిరాదిమార్గః ప్రతిపాదితః.” శ్రీభాష్యే చ—“విద్యాశబ్దేన భగవదారాధన మేవోచ్యతే.” ఇత్యాది. పునస్తత్రైవ—“నను యోగమార్గేణ త్యక్తు మసమర్థస్య బ్రహ్మవిద సుషుమ్నయా నాడ్యోత్క్రమణం కథంసంభవ?తీతి చేదుచ్యతే—“తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్ శేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశతాధికయా” ఇతి వేదాన్తసూత్రే; ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసామర్థ్యాత్. ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా నామ తత్సమారాధనమ్. తచ్ఛేషః—“యథేష్టవినియోగార్హం శేషశ

జ్ఞేనకథ్యతే" ఇత్యాదినా. "సమారాధనప్రసన్నభగవదనుగృహీతః సు
షుమ్నయా బ్రహ్మవిద్గచ్ఛతీ"తి ప్రతిపాదితమ్. ఏతత్సూత్రార్థశ్శ్రీభా
ష్యేఽస్మదాచార్యైః వివృతః. యథా—"తదారాధనశేముష్యా
తదంగస్మరణేన చ, ప్రీతేన వేంకటేశేన జీవ్యోఽనుగ్రహవాం స్తయా.
తత్ప్రకాశితద్వారో నాడ్యాత మదిగచ్ఛతీ"తి.
నను మైత్రేయోపనిషది—"మన్మాయయా మోహితచేతసో మా
మాత్మాన మాపూర్ణమలభ్యన్తః, పరం విదగ్ధోదరపూరణాయ భ్రమ
న్తి కాకా ఇవ సూరయోఽపి. పాషాణలోహమణిమృణ్మయవిగ్రహే
షు పూజా పునర్జననభోగకరీ ముముక్షోః, తస్మా ద్యతి స్స్వహృదయా
ర్చన మేవ కుర్యా ద్బాహ్యార్చనం పరిహరే దపునర్భవాయ"ఇత్యభిధా
నా. ద్బాహ్యార్చనస్య జన్మహేతుత్వేసతి కథం మోక్షహేతుత్వ? మితి
చే, దుచ్యతే—ఇయం శ్రుతిః కేవలమాత్మానుభూతిరూపమోక్షాభి
లాషివిషయా. తత్రైవాగ్రే శ్రూయతే—"అహ మస్మి పరం చాస్మి
బ్రహ్మాస్మి ప్రభవోఽస్మ్యహ" మిత్యారభ్య "ధ్యాతృధ్యానవిహీ
నోఽస్మి ధ్యేయహీనోఽస్మి సోఽస్మ్యహం, సర్వపూర్ణస్వరూపోఽస్మి
సచ్చిదానందలక్షణ"ఇతి. "జగద్వ్యాపారవర్జ్యం భోగమాత్రసామ్య
లింగాచ్చే"తి సూత్రోక్తవిధయా భగవత్పదప్రాప్తిరూపమోక్షే తు
భగవదారాధనస్య పరమోపాయత్వమున్నేయం. య దీయం శ్రుతిః
సర్వవిధమోక్షేఽపి భగవదారాధనం నిషేధతి, అస్యా బహుశ్రుతి
స్మృతివిరోధస్స్యాత్. తథా హి—బ్రహ్మవిద్యోపనిషది—"సర్వభూత
స్థితం దేవం సర్వేశం నిత్య మర్చయే"దితి. అత్రార్చయే దితి బాహ్యా
ర్చన మేవ విధీయతే. అర్చనశబ్దో నిరుపాధికో బాహ్యార్చన మేవాభి
ధత్తే. అత ఏవ హృదయార్చనే—"దేహో దేవాలయః ప్రోక్త స్స
జీవః కేవల శ్శివః, త్యజే దజ్ఞాననిర్మాల్యం సోఽహంభావేన పూజయే"
దిత్యాదినా దేహాదీనాం దేవాలయత్వాదికం కల్ప్యతే. అథవా ఽను
దితహోమవిధా ఉదితహోమనిందావత్, ప్రతిమార్చనస్య పునర్జన్మ
హేతుత్వరూపనిందా బోధ్యా. శ్రీరామోత్తరతాపన్యాం శ్రీరామ
వచనం—"అహం సన్నిహిత స్తత్ర పాషాణప్రతిమాదిషు, క్షేత్రే
ఽస్మిన్ యోఽర్చయే ద్భక్త్యా మన్త్రేణానేన మాంశివ. బ్రహ్మహ

త్యాదిపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచ"ఇత్యారభ్య "దదా త్యాయుష్య మైశ్వర్య మన్తే విష్ణుపదం చ య"దితి.భగవత్ప్రతి మార్చనస్య మోక్షోపాయత్వే బహ్వ్యశ్శ్రుతయః పూర్వ ముదాహృతాః. అతోఽత్ర ప్రతిమార్చననిషేధో ముముక్షూణాం దేవతాన్తరప్రతిమార్చనవిషయః.యథా తేషాం నామకీర్తననిషేధో నారాయణేతరదేవతానామకీర్తనపరః.భగవా నప్యాహ— "మద్యాజీ మాం నమస్కురు,మామేవైష్య"సీతి.తత్పదం ప్రాప్తస్య పునరావృత్తిరాహిత్యం సఏవాహ—"యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమే"తి."నమ శ్శౌనకాయే"తి భగవతా బోధాయనే నాపి నమస్కృత శ్శౌనక శ్చాహ—"యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః పుండరీకాక్షసంజ్ఞితః,స విష్ణుః పరమం బ్రహ్మ యత నావర్తతే పున"రితి—"యాదృశే తు మనస్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః,నృసింహవామనాదీనాం తాదృశం కారయే ద్బుధః.సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః...బ్రహ్మరూపిణీ"మితి.శౌనకే నాపి భగవద్విఖనోభృగ్వాదిపరంపరయా భగవదారాధనమధిగత మితి పూర్వమే వాభిహితం.అత్ర బహ్వ్య స్స్మృతయః పూర్వం ప్రదర్శితాః.

యోగనిష్ఠానా మపి భగవదారాధన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే; యోగశాస్త్రే నియమవిధౌ తస్యగృహీతత్వాత్. త్రిశిఖిబ్రాహ్మణోపనిషది—"జ్ఞానయోగః కర్మయోగ ఇతి యోగో ద్విధా మతః,క్రియాయోగ మథేదానీం శృణు బ్రాహ్మణసత్తమ. అవ్యాకులస్య చిత్తస్య బంధనం విషయే క్వచిత్,యత్సంయోగో ద్విజశ్రేష్ఠ స చ ద్వైవిధ్య మశ్నుతే.కర్మ కర్తవ్య మిత్యేవ విహితే ష్వేవ కర్మసు, బంధనం మనసో నిత్యం కర్మయోగ స్స ఉచ్యతే. యత్తు చిత్తస్య సతత మర్థే శ్రేయసి బంధనం,జ్ఞానయోగ స్స విజ్ఞేయ స్సర్వసిద్ధికర శ్శివః.యస్యోక్తలక్షణే యోగే ద్వివిధేఽప్యవ్యయం మనః,స యాతి పరమం శ్రేయో మోక్షలక్షణ మంజసా. దేహేంద్రియేషు వైరాగ్యం యమ ఇత్యుచ్యతే బుధైః,అనురక్తిః పరే తత్త్వే సతతం నియమ స్స్మృత"ఇత్యారభ్య "తప స్సంతుష్టి రాస్తిక్యం దాన మారాధనం హరేః, వేదాంతశ్రవణం హ్రీశ్చ జప ఇత్యాదిలక్షణ"మితి.శాట్యాయనీయోపనిషది—

"త్రిదండ ముపవీతం చ వాసః కౌపీనవేష్టనం, శిక్యం పవిత్ర మి త్యేత ద్బిభృయా ద్యావదాయుష"మితి. తత్రైవ—"పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతో ఽమీ బ్రహ్మవిద్యా"మితి. పంచయజ్ఞా నామ తత్రై వ్రోచ్యంతే—"దశభిః ప్రణవైస్సప్తవ్యాహృతిభిశ్చతుష్పదా, గాయత్రీ జపయజ్ఞశ్చ త్రిసంధిం శిరసా సహ. యోగయజ్ఞ స్తదేకాగ్ర్యభక్త్యా సేవా హరే ర్గురోః, అహింసా తు తపోయజ్ఞో వాఙ్మనఃకాయకర్మభిః. సామోపనిషదభ్యాస స్స్వాధ్యాయో యజ్ఞ ఈరితః, ఓ మిత్యాత్మాన మవ్యగ్రో బ్రహ్మ ణ్యగ్నౌ జుహోతి తత్. జ్ఞానయజ్ఞ స్స విజ్ఞేయ స్సర్వయజ్ఞోత్తమోత్తమ"ఇతి. అత్ర సేవాశబ్దేన భగవదారాధన మేవోచ్యతే. గురో స్సేవా నామ శుశ్రూషా. మైత్రేయోపనిష ద్యపి ప్రతిమారాధన ముక్త మేవ. పరం తు భోగసాధన మిత్యభిహితం. హృదయార్చనం మోక్షసాధన మిత్యుచ్యతే. తస్య విషయాంతరత్వం బోధ్యం. అన్యథా బహుశ్రుతిస్మృతిశ్రీశాస్త్రపురాణేషు భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వకథనవైయర్థ్యాపత్తేః.

శ్రీవైఖానసానా మే వాజన్మసిద్ధపరమైకాంతిత్వమ్.

శ్రీవారాహే ఏకాంతయాజిత్వం బహుజన్మసుకృతలభ్య మితి కథ్యతే—"వర్ణాశ్రమాచారపర స్సప్త జన్మాని యో ద్విజః, ఏకాంతసూర్యభక్త స్స్యాత్స విప్ర స్సప్తజన్మసు. తతస్తు పుణ్యమాహాత్మ్యా ద్రుద్రభక్తో భవిష్యతి, తథైవ సప్తజన్మాని శివభక్తిపరాయణః. మహాత్మా తేన పుణ్యేన వైష్ణవత్వం లభేత సః, విష్ణుభక్తిపర స్తద్వత్సప్తజన్మాని మానవః. ఏకాంతభగవద్యాజీ విప్రో భాగవతాన్వయే, తత స్స లభతే జన్మ దేవై రత్యంతదుర్లభ"మితి. భాగవతాన్వయ ఇత్యత్ర భాగవతశబ్దేన శ్రీవైఖానసా ఉచ్యంతే; తేషా మేవ స్వసూత్రసిద్ధైకాంతభగవద్యాజిత్వసంభవాత్. ఏకాంతయాజిత్వం నామ నైయత్యేన భగవదారాధకత్వం. శ్రీవైఖానససూత్రే దేవతాంతరారాధననిషేధపూర్వకం భగవదారాధన మేకాంతతయా విహితం. అకరణే ప్రత్యవాయ శ్చోక్తః. తేషాం తథాత్వం చాభిధీయతే పౌష్కరసంహితాయాం—"విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే,

ఏకాంతిన స్సన్త్త్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన"ఇతి. యజధాతోః పూజైవ ముఖ్యార్థ ఇత్యుక్తం. కార్ష్ణే చ—"మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మయి సంగతమానసాః, అనన్యశరణా రాజన్ తస్మా ద్వైఖానసా వరా"ఇతి శ్రీవైఖానసానా మేకాంతిత్వ ముక్తం. భగవదేకపరేణ శ్రీవైఖానససూత్రేణ సంస్కృతానాం శ్రీవైఖానసానా మేవ భాగవతశబ్దవాచ్యత్వం ముఖ్యత్వే నోపపద్యతే. అతో భాగవతాన్వయ శ్రీవైఖానసకుల మేవ. శ్రీశాస్త్రే భగవద్వాక్యం— "మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురు ర్భాగవత స్స్మృతః, వైఖానసో ద్విజః కుర్యా త్సర్వకర్మాణి పూజిత"ఇతి.

శ్రీవైఖానసశాఖాయాః సర్వశాఖామూలత్వం, శ్రీవైఖానసమహర్షిమతస్య శ్రేష్ఠత్వం చ, సీతోపనిషది శ్రూయతే—"హారే ర్ముఖాన్నాదః, తన్నాదా ద్బిందుః, బిందో రోంకారః, ఓంకారా త్పరతో రామవైఖానసపర్వతః, తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభి ర్బహుశాఖా భవన్తి, ఋగ్యజుస్సామరూపత్వా త్త్రయీతి పరికీర్తితా"ఇత్యారభ్య "వైఖానసమత స్తస్మి న్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభి ర్నిత్యం వైఖానసమతః పర"మితి—"వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్, త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య ఇత్థం దేహీ విజృంభతే. సంఖ్యారూపేణ సంకల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా, ఉదితో యాదృశః పూర్వం తాదృశం శ్రుణు మేఽఖిల"మితి చ తత్రైవ.

భగవదుపాసకానాం కామనయాఽ కామనయా వా భక్తియుక్తతరం నిత్యనైమిత్తికకర్మభి రగ్నిహోత్రాదిభి ర్వా, యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధిభిర్వా, ఆలయగోపురప్రాకారవిమానాదిభి స్సహ భగవద్విగ్రహార్చాపూజాకరణై రర్పణై స్స్నానాదిభి ర్వా, పితృపూజాదభి రన్నపానాదిభిర్వా, భగవత్ప్రీత్యర్థ ముక్త్వా సర్వం క్రియత ఇతి, శ్రీవైఖానససూత్రే కర్మసు క్వచిదృచః, క్వచిద్యజూంషి, క్వచి త్సామాని, క్వచిత్ ఖిలాః వినియుజ్యన్తే. అతో వైఖానసశాఖా సర్వశాఖామూలభూతా. వైఖానససూత్రస్య యజుశ్శాఖాసూత్రాంతర్గతత్వం తు తన్మంత్రాణాం బాహుళ్యేన వినియుక్తత్వాత్ ఇత్యవగన్తవ్యం. అత ఏవ వైఖానససూత్రం షట్సుయజుస్సూత్రే ష్వ

స్యతమ మితి వదన్తి, అస్యాని ద్వాదశఋక్సామాదిసూత్రాణి, "ఆహ త్యాష్టాదశసూత్రా"ణీతి పరిగణిత మాశ్వలాయనేన. తేషు వైఖానసం నారాయణైకపర మితి దర్శితం. తత స్తత్సూత్రిణశ్చ నారాయణపరా ఇతి. తేషాం పరమైకాంతిత్వం యుజ్యతే. తచ్చ తేషాం స్వతస్సిద్ధం. అన్యేషాం తు సంపాదనీయ మితి స్ఫుట మేవ. వైఖానసాః పూర్వకాండమన్త్రై రమూర్తభగవదారాధనం కుర్వన్తి, ఉత్తరకాండమన్త్రైస్సమూర్త మారాధయన్తీతి విదితం. సమూర్తారాధనే ఔపనిషదా మంత్రా ఏవ తత్ర వినియుజ్యంతే. యథా—'సహస్రశీర్షా పురుష"ఇతి "సహస్రశీర్షం దేవ"మితి "ఏకాక్షరం త్వక్షరే"త్యాది"హగ్ంసశ్శుచిష" దితి "అణోరణీయా"నితి "భూతో భూతే"ష్వితి "సంయుక్త మేతత్ క్షర మక్షరం చ వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వ మీశః. అనీశ శ్చాత్మా బుధ్యతే భోక్తృభావా జ్జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపై"రితి. అయంహి మన్త్రశ్శ్వేతాశ్వతరోపనిషది వర్తమానో ఽత్ర వినియుజ్యతే. అత స్సోపనిషత్ ఆపాతతో రుద్రప రేవ భాసమానాఽపి భగవత్పరా పర్యవస్యతీతి భగవంతో భృగ్వాదయో నిర చైషు రితి బోధ్యతే. తథా—"అభిత్వా శూర నో నుమోదుగ్ధా ఇవ ధేనవః, ఈశాన మస్య జగత స్సువ ర్దృశ మీశాన మింద్రతస్థుషః తస్మా దుచ్యత ఈశాన"ఇతి. మన్త్ర ఏష త్వథర్వశిరసి. సా చోపనిష త్పూర్వవద్భగవత్పరేతి జ్ఞాయతే. కించ—"విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతో ముఖ" ఇతి తత్రత్యం వాక్యం భగవతా సూరిచినా భగవత్పారమ్యాభిధానప్రకరణే ఉదాహ్రియతే కిమధికేన ? సర్వా ఉపనిషదః పరమపురుషపరా ఇతి సిద్ధం. శ్రీవైఖానసోక్తం భగవదారాధనం వేదాంతమన్త్రైర్విహితతయా వైదిక మితి చ. తద్విధినా భక్త్యా భగవదారాధకానాం శ్రీవైఖానసానాం పరమాత్మోపాసకత్వం నిర్విచికిత్సం. యచ్ఛ్రితం పరమాత్మోపాసకానాం మోక్షరూపం ఫలం, త త్తేషాం కరస్థమేవ. మోక్షశ్చ పరమపురుషపర స్సామ్యప్రాప్తి రేవ; తస్యా స్సంసారమోచనపూర్వకత్వాత్, సమస్తకర్మలేపత్యాగపూర్వకత్వాచ్చ మోక్షత్వవ్యపదేశః. శ్రూయతే హి—'నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతీ"తి.

ముక్తస్య నిత్యభోగ స్సంభవతి; "భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చే"తి భగవతా బాదరాయణేన సూత్రితం. భగవాన్ విఖనసోఽప్యాహ—
"నిత్యానంద మమృతరసపానప త్సర్వదా తృప్తికర"మితి.
నను నారదపరివ్రాజకోపనిషది—'చక్రీ లింగీ వైఖానసహరద్విజౌ భృతకాధ్యాపక"ఇతి సన్న్యాసానధికారిగణనాయాం చక్రధారిణో లింగినో వైఖానసహరద్విజాశ్చ గృహీతాః. తత్కథం తేషాం శ్రేష్ఠత్వ? మితి చే, దుచ్యతే—సా హ్యుపనిషత్ శ్రుతిమారాధనస్య జననభోగహేతుత్వప్రతిపాదికాయాః పూర్వ ముదాహృతాయా స్సఖీ.తప్తచక్రాంకితా వైష్ణవా అగర్భవైష్ణవా శ్రీవైఖానసా శ్చ కల్యాణగుణనిధిం పరమాత్మానం నారాయణ ముపాసతే హి. ఏతే బ్రహ్మణోఽగుణిత్వ ముపలపంతి. సా కథం తేషాం సన్న్యాసేఽనధికారం న బ్రూయాత్? తత్ర హి—"అహ మే వాక్షరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మద్వయం, ఇతి భావో ధ్రువో యస్య తదా భవతి భైక్షుభు"గితి స్వాత్మన ఏవ వాసుదేవత్వం నిశ్చిన్వతా సన్న్యాసః కర్తవ్యతయాఽభిధీయతే. అపిచ,తత్రోచ్యతే—
"సశిఖం వపనం కృత్వా బహిస్సూత్రం త్యజే ద్బుధః,యదక్షరం పరం బ్రహ్మ తత్సూత్రమితి ధారయే"దితి—"కర్మ ణ్యధికృతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః, తేభి ర్ధార్య మిదం సూత్రం క్రియాంగం తద్ధి వైదికం.శిఖాజ్ఞానమయీ యస్య ఉపవీతం చ తన్మయం, బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య ఇతి బ్రహ్మవిదో విదు"రితి చ—"న యతే ర్దేవపూజానోత్సవదర్శనం తీర్థయాత్రానివృత్తి"రితి చ. అతః పూర్వోదాహృతాభి శ్శ్రుతిస్మృతిభి ర్భగవత స్సర్వాశ్రమిసమారాధ్యత్వం నిశ్చిత్య తమర్చయతాం శ్రీవైఖానసానాం సన్న్యాసేఽనధికారం బ్రువతీయ ముపనిష దుపనిషదంతరవిరోధా ద్విషయాంతరే యోజనీయా. యది శ్రీవైఖానససూత్రిణాం సన్న్యాసేఽనధికారః,తర్హి తస్మిన్ శ్రీవిఖనస్సూత్రే తురీయాశ్రమవిధానం వ్యర్థం భవేత్.విధత్తే హి భగవా న్విఖనా స్తురీయాశ్రమం విస్తరేణ తత్సూత్రిణాం. తత్సూత్రస్య భగవత్పరతయా, తత్సూత్రిణాంచ భగవత్ప్రియతమత్వేన చ శ్రేష్ఠత్వం శ్రుతిస్మృతిభిః ప్రతిపాదితం; సీతోపనిషది—"వైఖానస మతః పర"మితి—"వైఖానసా వా ఋషయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస"న్నితి—"ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత

చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా" ఇత్యాదినా చక్రధారిణాం చ మాహాత్మ్య ముక్తం. అత స్తేషా మేతేషాం చ దూషణ మత్ర న సంగచ్ఛతే. అతో వైఖానసానాం స నిషేధోఽతివర్ణాశ్రమ స్సన్న్యాసవిషయః. యద్యపి వైఖానససూత్రేఽతివర్ణాశ్రమలక్షణ మప్యుక్తం; తథాపి వైఖానసానాం త్రిదండసన్న్యాస ఏవ కార్య ఇత్యవగమ్యతే. తస్మిన్ త్రిదండిన ఏవ విశిష్య చరమసంస్క్రియా విధానాదితి. కించ తస్మిన్ సూత్రే సన్న్యాసధర్మవిధౌ—"సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరంబ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయే" దితి సన్న్యాసినాం నారాయణపరత్వ మేవ ప్రతిపాదితం. తథా—"సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్యే"తి భగవద్భక్తి ర్విహితా. భగవాన్ మరీచి రపి సర్వాశ్రమిసాధారణ్యేన "విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం, నాన్యథా పరమపదప్రాప్తి"రిత్యాహ. శ్రూయతే చ తథా సాధారణ్యేన భగవ

సర్వాశ్రమిభి ర్విష్ణో రర్చనీయత్వం.

దర్చనం—"ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పర మీశితారం నారాయణం పూజయతి స్మ భక్త్యా, అర్ఘ్యాదిభిః పౌరుషసూక్తమంత్రైస్సంప్రాప్నుయాద్విష్ణుపదం మహాత్మే"తి. ఇయం శ్రుతి ర్భగవదర్చనే ప్రమాణతయా విమానార్చనకల్పే గృహీతా. శౌనకోఽపి తథా తత్ర—"ప్రవః పాంత"మిత్యాది శ్రుతిం ప్రమాణతయా వ్యాహార్షీత్. క్వచి త్సన్న్యాసినాం బాహ్యార్చననిషేధో మానసార్చనప్రశంసార్థకః. బాహ్యపూజాయా మశక్తానా మేవ కేవల మ్మానసపూజా కార్యా. శక్తానాం తు తదుభయ మపి కర్తవ్యం. అత ఏవ భగవతా భృగుణా వాసాధికారే అంతర్యాగా దనంతరం బహిర్యాగో విహితః. ఇద మత్ర బోద్ధవ్యం. అంతర్వా బహి ర్వాఽభిసంహితఫలం భగవదర్చనం పునర్జన్మనే భవతి, అనభిసంహితఫలం తన్ముక్తయే కల్పతే. అత ఏ ప్రోచ్యతే—"మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయో"రితి. ఇంద్రియం హి ద్వివిధం పరమేశ్వరేణ సృష్టం, బాహ్యమాంతర మితి. బాహ్యం దశధా—త్వగాదీని పంచజ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీని పంచకర్మేంద్రియాణి. అంతరింద్రియ మేకం మనః, తత్ర మనోమాత్రేణ సర్వేశ్వరారాధనాపేక్షయా కరాదిభి రపి తదారాధనం హి పరం. అన్యథా కరాది

మత్త్వం నోపయుజ్యతే భగవతి. ఉచ్యతే హి—"సా వాగనంతస్య గుణాన్ గృణీత" ఇత్యాదినా. భగవద్విషయోపభోగ ఏవ తేషాం సాఫల్యం. అత ఏవాహ శ్రుతిరపి—"భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవా" ఇత్యాది. సాక్షాత్కృత పరమాత్మస్వరూపా అపి మహర్షయః ప్రతిమాసు భగవన్తమారాత్సు రితి జానీమః. తత్ర—"మరీచి ర్మందరే విష్ణు"మిత్యాదికం పూర్వముదాహృతం. యది సన్న్యాసిభిః ప్రతిమార్చనం నాదర్తవ్య మితి వచనం ప్రమాణం, ప్రాక్తనా శ్శ్రీమద్రామానుజమునిప్రభృతయో యతయః ప్రతిమాయాం కిమర్చయేయుః? న చ వాచ్యం లోకసంగ్రహార్థ మితి; లోకసంగ్రహాయ నిషిద్ధాచరణస్యానుపపన్నత్వాత్. కించ సన్న్యాసోపనిషది—"న పరివ్రాణ్ణామ సంకీర్తనపర" ఇతి సంకీర్తనం నిషిధ్యతే. సన్న్యాసిభి ర్నారాయణనామోచ్చారణం కార్యమిత్యత్ర తదాచర్యతే. అస్మిన్ యుగే నామోచ్చారణా దేవ కలివిధూనన ముచ్యతే కలిసంతారణోపనిషది—"ఆదిపురుషస్య నారాయణస్య నామోచ్చారణమాత్రేణ నిర్ధూతకలి ర్భవతీ"తి. అత స్సన్న్యాసినాం బాహ్యార్చననామకీర్తననిషేధో యుగాంతరవిషయః. భగవతాఽపి గీయతే—"సతతం కీర్తయంతో మాం ...ఉపాసత" ఇతి. న చ శంక్యం వచనమిదం జిజ్ఞాసువిషయం, న జ్ఞానిపర మితి; "చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభే"త్యుక్తేః. సర్వజ్ఞే నాపి శివేన జపహోమార్చనాని కృతానీతి శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది నిగద్యతే—"శ్రీరామస్య మనుం కాశ్యాం జజాప వృషభధ్వజః, మన్వన్తరసహస్రైస్తు జపహోమార్చనాదిభిః. తతః ప్రసన్నో భగవాన్ శ్రీరామః ప్రాహ శంకరం, వృణీష్వ యదభీష్టం త ద్దాస్యామి పరమేశ్వర" ఇతి. అన్యత్ర చ శ్రీరామనామకీర్తనం భగవతా రుద్రేణాపి క్రియత ఇతి సమభిధీయతే. భాగవతే చ—"ఆకృశ్య పుత్ర మఘవాన్యదజామిళోఽపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఉపైతి ముక్తి"మితి. స్మర్యతే చ భగవత్కైంకర్యార్థ మేవ కరణస్పృష్టి రితి—"విచిత్రా దేహసంపత్తి రీశ్వరాయ నివేదితుం, పూర్వమేవ కృతా బ్రహ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతే"తి. అవధూతోపనిషది—"అథవా కృతకృ

త్యోఽపి లోకానుగ్రహకామ్యయా, శాస్త్రీయేణైవ మార్గేణ వర్తేఽహం మమ కా క్షతిః. దేవార్చనస్నానశౌచభిక్షాదౌ వర్తతాం వపుః, తారం జపతు వాక్ తద్వత్పఠత్వామ్నాయమస్తకం. విష్ణుం ధ్యాయతు ధీర్యద్వా బ్రహ్మానందే విలీయతా”మితి. అనయా శ్రుత్యాఽవధూతస్యాపి లోకానుగ్రహాయ దేవార్చనం కార్య మిత్యుచ్యతే. అత్రదేవశబ్దేన నారాయణ ఏవాభిధీయతే. యతీనామితరదేవార్చననిషేధాత్; అనుపదం “విష్ణుం ధ్యాయతు ధీ” రితి తస్యైవ ధ్యేయత్వావగమాచ్చ; శాట్యాయనః—“విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయ” ఇతి శ్రవణాచ్చ. ఏవం చావధూతేనాపి లోకానుగ్రహాయ వా, భగవద్ధ్యానార్చనప్రణవజపానాం కర్తవ్యత్వే సతి, తదితరైర్యతిభిస్తే నైయత్యేన కార్యా ఇతి ఫలితం. అత్రార్చనస్య ప్రణవజపభగవద్ధ్యానాభ్యాం సహపాఠాత్ యేషాం ప్రణవజపోఽస్తి, తైర్భగవానర్చనీయ ఇతి సిద్ధ్యతి. శాస్త్రీయేణేతి మార్గస్య విశేషణాత్ స్నానం శౌచం భిక్షా ప్రణవజపో వేదాంతచింతనం భగవతో ధ్యానమర్చనం చ యతీనాం శాస్త్రసిద్ధమితి చావగమ్యతే. క్రతుశ్చాహ—“ధ్యాయతే ఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతైశ్చాపి గతిస్తస్య న విద్యత” ఇతి. ఆనుశాసనికే త్ర్యశీతిశతతమాధ్యాయే—“యద్జ్ఞేయం పరమం కృత్య మనుష్ఠేయం మహాత్మభిః, సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం వక్తుమర్హ స్యనుగ్రహా”దితి యుధిష్ఠిరేణ పృష్టో భీష్మ ఆహ—“శ్రూయతామిద మత్యంతంగూఢం సంసారమోచనం, శ్రోతవ్యం చ త్వయా సమ్యగ్జ్ఞాతవ్యం చ విశాంపతే. పుండరీకః పురా విప్రః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః, నారదం పరిపప్రచ్ఛ శ్రేయో యోగివరం మునిం. నారదశ్చాబ్రవీ దేనం బ్రహ్మణోక్తం మహాత్మనా.” నారదః—“శృణుష్వావహిత స్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం, అప్రభూతం ప్రభూతార్థం వేదశాస్త్రార్థసారకం. యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశకః, స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇత్యభిధీయతే. నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః, తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణస్స్మృతః. నారాయణాజ్జగత్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే, తస్మి

స్మేవ పున స్తచ్చ ప్రళయే ప్రవిలీయతే. నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణఃపరః, పరా దపి పర శ్చాసౌ తస్మా న్నాస్తి పరాత్పరం. వాసుదేవం తథా విష్ణు మాత్మానం చ తథావిదుః, సంజ్ఞాభేదై స్స ఏవైక స్సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, ఇద మేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. తస్మా త్త్వం గహనా న్సర్వాం స్త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరాన్, అనన్యచేతా ధ్యాయస్వ నారాయణ మజం విభుం. ముహూర్త మపి యో ధ్యాయే న్నారాయణ మతన్ద్రితః, సోఽపి తద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం, అంతకాలే జప న్నేతి తద్విష్ణోః పరమం పదం. శ్రవణా న్మననా చ్చైవ గీతిస్తుత్యర్చనాదిభిః, ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా. లిప్యతే న స పాపేన నారాయణపరాయణః, పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రి వోదితః. బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽపి వానప్రస్థో ఽథ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్వా నైవ యాతి పరాం గతిం. జన్మాంతరసహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః, తద్భక్తవత్సలం దేవం సమారాధయ సువ్రత. నారదే నైవ ముక్తస్తు స విప్రోఽభ్యర్చయ ద్ధరిం, స్వప్నేఽపి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం. కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రీవత్సకౌస్తుభం, తం దృష్ట్వా దేవదేవేశం ప్రణమన్ సంభ్రమాన్వితః. అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః, సంస్తుత స్స్తుతిభి ర్దివ్యై ర్దేవగంధర్వకిన్నరైః. అథ తేనైవ భగవా నాత్మలోక మధోక్షజః, గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్సయోగి నిలయో హరిః. తస్మా త్త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్త స్తత్పరాయణః, అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్వ పురుషోత్తమం. అజర మమర మేకం ధ్యేయ మాద్యంతశూన్యం సగుణ మగుణ మాద్యం స్థూల మత్యంతసూక్ష్మం, నిరుపమ ముపమేయం యోగివిజ్ఞానగమ్యం త్రిభువనగురు మీశం తం ప్రపద్యస్వ విష్ణు"మితి. ఏవం చ ధ్యానభక్తిభ్యాం భగవదారాధనం మోక్షోపాయ ఇ త్యవసితం. నచ—"విష్ణ వే చార్చత" ఇత్యాదినా మోక్షస్య నియోగసాధ్యతయా ఽనిత్యత్వప్రసంగ ఇతి శంక్యం; ప్రతిబంధనివృత్తిమాత్రస్య నియోగసాధ్యత్వాత్. "ప్రవః

పాంత మంధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చత". చకారసముచ్చితధ్యానసహితారాధననియోగస్య ప్రతిబంధకనివృత్తి సాధకత్వం తయా శ్రుత్యైవావగమ్యతే. అంధసః అవిద్యాయాః, రక్షంతం విష్ణుమర్చతేతి. అవిద్యాం నివర్త్య రక్షంత మిత్యర్థః. ల్యబ్లోపే పంచమీ. స నియోగో బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానం జనయతి. అత ఏవాహ భగవాన్మరీచిః—"తదారాధనేన జీవాత్మా పరమాత్మానం పశ్య"తీతి. ఇత్థం చ సనియోగో బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానఫలకః, జ్ఞానసాధనం చ. నియోగేన నిర్మలం మనఏవ; "మనసా తు విశుద్ధేన"ఇతి శ్రుతేః. ఏవమేవ శ్రీరామానుజాచార్యైస్సమన్వయాధికరణే ధ్యాననియోగస్యాపరోక్షజ్ఞానజనకత్వం, తేన శుద్ధస్య మనసో ఽపరోక్షజ్ఞానసాధనత్వం చ ప్రత్యపాది. ధ్యానమాత్రస్యాపరోక్షజ్ఞానజనకతయా మోక్షోపాయత్వే సిద్ధే, తత్సహితారాధనస్య తథాత్వం కైముతికసిద్ధం.

శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యశాండిల్యోపనిషదుపబృంహణత్వమ్

శాండిల్యోపనిషదథర్వణా శాండిల్యాయోపదిష్టేతి విద్మః. అత్రాయ ముపక్రమః—"శాండిల్యో అథర్వాణం పప్రచ్ఛ"ఇతి. తత్రాప్యథర్వశబ్దేన భగవాన్ భృగురేవోక్తః; యత శ్శాండిల్యోపనిషదుక్తా బహవోఽర్థా శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భృగుణా సముపబృంహితాః. తథాహి—తస్యాముపనిషది—"అథ హైన మథర్వాణం శాండిల్యః పప్రచ్ఛ కే నోపాయేన నాడయ శ్శుద్ధాస్స్యుః, నాడయః కతి సంఖ్యాకాః"ఇత్యారభ్య "అథేదం శరీరం షణ్ణవత్యంగుళాత్మకం భవతి"ఇత్యాదినా నాడీస్వరూప ముచ్యతే. తథా వాసాధికారే—"యథా కుముదోత్పలయోర్నాలానాం కందమాశ్రయం, తథా నాభిర్నాడీనా మాశ్రయస్థానం. తస్య నాభేరేవంభూతా ద్విసప్తతిసహస్రనాడయ" ఇత్యాదినా తత్స్వరూప ముచ్యతే. తస్యాం—"దివా న పూజయేద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతం పూజయేద్విష్ణుం దివారాత్రం న పూజయే"దితి. వాసాధికారే—"నార్చయేదహ్ని రాత్రౌ చ బాహ్యాభ్యంతరయోర్హరిం, సంధ్యాయామర్చయేత్ప్రాజ్ఞ స్స్నాతకప్రేతకం వినా"ఇతి. అయమర్థః—ఇడా చంద్రనాడీ, పింగళా సూర్యనాడీ, ఇడాయాం వాయౌ

చరతి రాత్రిః,పింగళాయాం దివా,సుషుమ్నాయాం సంధ్యా, ఇడా వామనాసాయాం,పింగళా దక్షిణనాసాయాం,మధ్యే సుషుమ్నా, ఇత్యాహుః.ఏతద్గురుముఖా ద్జ్ఞేయం. తస్యాం—"అథ ప్రత్యాహారస్స పంచవిధః.విషయేషు చరతా మింద్రియాణాం బలా దాహరణం ప్రత్యాహారః.య ద్యత్పశ్యతి త త్సర్వమాత్మేతి ప్రత్యాహారః.నిత్యవిహితకర్మఫలత్యాగః ప్రత్యాహారః"ఇత్యాది.(శ్రీశాస్త్రే) మరీచిసంహితాయాం యోగకాండే—"అథాతః ప్రత్యాహారః పంచధా భవతి,ఇంద్రియాణాం సర్వేభ్యో విషయేభ్యో బలా దాహరణ, మాత్మని సర్వమాత్మ వ దీక్షణ"మిత్యాది. తస్యాం—"అథ ధారణా,సా త్రివిధా; ఆత్మని మనోధారణం,దహరాకాశే బాహ్యాకాశధారణం, పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశేషు పంచమూర్తిధారణం" చేతి.(శ్రీశాస్త్రే)—"అథాతో ధారణాన్యష్టధా భవంతి, తేష్వాత్మనియమాదిగుణయుక్తం మనస స్థితిః, హృత్పద్మాంతరాకాశే బాహ్యాకాశధారణం,పృథివ్యాదిమహాభూతేషు పంచసు దేవానాం పంచధారణాని.హృత్పద్మమధ్యే పరమానందవిగ్రహధారణ మితి. పాదాదిజానుపర్యంతం పృథివీస్థానం; తత్ర లకారసంయుక్తం వాయు మారోప్యానిరుద్ధమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్. జాన్వోః పాయుపర్యంత మప్స్థానం;తత్ర వకారసంయుక్తం వాయుమారోప్యాచ్యుతమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్.పాయో ర్హృదయాంత మగ్నిస్థానం;తత్ర రేఫయుతం వాయు మారోప్య సత్యమూర్తింధ్యాత్వా ధారయేత్.హృదయా ద్భ్రూమధ్యాంతం వాయుస్థానం;తత్ర యకారసంయుతం వాయు మారోప్య పురుషమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్.భ్రూమధ్యా దాకేశాన్తం ఆకాశస్థానం; తత్ర హకారసంయుక్తం వాయు మారోప్య విష్ణుమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయే"దితి. తస్యా ముపనిషది—"అథ ధ్యానం.తద్ద్వివిధం—సగుణ నిర్గుణం చేతి.సగుణంమూర్తిధ్యానం; నిర్గుణ మాత్మయాథాత్మ్యం"ఇత్యారభ్య "అథా ప్యస్యా రూపస్య బ్రహ్మణ స్త్రీణి రూపాణి భవన్తి—నిష్కళం, సకళం,సకళనిష్కళం చేతి.య త్సత్యవిజ్ఞాన మానందం నిష్క్రియం నిరంజనం సర్వగతం సుసూక్ష్మం సర్వతోముఖ మనిర్దేశ్య మమృత మస్తి,తదిదం నిష్కళం

రూపం.అథాస్య యా సహజా ఽస్త్యవిద్యా మూలప్రకృతి ర్మాయా లోహితశుక్లకృష్ణా తయా సహజయా దేవః కృష్ణపింగళో మహేశ్వర ఈష్టే,తదిదమస్య సకళంనిష్కళంరూపం."అథైష జ్ఞానమయేన యజమానో కామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయే యేతి,అథైతస్మాత్తప్యమానాత్సత్యకామాత్త్రీణ్యక్షరా ణ్యజాయంత"ఇత్యారభ్య"అథాస్య దేవస్యాత్మశక్తిక్రీడస్య భక్తానుకంపినో దత్తాత్రేయరూపానురూపా తనూరవాసా ఇందీవరదళప్రఖ్యా చతుర్బాహు రఘోరా పాపనాశినీ తదిద మస్య సకళం రూప"మితి. అత్ర మహేశ్వరశబ్దేన నారాయణ ఉచ్యతే; "యస్మాన్మహత ఈశ శ్శబ్దధ్వన్యా చాత్మశక్త్యా సర్వమీశతే తస్మా దుచ్యతే మహేశ్వర"ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్, దత్తాత్రేయస్య భగవదాత్మకత్వాచ్చ. వక్ష్యతే హి—"అత్ర యే ఉక్తకామా యాతితరాం తుష్టేన భగవతా జ్యోతిర్మయేన ఆత్మైవ దత్తో యస్మా చ్చానసూయాయై మాత్రే ఆత్రేయ స్తనయోఽభవత్ తస్మా దుచ్యతే దత్తాత్రేయ"ఇతి. దత్తాత్రేయస్య నారాయణాత్మకత్వం దత్తాత్రేయోపనిషది స్ఫుటం ప్రతిపాద్యతే—"బ్రహ్మ విశ్వరూపధరం విష్ణుం నారాయణం దత్తాత్రేయం ధ్యాత్వే"తి.అల మప్రకృతేన. వాసాధికారే—"అవ్యయస్యాస్యరూపే తు ఆకాశ స్యోపమ స్స్మృతః,ఏతైస్తు నిష్కళం తస్య పరమాత్మేతి కీర్త్యతే. నిష్కళం సకళం చేతి నిష్కళం సకళం త్రిధా, సర్వవాదస్తు సందేహైః పూర్వపక్షం తు నిష్కళం.నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ ఇతి శాస్త్రస్య దర్శనం,నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యాత్పశ్చా త్సకళముచ్యతే"ఇత్యారభ్య"నిష్కళా త్సకళో జాత స్సర్వత్ర పరిపఠ్యతే, పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మా త్సకళనిష్కళ"ఇతి కేచి ద్బ్రహ్మణః కేవలం నిష్కళరూపం వద న్తి;తత్పూర్వపక్షః. సిద్ధా న్తస్తు—బ్రహ్మణో నిష్కళత్వం సకళత్వం చాస్తి. తత్ర నిష్కళరూపం పూర్వం, సకళరూప ముత్తర మిత్యర్థః.నిష్కళ మేవ బ్రహ్మ భక్తానుగ్రహాయ స్వభక్తభావనా మనుసృత్య స్వైరం సకళం భవతీ త్యభిప్రాయః. ఏవం చోపనిషత్సు యోఽథర్వశబ్దవాచ్య స్స ఏవ భృగు రితి, తే నైవోపనిషదర్థా శ్శ్రీశాస్త్రే ప్రతిపాదితా ఇతి చ స్ఫుట మవధీయతే. యద్యపి త్రిశిఖబ్రాహ్మణోపనిషది—"పృథివ్యంశే తు దేహస్య చతుర్బాహుం కిరీటి

నం, అనిరుద్ధం హరిం యోగీ ధ్యాయతే భవముక్తయే. అబంశే పూరయే ద్యోగీ నారాయణ ముదగ్రధీః, ప్రద్యుమ్న మగ్నౌ వాయ్వంశే సంకర్షణ మతఃపరం. వ్యోమాంశే పరమాత్మానం వాసుదేవం సదాస్మరే"దితి ధారణాయాం మూర్తయః ప్రతిపాదితాః. తథాఽపి న విరోధః; వాసాధికారే వాసుదేవాదీనాం పురుషాద్యాత్మకత్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. అత ఏవ పాంచరాత్రిణోఽపి— "వాసుదేవాయ పురుషాత్మనేనమః, సంకర్షణాయసత్యాత్మనేనమః" ఇత్యాది వదన్తి. దైవికవ్యూహమూర్తయః పురుషాద్యాః, మానుషవ్యూహమూర్తయో వాసుదేవాద్యాః ఇతి తేషా మభేదో బోధ్యః. ఇత్యలం ప్రపంచేన.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
రవిందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర
రాజస్య కృతిషూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
చతుర్థోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రీయతాం.
శ్రీః

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ నివాసాయనమః.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః.

పంచమాధికారః.

అథ చతుర్భి రధికారై ర్విస్తరే ణోక్తా నర్థా నవగన్తు మశక్తానాం సతాం సుఖబోధా యోత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారసంగ్రహాఖ్యోఽయం పంచమోఽధికారః ప్రారభ్యతే. అయం చ పూర్వముదాహృతానా మానుశాసనికవచనానాం వివరణరూపః. తత్ర హి యుధిష్ఠిరో భీష్మం పృచ్ఛతి:—

య జ్జ్ఞేయం పరమం కృత్య మనుష్ఠేయం మహాత్మభిః,
సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం వక్తు మర్హా స్యనుగ్రహాత్. ౧

యత్స్వరూపం, పరమం సర్వోత్కృష్టం, జ్ఞేయం జ్ఞాతవ్యం, పరమశబ్దస్య మధ్యమణిన్యాయే నోభయత్రాన్వయః. యత్పరమం కృత్య మనుష్ఠేయ మితిచ ప్రశ్నద్వయం భవతి. సర్వశాస్త్రాణాం శాసనా చ్ఛాస్త్రమిత్యుక్తే ర్వేదాదీనా మిత్యర్థః. సారం తాత్పర్యవిషయభూత మిత్యర్థః.

అథభీష్మస్యోత్తరం:—

శ్రూయతా మిద మత్యన్తం గూఢం సంసారమోచనం,
శ్రోతవ్యం చ త్వయా సమ్యక్ జ్ఞాతవ్యం చ విశాంపతే. ౨
పుండరీకః పురా విప్రః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః,
నారదం పరిపప్రచ్ఛ శ్రేయో యోగివరం మునిం. ౩

స్వయం సారజ్ఞోఽపి భీష్మః యుధిష్ఠిరాయ స్వాభిప్రాయోత్తరే వృద్ధసమ్మతిం దర్శయితుం పుండరీకనారదసంవాద మభిధత్తే. పుండరీకాఖ్యో విప్రః నారదం శ్రేయః పప్రచ్ఛేతి.దుహాదిత్వాత్ పృ

చ్ఛతేః ద్వికర్మకత్వం. తీర్థజలాప్లుత ఇత్యనేన తస్యపరిశుద్ధత్వం, తేన పరమవిషయజిజ్ఞాసోత్పత్తిశ్చ బోధ్యతే.

నారద శ్చాబ్రవీ దేనం బ్రహ్మణోక్తం మహాత్మనా. 3

అత్ర బ్రహ్మణేతి విఖనసశబ్దవాచ్య ఏవోచ్యతే. స ఏవహి— "నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిః,విష్ణుః పరమః, నారాయణ పరం బ్రహ్మ ధ్యాయ"న్నిత్యాదినాఽత్ర వక్ష్యమాణభగవత్పారమ్యం, "నారాయణమర్చయే"దిత్యాదినా తదర్చనస్య మోక్షోపాయత్వం చ స్వసూత్రే ప్రాచీకశత్. చతుర్ముఖ ఏవ కి మ ప్యుద్దిశ్య శుద్ధసత్త్వేన మనసా భగవన్తం ఖననాపరనామ్నా ధ్యానే నానందయన్ విఖనసనామాఽభూ దితి పూర్వం దర్శితం.

నారదః—

శృణుష్వావహితస్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం,
అప్రభూతం ప్రభూతార్థం వేదశాస్త్రార్థసారకమ్. ౪

అప్రభూతం శబ్దతో నవిస్తరం,ప్రభూతార్థం అర్థబహుళం, వేదశాస్త్రాణాం,సారకం హేయాంశరహితం,జ్ఞానయోగం, శృణుష్వ సావధానం శృణు.

అథ. ప్రథమం నారాయణశబ్దం వ్యుత్పాదయతి.—

యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశకః,
స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇత్యభిధీయతే. ౫

ప్రకృతేః ప్రధానాత్,పరతః పరస్తాత్ వర్తమానః; "ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తు పారే"ఇతి శ్రుతేః. పంచవింశకః చతుర్వింశతి తత్త్వవ్యతిరిక్తః, చతుర్వింశతితత్త్వాని పృథివ్యాదీని, పురుషః, నర ఇత్యుచ్యతే.

నరా జ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః,
తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణ స్స్మృతః. ౬

నరసంభూతత్వాత్తత్త్వాని నారశబ్దవాచ్యాని ; "ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః. ఆకాశాద్వాయు"రిత్యాదిశ్రుతేః. తాని, అయనం స్థానం,తస్యాస న్నితి శేషః;"యః పృథివ్యాం తిష్ఠ"న్నిత్యాదిశ్రుతేః.

అనేన పరమపురుషస్య నామ్నైవ సర్వకారణత్వసర్వాంతర్యామిత్వాది సిద్ధి రిత్యవగమ్యతే.

అవ. తదేవోపపాదయతి.—

నారాయణా జ్జగత్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే,
తస్మి న్నేవ పున స్తచ్చ ప్రళయే ప్రవిలీయతే. ౭

సర్గకాలే సృష్టౌ, నారాయణాత్ సర్వం జాయతే, పునః తత్ జగత్, తస్మిన్, ప్రవిలీయతే; "నారాయణా త్ప్రవర్తంతే నారాయణే ప్రలీయన్తే" ఇతిశ్రుతేః. అనేన జగతో మిథ్యాత్వం నేతి బోధ్యతే; సత్యా ద్వస్తునో మిథ్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః.

నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః
పరా దపి పర శ్చాసౌ తస్మా న్నాస్తి పరాత్పరమ్. ౮

నారాయణః పరం బ్రహ్మ, స ఏవ పరం బ్రహ్మ పరంతత్త్వపరమాత్మాదిశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః. అనేన "సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మే" త్యాదిశ్రుతిప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏ వేతి బోధితం. అసౌ పరా దపిపరః; "పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్త" మితి శ్రుతేః. తస్మాత్పరాత్, పరం నాస్తి క్వచి ద్బ్రహ్మరుద్రాదీనాం పరత్వప్రతిపాదనం తు తేషాం నారాయణాత్మకత్వాదితి బోధ్యతే. తస్మిన్ పర్వణి ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయే— "నిశాసుప్తో ఽథ భగవాన్ క్షపాంతే ప్రత్యబుధ్యత, పశ్చా ద్బుద్ధ్వా ససర్జాపః" ఇత్యారభ్య "హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మాణం జలజం మునిం, భూతభవ్యభవిష్యస్య కర్తార మనఘం విభుం. మూర్తిమంతం మహాత్మానం విశ్వేశంభుం స్వయంభువ" మితి.

వాసుదేవం తథా విష్ణు మాత్మానం చ తథా విదుః,
సంజ్ఞాభేదై స్స ఏ వైక స్సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. ౯

త మేవ నారాయణం పాంచరాత్రిణో వాసుదేవం విదుః, వైఖానసావిష్ణుం విదుః, అన్యే ఆత్మానం విదుః. ఏక ఏవ నారాయణో వైఖానసాదిశాస్త్రేషు విష్ణ్వాదిసంజ్ఞాభేదై స్స్తుత ఇత్యర్థః. తదుచ్యతే ఆశ్వమేధికే—"విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర

సంకర్షణ మథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ"ఇత్యారభ్య సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయ"ఇతి. అత్ర—"యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణు"రితి పరాశరవచన మ ప్యనుసంధేయం. అత్ర వేదాంతవేదిశబ్దేన వైఖానసా గృహ్యంత ఇతి పూర్వం ప్రపంచితం.

ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః,
ఇద మేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. ౧౦

శాస్త్రరూపక్షీరార్ణవం మథిత్వా సదా నారాయణో ధ్యేయ ఇతి. జ్ఞానరూప మమృతం నిష్పన్న మిత్యర్థః. "త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే"ఇతి శ్రుతేః.

తస్మా త్త్వం గహనాన్ సర్వాన్ త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరాన్
అనన్యచేతా ధ్యాయస్వ నారాయణ మజం విభుం. ౧౧

ముహూర్త మపి యో ధ్యాయే న్నారాయణ మతన్ద్రితః,
సోఽపి తద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. ౧౨

గహనాన్ దురవగాహాన్-దుష్కరా నిత్యర్థః. సర్వాన్ మోక్షమార్గాన్, త్యక్త్వా, నారాయణం ధ్యాయస్వ, నారాయణధ్యానరూపం సుగమం మార్గం ప్రవిశేత్యర్థః.

అవ. ఏవం శ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా చతుర్షు జపహోమార్చనధ్యానేషు పూజామార్గేషు ధ్యాన ముక్త్వా జప మాహ.—

నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం,
అంతకాలే జప న్నేతి త ద్విష్ణోః పరమం పదం. ౧౩

యద్యప్యత్ర"అంతకాలే జప"న్నితి శ్రీమదష్టాక్షరమన్త్రజపోఽంతకాల ఉక్తః, తథాఽపి తత్పూర్వ మపి నిత్యం తజ్జపః కార్యః. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా మరీచినా—"సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం వా జపే"దితి. సావిత్ర్యా భగవత్పరత్వం పూర్వ ముపపాదితమ్.

అవ. ఏవం జపం విధాయ తదర్చనాదికం విధత్తే—

శ్రవణా న్మననా చ్చైవ గీతి స్తుత్యర్చనాదిభిః,
ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా. ౧౮

శ్రవణాత్ వేదాంతశ్రవణాత్, మననాత్ పునః పున స్తదర్థానుసంధానాత్. అనంతరం నిదిధ్యాసనప్రకార మాహ—గీతి స్తుత్యర్చనాభి రితి, ఆదిశబ్దేన నమస్కారహోమాదికం గృహ్యతే. బ్రహ్మ నారాయణః, ఆరాధ్యం. యద్య ప్యత్రార్చన మపి గీత్యాదిభి స్సామాన్యేన విహితం, తథాఽపి తదేవ ప్రధానం; గీత్యాదీనాం తదంగత్వే చ ఉపపత్తేః. అతఏ వాత్ర వక్ష్యతే—"నారదే నైవ ముక్త స్తు స విప్రోఽభ్యర్చ్య యద్ధరిం"ఇతి. అత్రాంగినోఽర్చనస్య ప్రతిపాదనేన తదంగాని జపధ్యాన హోమప్రణామస్తోత్రాణి చ కృతవా నితి గమ్యతే. అత్రార్చనశబ్దేన ప్రతిమారాధనరూపబాహ్యార్చన మేవోచ్యతే; స్తుతినమస్కారాదీనాం తదంగత యోపపత్తేః. అత ఏవ భగవాన్ విఖనా సూత్రే ప్రతిమార్చనం విధాయ తదంతే—"పురుషసూక్తేనసంస్తూయప్రణామం కుర్యా"దితి విధత్తే. భగవతాఽపిగీయతే—"మద్యాజీ మాం నమస్కురు" ఇతి. శ్రుతిభి శ్చ—"విష్ణవే చార్చత""ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పర మీశితారం విష్ణుం పరం పూజయతి స్వశక్త్యా" "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ"ఇత్యాదిభిః పూజా విధీయతే. "నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యత" ఇతి శ్రుతిః. నిచాయ్య పూజయిత్వేత్యర్థః."చాయృపూజా నిశామనయో"రితి ధాతో ర్ల్యప్. వేదాంతశాస్త్రే చ— "అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా"మితి భగవదారాధనం వినా త స్యాప్రాప్యత్వ ముచ్యతే. అనేకా స్స్మృతయ శ్చోదాహృతాః. స్మర్యతే చ ప్రతిమాయామర్చనం—"సురూపాం ప్రతిమా"మిత్యాదినా. శ్రీభాగవతేచ—"యమాదిభి ర్యోగపథై రాన్వీక్షిక్యాచ విద్యయా,మమార్చోపాసనాభి ర్వా నాన్యం యోగ్యం స్మరే న్మునిః"ఇత్యభిధీయతే.

లిప్యతే న స పాపేన నారాయణపరాయణః,
పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రివోదితః. ౧౯

నారాయణపరాయణః జపార్చనధ్యానాదిభి ర్నారాయణైకనిష్ఠః, పాపేన న లిప్యతే; "యథా పుష్కరపలాశే ఆపో న శ్లిష్యంత" ఇత్యాదిశ్రుతేః. సకలం లోకం పునాతి. యథా స్వాలోకమాత్రేణ సూర్య స్తమో నిరస్య లోకం విమలీకురుతే, తథా భగవత్పరోఽపీత్యర్థః. అగ్రేఽప్యస్మిన్ పర్వణి షట్త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే భగవత్పరాణాం పఙ్క్తిపావనత్వం వక్ష్యతే. యథా—"ఇమే చ భారతశ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనాః" ఇత్యారభ్య "యతయో మోక్షధర్మజ్ఞా యోగిన శ్చరితవ్రతాః, పాంచరాత్రవిదో ముఖ్యా స్తథా భాగవతాః పరే. వైఖానసాః కులశ్రేష్ఠా నిరతా శ్శార్ఙ్గధారిణి, యే చేతిహాసం ప్రయతా శ్శ్రావయన్తి ద్విజోత్తమా" నితి. అత్ర వైఖానసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణోఽభిధీయంతే. తేషాం కులశ్రేష్ఠత్వం శ్రీమన్నారాయణపరతయా సర్వోత్తమసూత్రసంస్కృతకులజాతత్వాత్. తేషాం వైఖానససూత్రిణాం శ్రేష్ఠత్వం దశభి ర్హేతుభి శ్శ్రీశ్రీనివాసదేశికేన సముపపాదితం. యథా—సర్వసూత్రాణా మాదిమత్వాత్, జగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్, ప్రధానకర్మసు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వాత్, మన్వాద్యై స్స్వీకృతత్వాత్, సమన్త్రకసర్వక్రియావత్త్వాత్, నిషేకసంస్కారాదిమత్త్వాత్, అష్టాదశసంస్కారాత్మకత్వాత్, సాంగక్రియాకలాపవత్త్వాత్, అఖిల జగదేకకారణభూతశ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాత్, తత్సూత్రోక్తధర్మానుష్ఠానవతా మేవ భగవత్ప్రియతమోపపత్తేః" ఇత్యాదినా. భగవాన్ భృగు రప్యాహ—"యత్సూత్రాద్యంతమధ్యేషు భగవాన్ విష్ణు రవ్యయః, యష్టవ్యో గీయతే యస్మాత్సర్వసూత్రోత్తమం తు తత్." పునస్తత్రైవ—"వైష్ణవం సూత్రమేతత్తు సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వా త్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తు వై మయాఽనువర్తితం. తద్వ త్కాశ్యపాత్రిమరీచిభి" రితి. భృగోశ్చ వైఖానసత్వం హారీతస్మృతా వుచ్యతే—"శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై" రితి. భృగో ర్మహర్షిశ్రేష్ఠత్వం భగవతా గీయతే—"మహర్షీణాం భృగురహ" మితి. బ్రహ్మకైవర్తే—"యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః. సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం

స్మృత"మితి. పునరాహ హారీతః—"పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్త వాన్ స్వయ మచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత"మితి. సీతోపనిషది—"వైఖానసబుషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీ సముద్భవే"దిత్యారభ్య "వైఖానస మతః పర"మితి. వారాహే శ్రీవేంకటగిరిమాహాత్మ్యే—"వైఖానసై ర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధి"పేతి. కులశ్రేష్ఠా ఇత్యనేన నారాయణపరసూత్రసంస్కృతకులసంభవా దేవ తేషాం శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యత్వం సిధ్యతి. తతో న తప్తచక్రధారణా దిక మితి గమ్యతే. తేషాం పరమైకాంతిత్వం చ సూత్రోక్తవిష్ణుబలి కర్మసిద్ధం. అతఏవ ప్రోచ్యతే—"నిరతా శ్చార్చధారి"ణీతి. పాంచరాత్రే పౌష్కరే—"విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతిన స్సుసత్త్వస్థాః దేహాంతం నాన్యయాజిన"ఇతి. శాంతిపర్వణి—"మన్త్రిణాం తు సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారీ విశిష్యతే"ఇత్యారభ్య "వేదాన్తికసహస్రేభ్యోవిష్ణుభక్తోవిశిష్యతే, విష్ణుభక్తసహస్రేభ్యోవిప్రోవైఖానసోవర"ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యశ్చాహ—"వైఖానసో వైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్టమాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీ"తి; బ్రహ్మణా,విఖనసానిర్దిష్టమిత్యర్థః. వైఖానససూత్రిణాంభగవదేకపరత్వం తేషాం దేవతాన్తరారాశ్రయణాభావేన సర్వేషాం ప్రత్యక్షత శ్రీవైష్ణవత్వ దర్శనా దేవావగమ్యతే. అన్యసూత్రిణో హి న తథా దృశ్యంతే. ఏవం చ శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవైష్ణవత్వం జన్మసిద్ధం,ఇతరేషాం తు కర్మసిద్ధ మిత్యవధీయతే.

బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽపి వానప్రస్థో ఽథభిక్షుకః,
కేశవారాధనం హిత్వా నైవ యాతి పరాం గతిమ్. ౧౬

అత్రారాధనశబ్దే నార్చన మేవాభిధీయతే, నాన్యత్ .తస్యార్చన పరత్వ మేవ బహుభి ర్వచనైః పూర్వ ముపపాదితం.అనేన యతీనాం క్వచిత్ బాహ్యార్చననిషేధో దేవతాన్తర విషయతయా యోజ్యః. తేషాం నారాయణ స్స్మర్తవ్యః కీర్తనీయో ధ్యేయోఽర్చనీ యశ్చేతి సిద్ధం.క్రతురాహ—"ధ్యాయతే ఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగము పాశ్రితః, కల్పకోటిశతై శ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత" ఇతి.

జన్మాంతరసహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః,
తద్భక్తవత్సలం దేవం సమారాధయ సువ్రత. ౧౭

జన్మాంతరసహస్రేషు కృతం సుకృతం వినా,తద్గతా మతిః తస్మిన్ సశ్చలా భక్తిః,దుర్లభా; "జన్మాంతరసహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిభిః, నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయత" ఇతి వచనాత్. భగవానప్యాహ—"బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యత"ఇతి. ప్రపన్నానా మేవ భగవదారాధనే ఽధికార ఇతి పూర్వం నిర్ణీతం. భక్తవత్సలం, భక్తనిష్ఠదోషా నపి గుణత్వేన గృహ్ణంత మిత్యర్థః. (శ్రీశాస్త్రే)చ—"భక్త్యా నారాయణ ముపాసీత, సోఽపి భక్తవత్సలత్వాత్ భక్తానుకంపయా స్వమాయాం విమోచయతీ"తి. అతఏవ మోక్షస్య ఆరాధననియోగసాధ్యత్వేఽపి నా నిత్యత్వం; తన్నియోగస్య మాయారూపప్రతిబంధనివృత్తిసాధకత్వాత్. ప్రతిబంధకే నివృత్తే శుద్ధం మనో బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానసాధనం భవతీ త్యుక్తం. అతో మోక్షో నిత్యః. ఆరాధయ, భక్త్యాఽర్చయేత్యర్థః.

నారదేనైవ ముక్తస్తు సవిప్రోఽభ్యర్చయ ద్ధరిం,

ఆరాధయే త్యుపదేశస్యార్చనవిధిత్వం దర్శయితుమభ్యర్చయదిత్యుక్తం. తస్యా భక్తి రావశ్యకీ; "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యోమేభక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ"తి భగవదుక్తేః. సూత్రేభగవాన్ విఖనా అప్యాహ— "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే"దితి.

స్వప్నేఽపి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం. ౧౮
కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రీవత్సకౌస్తుభం,
తం దృష్ట్వా దేవదేవేశం ప్రాణమత్సంభ్రమాన్వితః. ౧౯

భగవన్త మర్చయన్ స పుండరీకః పుండరీకాక్షం స్వప్నే దృష్ట్వా ప్రాణమత్.

అ. అథ ప్రత్యక్షదర్శనమాహ.—

అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః,
సంస్తుత స్తుతిభి ర్దివ్యై ర్దేవగంధర్వకిన్నరైః. ౨౦

అథ తేనైవ భగవా నాత్మలోక మధోక్షజః,
గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్స యోగినిలయో హరిః. ౨౧

తథా పూర్వోక్తప్రకారేణ శంఖచక్రాదిలక్షణాన్వితః, తేనైవ పుండరీకేన సహైవ, ఆత్మలోకం పరమపదం, గతః,భగవాన్ ప్రత్యక్షమాగత్య పుండరీకం వైకుంఠం ప్రాపయదిత్యర్థః. తథా శ్రీశాస్త్రే— "సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయ"తీతి భగవదారాధకానాం భగవతా స్వపదప్రాపణం పునరావృత్తిరాహిత్యం చాభిధీయతే.

అవ. సర్వజ్ఞో భీష్మో మహాత్మనే ధర్మసుతాయ నిష్కృష్టార్థ ముపదిశతి.—

తస్మా త్త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్త స్తత్పరాయణః
అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్వ పురుషోత్తమం. ౨౨

యథాయోగం యావచ్ఛక్యం,పురుషోత్తమ మర్చయిత్వా, భజస్వ, ప్రకారాంతరేణ కేవలం భగవద్భజనం న కార్యం, అంగసహితే నార్చనే నైవ కార్య మిత్యర్థః. అంగాని తు జపధ్యానాదీనీతి.

పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే మహాభారతే క్వచిత్కథితేఽపి దేవతాంతరాణాం మహిమ్ని, నిగదితేష్వపి మోక్షోపాయాంతరేషు, నిఖిలవేదవేదాంతశాస్త్రపర్యవసన్న మర్థద్వయ మనే నాధ్యాయే నాభిహిత మిత్యవగమ్యతే. తత్రైకోఽర్థః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా సర్వకారణ మితి. అన్యస్తు ముముక్షుభి స్తదర్చన మేవ కార్యమితి. ఉపసంహారే తదర్చన స్యైవ విధానాత్; భగవా న్నారదః పుండరీకాయ స్వేన నిశ్చిత మర్థ ముపదిశ త్యుపసంహారే—"దేవం సమారాధయే"తి. యుధిష్ఠిరస్య "అభ్యర్చయ ద్ధరి"మితి తదనుష్ఠాన ముక్త్వా తత స్స్వప్నే భగవద్దర్శనం తతః ప్రత్యక్షదర్శనం తతః పరమపదప్రాపణం చ ప్రాహ. తతోఽర్చనం పరమపదప్రాప్తౌ పరమోపాయ ఇతి సర్వ మనవద్యం.

యేషాం భక్తి రధీశ్వరే ఽస్తి జగతాం శ్రీవల్లభే బ్రహ్మణి
శ్రేయోదానచణే ఽత్ర తత్ర చ హరే రర్చావతారే దృఢమ్
విశ్వాసం జనయే త్తదర్చనవిధా నైయత్య మత్యూర్జితమ్
తేషా మేష విశేషతో వితనుయా ద్గ్రంథః ప్రమాణాన్వితః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
రవిందస్మరణాజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర
రాజస్య కృతిషూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
పఞ్చమోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం.

శ్రీః

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.
సంపూర్ణః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే విఖనస మహాగురవేనమః.

శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల

ఆర్యమహాశయులారా!

ఇక్కాలంబున ఆపస్తంబీయ, ఆశ్వలాయనీయాది సూత్రములకు సంబంధించిన ఆచారాది బోధకములగు ప్రాచీనగ్రంథములు వృద్ధినొందియుండు రీతిగ శ్రీవైఖానససూత్ర సంబంధ గ్రంథములకు ప్రచారము లేకయుండుటచే నట్టిగ్రంథములు శిథిలములై నానాఁట నశించుచున్నయవి ప్రాచీనగ్రంథము లిత్తెఱంగున కేవలము స్మృతి మాత్ర గోచరములుగానుండుట యార్యజనసామాన్యముగ కడుశోచనీయముగదా! మన గ్రంథములకు కలిగిన క్షీణతను సైరింపఁజాలక జీర్ణావశిష్టములగు కొన్నిగ్రంథములనైన నచ్చొత్తించి చదువరులకెల్ల గ్రంథసంపాదనమునఁ గల్గు కష్టమును బాపుచు శ్రీవైఖానస గ్రంథములను పునరుజ్జీవితములుగాఁజేసి లభించిన గ్రంథములనెల్లఁ నీగ్రంథమాలా రూపమున ప్రకటింప నుద్యమించినారము. ఇమ్మహాకార్యమునకు స్వమతాభిమానులగు సత్పురుషులీక్రింద నుదహరింపఁబడిన రీతిని, ప్రధానపోషక, పోషక, సహాయ, గ్రాహకు (చందాదారు)లై, దీని నుద్ధరింపఁ బ్రార్థితులు.

ప్రకటనోద్దేశములు.

1. శ్రీవైఖానస సుధీజనోపయుక్తములగు ననేకగ్రంథముల మూఁడు మాసముల కొకటిగ వెల్లడించుట.
2. విద్వన్మండలిని ప్రోత్సహించి యుపయుక్త గ్రంథములను సంపాదించుట.
3. తక్కువధరలకు మిక్కిలి దుర్లభములగు రహస్యయ గ్రంథముల లభింపఁజేయుట.

4. శక్తికొలఁది స్వమతగ్రంథప్రకటనాభివృద్ధికై తోడ్పడుట.
5. తగిన ప్రోత్సాహము గల్గెనేని స్వసూత్రగ్రంథములయందు సాంవత్సరిక పరీక్షల నేర్పఱచి యందుఁ గృతార్థతఁ జెందువారికిఁ బారితోషికముల నొసంగి మతగ్రంథపాఠకుల సంఖ్య నభివృద్ధి జేయుట. మాసపత్రిక నేర్పాటుచేయుట.
6. జీర్ణములగుచున్న ప్రాచీనగ్రంథము లెవ్వియేని సంభవించి నచో వానిని విద్వాంసులచే పరిశోధింపఁజేసి ప్రచురించుట.

చందా పద్ధతులు.

1. ప్రధానపోషకులు—ప్రతిసంవత్సరము నిరువదియైదురూప్యములనిచ్చువారు. వీరికి గ్రంథమాలా సంపాదకులు సరియైన వ్యయము చేయుచున్నారా? లేదా? యను విషయమును కనుగొనుట కధికారముగలదు.
2. పోషకులు—ఒక్కసారే యిరువదియైదు రూప్యములనిచ్చువారు.
3. సహాయులు—ఒకపర్యాయమే రూ. 12-8-0 లు ఇచ్చువారు.

N. B. ప్రధానపోషకులకును, పోషకులకును, యెల్లప్పుడును గ్రంథములు మూల్యమును గ్రహింపకయే పంపఁబడును. వీరినామములు ప్రతిగ్రంథమునఁ బ్రకటింపఁబడును.

1. సహాయులకు ప్రతిగ్రంథము సగమువెల కందఁజేయబడును.
2. చందాదారులు ముందుగ సొమ్ము నంప నక్కరలేదు.
3. ముద్రించినవెంటనే గ్రంథము. వి. పి. గా పంపి చందాదారుల వలన సొమ్ము రాఁబట్టుకొనఁబడును.
4. తపాలాఖర్చులుగాక 100 పేజీలకు 0-6-0 ల వంతున వెల యేర్పరుపఁబడును. (యుద్ధముతగ్గి కాగితములు వగైరా ఖరీదులు తగ్గునంతవఱకు మాత్రమిట్లివ్వ సాధ్యముకాదు.)
5. తప్పక ప్రతిగ్రంథమును కొనువారే చందాదారులుగ నెంచఁబడుదురు.
6. చందాదారులు కానివారికి 100 పేజీలు తపాలా ఖర్చులుగాక రూ. 0-10-0 వంతున గ్రంథములు పంపఁబడును.

ఇందు ప్రకటించిన గ్రంథములు.

శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలా ప్రథమకుసుమము.

——(o)——

శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణము,

ఇయ్యది శ్రీవైఖానససూత్ర భాష్యకర్తయగు శ్రీనృసింహవాజపేయవిరచితము. ప్రథమ ప్రశ్నము మొదలు తృతీయప్రశ్నాంతము గల పూర్వప్రయోగ సూత్రమిందుగలదు.

చందాదారులకు రూ. 0-4-0 ఇతరులకు రూ. 0-6-0.

ద్వితీయకుసుమము.

శ్రీమదాంధ్రబ్రహ్మాండపురాణము.

(అర్థపంచక వివరణఖండము)

ఇయ్యది సంస్కృత బ్రహ్మాండపురాణాంతర్గతార్థ పంచకఖండమునకు సరియగునటుల కాపూరి యల్లనామాత్యునిచే తెనుగుపద్యకావ్యముగరచించబడినది. ఆరుఆశ్వాసములు. 300 పుటలు గలిగియున్నది.

చందాదారులకుపోస్టేజితో రూ. 1. ఇతరులకు పోస్టేజిగాక రూ 1-4-0

తృతీయకుసుమము.

శ్రీరామభద్రస్తుతిశతకము.

(సాంధ్రటీకాతాత్పర్యము.)

ఇయ్యది శ్రీమదనంతశయన సంస్థానపండిత వరేణ్యులును, సకలకలాపరిపూర్ణులునగు శ్రీమాన్. ఇలత్తూరు-సుందరరాజ భట్టాచార్యులచే రచింపఁబడి వారియనుజులగు శ్రీలక్ష్మీనారాయణ భట్టాచార్యుల వారిచే వ్యాఖ్యానము వ్రాయఁబడి ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యుల వారిచే తెనుగు ప్రతిపదటీకాతాత్పర్యములు వ్రాయబడి భక్తజనపారిజాతంబనఁదగినది. పుటలు 88 గల్గినను.

చందాదారులకం చెకూలితో రూ 0-8-0 ఇతరులకు రూ 0-14-0

చతుర్థకుసుమము.

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారము.

చందాదారులకంచెకూలితో రూ 1-0-0 ఇతరులకు పోస్టేజిగాక రూ 1-2-0

సిద్ధమగుచున్న గ్రంథము
పంచమకుసుమము.

అర్చనాతిలకము.

ఇందు భృగు ప్రోక్త భగవదారాధనక్రమము ననుసరించి జనార్దనాచార్య పుత్రుడగు నృసింహార్యునిచే శ్లోకరూపమున రచింపబడినది. ఆస్తికులకెల్ల మిక్కిలి యుపయోగకరమని చెప్పబనిలేదు. చందాదారులకు చెకూలితో 0-12-0 ఇతరులకు పోస్టేజిగాక 0-14-0

రాంబోవు గ్రంథములు.

1. కాశ్యపజ్ఞానకాండము. 2. శ్రీవైఖానసమహిమమంజరి. 3. శ్రీవైఖానస మంత్రప్రశ్నము. 4. పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యము. 5. మరీచిభృగు... లగునవిద. సిద్ధముగనుండు ఇతరగ్రంథములు-తగ్గింపువెలలు.

సంస్కృతబ్రహ్మాండపురాణము. అర్థపంచకవివరణము వెల రు.			-0-
ధ్యానముక్తావళి	...	...	0-8-[illegible]
పజ్జనసంభవము	...	...	0-[illegible]
శ్రీవిఖనసోత్పత్తి	...	...	0-[illegible]
[illegible]ఖానసచరిత్రము	...	...	0-[illegible]
వైఖానసధర్మచంద్రిక	...	...	0-2-[illegible]
శ్రీకాకుళక్షేత్రమాహాత్మ్యము	...	...	0-4-0
బాలకృష్ణతిరువారాధనము	...	...	0-2-[illegible]
శ్రీవిఖనసస్తోత్రరత్నావళి	...	...	[illegible]
శ్రీవైఖానసగురుపరంపర	...	...	[illegible]
[illegible]ఖానససూత్రసంధ్యావందనము	...	...	[illegible]
[illegible]ద్రవిజయమనుదక్షయాగనాటకము		...	[illegible]
[illegible]స్మరణకీర్తనలు, కృతిమెట్లుగలవి	...	...	[illegible]-0
తాంబూలప్రశ్నశాస్త్రము	...	...	[illegible]
సీతా[illegible]ణయశ్లోకవ్యాఖ్య. 'ఇయంసీతా' అను శ్లోకమునకు [illegible] భావములు అత్యంతమనోహరములు			[illegible]

పైవెలలలో పోస్టు ఖర్చులుచేరలేదు.

[illegible] — మానేజరు-శ్రీవైఖానసగ్రంథమా[illegible],
ఈగావారిపాలెము సత్యవేడుపోస్టు, [illegible] జిల్లా.
అని వ్రాయవలయును.